

ӨМНӨГОВЬ АЙМАГ ХӨГЖЛИЙН ИРЭЭДҮЙ

Аялал жуулчлал

Өмнийн говийн
дундаршгүй үүц

Хөгжил

Уул уурхай, мал аж ахуй, аялал жуулчлалыг
хоршуулсан шинэ загвар бий болгоно

Уул уурхай

Эрдэс баялгийн
өлгий

ИЛЧ ДУЛААНЫГ ЗУУНААС ЗУУНД...

ХАГАС ЗУУНЫ БАЯЛАГ ТҮҮХТЭЙ УУГАН УУРХАЙ

ТАВАНТОЛГОЙ ХУВЬЦААТ КОМПАНИ
TAVANTOLGOI JOINT STOCK COMPANY

Хөгжил дэвшлийг хамтдаа бүтээе!

Манай үндсэн зорилго

Манай алсын хараа

Дэлхийд тэргүүлэх, аюулгүй, тогтвортой зэсийн бизнесийг хамтдаа цогцлоож, эх орныхоо хөгжил дэвшилд хувь нэмрээ оруулна

Эрдэс баялгаас эрдэм мэдлэг, ур чадвар, үнэт зүйлс бүтээлцэнэ

ШИЛДЭГ АЖИЛ ОЛГОГЧ БАЙНА

- Эрүүл, аюулгүй орчин, оролцоо ба олон талт байдлыг дэмжсэн ажлын байр, соёлыг бүрдүүлнэ
- Үе үеийн төлөөлөл бахархалтайгаар мөр зэрэгцэн ажиллах орчин нөхцөл бүрдүүлж, ур чадвартай ажилтнуудыг татаж, тогтвортой ажиллах урам зоригоор сэлбэнэ
- Дэлхийн түвшинд өндрөөр үнэлэгдэх ур чадвартай мэргэжилтэн бэлтгэнэ

БАЙГАЛЬ ОРЧНОО ЭРХЭМЛЭН ХАМГААЛНА

- Хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах дэлхий нийтийн зорилтын хүрээнд компанийн түвшинд хүлэмжийн хийг аль болох бууруулах арга замуудыг эрэлхийлнэ
- Биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хамгаалан, сайжруулна
- Компанийн үйл ажиллагаанаас газар, ус, агаарын чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах илүү оновчтой арга замыг тодорхойлно
- Улс орны хэмжээнд усны хангамж, нөөц, чанар, аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр хамтран ажиллана
- Уурхайн хаалтын дараах нөлөөллийг хамгийн бага түвшинд байлгахад бизнесийн үйл ажиллагааг чиглүүлнэ

АНХААРАЛ ХАЛАМЖТАЙ

Бид хамт олноо эрүүл саруул, аюулгүй байлгахад анхаарч, халамжилдаг. Бие биенээ хүндэтгэсэн, итгэлцэлд суурилсан харилцааг бэхжүүлэн, аливаа үйлдлийнхээ нөлөөллийг үргэлж ухамсарладаг. Хамт олон, хүрээлэн буй орчин, орон нутгийн иргэдийн сайн сайханд хувь нэмрээ оруулах боломжийг цаг ямагт эрэлхийлдэг.

ЗОРИМОГ ШИЙДЭМГИЙ

Бид бурууд нүд хурц, ёс зүйтэй байж, шаардлагатай үед шийдэмгий алхам хийж чаддаг. Бид шинийг туршихаас эмээдэггүй. Саад бэрхшээлийг хамтдаа даван туулж, нэгдмэл зорилгоо биелүүлэхийн төлөө тууштай зүтгэнэ.

СОНИУЧ СОРГОГ

Шинэлэг санааг хөхиүлэн дэмжиж, сониуч соргог байж, хамтын хүчээр илүү ихийг бүтээхийг эрмэлздэг. Бид аливааг илүү бүтээлч, аюул осолгүй хийх арга замыг эрэлхийлж, тасралтгүй суралцдаг. Бид хамт олныхоо ололт амжилтаар хөглөгдөж, бусдаас үлгэр дуурайл авдаг.

ХӨГЖИЛ ДЭВШЛИЙН ТҮНШ БАЙНА

- Хувьцаа эзэмшигч болон оролцогч талуудтай итгэлцэлд суурилсан харилцааг хөгжүүлэн төлөвшүүлнэ
- Оролцогч талуудтайгаа харилцан ашигтай зорилгын дор нэгдэнэ
- Үндэсний хэмжээнд болон орон нутгийн түвшинд эдийн засгийг төрөлжүүлэн хөгжүүлэх үйл явцыг хурдасгах зорилгоор бизнесийн түншүүдтэйгээ хамтран ажиллана
- Үйл ажиллагаа явуулж буй орон нутагт тогтвортой хөгжлийг дэмжих чиглэлээр хамтран ажиллана

ТОГТВОРТОЙ ҮНЭ ЦЭН БҮТЭЭНЭ

- Урт хугацаанд үр ашгаа хүртээх, дэлхийд тэргүүлэх зэсийн үйлдвэрлэлийг цогцлооно
- Стратегийн төлөвлөгөөгөө оновчтой болгож, хүдрийн биетийн судалгаанд хөрөнгө оруулснаар үр ашгийг хамгийн боломжит дээд түвшинд хүргэж нэмэгдүүлнэ
- Нэгдмэл, уян хатан, шинийг санаачлагч байж, шинэ техник, технологи ашиглан, тасралтгүй суралцаж хөгждөг шилдэг компани байна
- Эрчим хүчний хангамж зэрэг ханган нийлүүлэлтийн сүлжээний чадамж, тогтвортой байдлыг сайжруулах, мөн дээд зэрэглэлийн бүтээгдэхүүнийг харилцагчдын хүрээг өргөжүүлэн нийлүүлнэ

Агуулга

Эрхлэгчийн зурвас 05

Өмнөговь-Хөгжлийн ирээдүй

Онцлох 06

Өмнийн говьд хөгжлийг цогцлооно

Инфографик 11

Засаг дарга 10

Хөгжлөөс хэнийг ч орхихгүй байх зарчим баримталдаг

Уул уурхай 16

Эрдэс баялгийн өлгий

Хөрөнгө оруулалт 20

О.Эрдэнэ-Өрнөх: Дэд бүтцийн салбартаа хамгийн их хөрөнгө оруулалт хийж байна

Хөдөө аж ахуй 24

Хөгжлийг дэмжих ууган салбар

Хөгжлийн төслүүд 27

Бүтээн байгуулалт дуудсан Өмнөговь

Засаглал 30

Н.Энхбат: Уул уурхай, мал аж ахуй, аялал жуулчлалыг хоршуулсан шинэ загвар бий болгоно

Ногоон хөгжил 36

Ногоон говь

Аялал жуулчлал 38

Өмнийн говийн

дундаршгүй үүц

Өмнөговь аймгийн есөн гайхамшиг 41

Онцлох зочин 44

Х.Түмэндэлгэр: “Унаган төрхөөрөө буй арал” жуулчдыг соронзон мэт татаж эхэллээ

Цахим хөгжил 52

Ц.Дэнээдорж: Хүүхэд, залуучуудын цахим боловсролд илүү анхаарч байна

Бизнес 54

Өмнөговьд үйлдвэрлэл

Тавантолгой ХК 56

Д.Артаг: Өмнөговь аймгийн бүтээн байгуулалтад түүчээлэн оролцож байна

Оюу Толгой 58

Говийн баялгийг говийнхонд

Жуулчны бааз 60

Ж.Уянга: Давтагдашгүй тансаг мэдрэмжийг өмнийн говиос л авна

Жуулчны бааз 62

С.Өнөрбат: Манайх цөөн жуулчинд чанартай үйлчилгээ үзүүлэхийг зорьдог

Бүтээн байгуулалт 64

Үлэг гүрвэлийн мөрөөр

10

20

30

52

44

Mongolian
Economy

ҮҮСГЭН БАЙГУУЛАГЧ, ЭРХЛЭГЧ: Д.БЭХБАЯР (9999 4248) | РЕДАКТОР: Н.ЭНХБАЯР (9916 1303) | АНГЛИ РЕДАКТОР: РОБЕРТ ЙОХАН ШРАЙВЕРС | СЭТГҮҮЛЧИД: Б.ШҮРЭНЧИМЭГ, У.САРАНГЭРЭЛ | ОРЧУУЛАГЧ: М.АРИУНЗАЯА | ДИЗАЙНЕР: Ш.ОЮУНДАРЬ | МАРКЕТИНГИЙН АЛБА: 9409 2904

ISSN 2664-195X

E-mail: info@mongolianeconomy.mn | FACEBOOK: Mongolian Economy | TWITTER: EconomyMongolia

СЭТГҮҮЛ ЗАХИАЛГА: МОНГОЛ ШУУДАН (УТАС: 7007 8916) | ТҮГЭЭМЭЛ ШУУДАН (УТАС: 7011 5015)

Эрхлэгчийн зурвас

Өмнөговь-Хөгжлийн ирээдүй

“Mongolian Economy” сэтгүүл Өмнөговь аймгийн хөгжлийн ирээдүйг зурагласан тусгай дугаарыг уншгч таны гарт хүргэж байна.

Бид Өмнөговийг уул уурхайн томоохон компаниуд үйл ажиллагаа явуулдаг уул уурхайн аймаг гэж хардаг. Энэ мэдээж үнэний хувьтай. “Оюу толгой”, “Эрдэнэс Тавантолгой”, “Тавантолгой”, “Энержи ресурс”, МАК, “Саус гоби сэндс” зэрэг улс, орон нутгийн төсөвт үлэмж хэмжээний татвар төлдөг компаниуд тус аймагт ажиллаж байна. Тиймээс ч Өмнөговь нь улсын төсвөөс татаас авдаггүй харин ч төсвийн тодорхой хэсгийг бүрдүүлдэг аймаг. 2010 оноос хойш тус аймаг улсад төвлөрүүлсэн орлогоороо 21 аймгаас эхний гуравт тогтмол орсоор иржээ. 2022 онд 145 тэрбум төгрөг төсөвт төвлөрүүлснээр улсын нэгдсэн төсвийн орлогын 5.3 хувийг бүрдүүлсэн байна. Ханбогд, Цогт-Цэций зэрэг хэд хэдэн сум нь хот болохуйц хэмжээнд хөгжиж, мөн л улсын төсөв бүрдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж байна.

Гэхдээ бид энэхүү тусгай дугаартаа уул уурхайгаас өөр хөгжлийн ямар боломжуудыг Өмнөговь аймаг бий болгож байна гэдэгт илүү анхаарахыг хичээлээ.

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төвөөс жил бүр гаргадаг “Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан”-гаар Өмнөговь аймаг сүүлийн таван жилд эдийн засаг, нийгмийн хөгжлөөрөө эхний дөрөвт, 2022 онд 21 аймгаас эдийн засгийн үзүүлэлтээр тэргүүн байр, дэд бүтцийн хөгжлөөр долоодугаарт эрэмбэлэгджээ.

Өмнөговь бол хурдтай хөгжиж,

ирээдүй нь гэрэлтэж яваа аймаг. Үүнийг манай сэтгүүлийн баг тус аймагт ажилласан томилолтынхоо үеэр харж, мэдэрч явлаа. Уул уурхайн баялгийн өгөөжийг нутаг усандаа шингээж, ард иргэддээ хүртээх бодлого баримталж байгааг нь харлаа. Хатуу хучилттай зам, дэд бүтцийг сайтар бүтээн байгуулж байна. Энэ бүхэн бол хөгжлийн үндэс юм.

Уул уурхайтайгаа уралдан хөгжих боломжтой нэг салбар бол аялал жуулчлал. Байгальд ээлтэй энэхүү салбарыг хөгжүүлэх асар их боломж, нөөцтэй тус аймагт 30 орчим аялал жуулчлалын бааз үйл ажиллагаа явуулж байна. Газрын хэвлийдээ ч их баялаг тээсэн, хөрсөн дээрээ ч арвин их нөөцтэй нутаг гэдэг нь аргагүй үнэн аж. Гадаадын жуулчдын сэтгэлийг соронзон мэт татдаг үзэсгэлэнт байгаль, дурсгалт газар, эртний түүхэн олдворууд Өмнөговьд байна. Аялал жуулчлалын зорих газрууд руугаа хатуу хучилттай зам харгуй тавьж, аялал жуулчлалын томоохон бүтээн байгуулалтуудыг хийж байна. “Хот, хөдөөгийн сэргэлт”-ийн хүрээнд хөдөө аж ахуй, хил, боомтуудыг дагасан хөгжлийг бий болгохоор ажиллаж байна. Уул уурхайн томоохон төслүүдийг дагаад аймагт суурьших иргэдийн тоо, болон аж ахуйн нэгжүүд жилээс жилд өсөж байгаа аж.

Хөгжлийн гэрэлтэй замналын хажуугаар асуудлууд мэдээж байна. Байгаль орчинд үзүүлэх уул уурхайн сөрөг нөлөөг хэрхэн бууруулах вэ гэдэг нь тус аймагт тулгарч буй том асуудал. Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэхэд ихэд анхаарч, бодлого, стандартыг мөрдөж ажиллах

Хонгорын элс. 2023.08 сар

шаардлага үүсжээ. Мөн усны асуудал өмнөговьчуудад жинхэнэ сорилт болж байна. Энэхүү хатуу сорилтыг хэрхэн давж, зөв шийдвэрлэх нь аймгийн удирдлагын хамгийн чухал асуудлын нэг болжээ. Түүнчлэн уур амьсгалын өөрчлөлт, цөлжилтийн асуудал ч байна.

Эцэст нь өгүүлэхэд, Өмнөговь бол гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалт татах хамгийн боломжтой, тухайлбал, уул уурхай, сэргээгдэх эрчим хүч, аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуйн арвин нөөцтэй аймаг. Өмнөговь аймгийн ИТХ-ын дарга Н.Энхбат уул уурхай, аялал, жуулчлал, мал аж ахуй хоршуулсан хөгжлийн шинэ загвар бий болгох тухай ярьсан. Хөгжлийн ийм загварыг хөгжүүлэх маш их боломжтой бүс нутаг гэдгийг энэхүү тусгай дугаарын нийтлэл, ярилцлагаас уншаарай.

Өмнөговийн хөгжил хурдсахын хэрээр хөрөнгө оруулалт эрэлхийлсэн төслүүд гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг хүлээж байна. Өмнийн говийн хөгжил гэрэлтэй байна. ■

Ерөнхий эрхлэгч Д.Бэхбаяр

Өмнөговь
аймаг сүүлийн
таван жилд
эдийн засаг,
нийгмийн
хөгжлөөрөө
эхний дөрөвт
тогтмол
бичигдсээр
ирсэн

Онцлох

Өмнийн говьд хөгжлийг цогцлооно

Манай улс сүүлийн 10 гаруй жилд том төслүүдээ гараанаас гаргаж, уул уурхайн баялгаа эдийн засгийн эргэлтэд оруулж эхэлсэн. Өмнөговь аймагт уул уурхайн Тавантолгой, Оюу толгой, Нарийн сухайт гэсэн гурван том орд бий. Аймгийн хэмжээнд “Оюу толгой”, “Тавантолгой”, “Эрдэнэс Тавантолгой”, “Энержи ресурс”, “Мөнх ноён суварга”, “Дун юань”, “Олон овоот гоулд”, “Зөв зүг”, МАК, “Чинхуа-Мак-Нарийн сухайт”, “Саус гоби сэндс”, “Өсөх зоос”, “Терра энерги”, “Жавхлант орд” зэрэг 16 компани ашигт малтмалын олборлолтын үйл ажиллагаа явуулж байна. Энэ ч утгаараа Монгол Улсын 21 аймгаас жишиг болон хөгжиж байгаа цөөн аймгийн нэг нь Өмнөговь юм.

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төвөөс 180 гаруй шалгуур үзүүлэлтээр “Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан”-г жил бүр гаргадаг. Энэхүү судалгааны тайланд Өмнөговь аймаг сүүлийн таван жилд эдийн засаг, нийгмийн хөгжлөөрөө эхний дөрөвт тогтмол бичигдсээр ирсэн. Өнгөрсөн онд 21 аймгаас эдийн засгийн үзүүлэлтээр тэргүүн байр, дэд бүтцийн хөгжлөөр долоодугаарт эрэмбэлэгджээ.

Уул уурхайн мега төсөл хэрэгжиж буй

аймгуудын хөгжил, эдийн засгийн өсөлт өндөр байдаг. Энэ жишгээр Өмнөговь аймгийн хөгжил уул уурхайтай салшгүй холбоотой. 2021 оны байдлаар 14 уурхай идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж, аймгийн ДНБ-ий 40 хувийг бүрдүүлжээ. 2020 оны байдлаар нэг хүнд ногдох нэрлэсэн ДНБ-ий үзүүлэлтээр Улаанбаатар болон Орхон аймгийн дараа орсон. Хөдөө аж ахуйн салбарын өсөлт тогтвортой байгаа бол сүүлийн жилүүдэд барилгын болон үйлчилгээний салбар тэлж байна.

Уул уурхайн үйл ажиллагаа идэвхжсэн 2010 оноос хойш Өмнөговь аймаг улсад төвлөрүүлсэн орлогоороо 21 аймгаас эхний гуравт ордог болов. Тухайлбал, 2022 онд 145 тэрбум төгрөгт хүрч, улсын нэгдсэн төсвийн орлогын 5.3 хувийг бүрдүүлсэн байна.

Мөн Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжийн тоо болон борлуулалтын орлого өссөөр байна. 2018 онд 2660 аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж байсан бол 2022 оны байдлаар энэ тоо хоёр дахин өсөж, 4000-д хүрчээ. Ийм өндөр өсөлт үзүүлсэн аймаг байхгүй билээ. Үүнийг дагаад 2018 онд 22 мянга орчим байсан аймгийн хүн амын тоо өнөөдрийн байдлаар 73 мянга болж өсөөд байна.

Уул уурхайн салбар Өмнөговь аймгийн ►

► хөгжилд ийнхүү үр шимээ өгсөөр ирснийг тэмдэглэх нь зөв. Гэхдээ нэг салбараас хараат байх нь учир дутагдалтайг ч хэлэх хэрэгтэй. Цаашид Өмнөговь Монгол Улсын говийн бүсийн хөгжлийн тулгуур төв болох том зорилгын хүрээнд уул уурхайн салбараас хараат байдлаа бууруулж, олон талт, тогтвортой хөгжлийн замыг сонгох нь зүйтэй гэсэн бодлого баримталж байгаа аж. Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогынхоо дагуу төвийн бүсдээ аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуйг, зүүн бүсдээ уул уурхай, аялал жуулчлал, баруун бүсдээ уул уурхайг хөгжүүлнэ гэж тодорхойлжээ.

Тус аймгийн Засаг дарга Р.Сэддоржийн санаачилсан “Нутгийн хишиг” хөтөлбөр нь иргэд, айл өрхийн орлогыг өсгөх, боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах, орон нутагтаа ая тухтай, амар тайван амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэдэг. Мөн эдийн засгаа төрөлжүүлж, нүүрс-химийн болон хөнгөн үйлдвэрлэл, хөдөө аж ахуй, дэд бүтэц, хүнсний үйлдвэрлэл, аялал жуулчлал, мэдлэгийн эдийн засгийн бусад салбарын өсөлтийг дэмжих бодлого боловсруулан хэрэгжүүлж байна.

2022 онд “Үйлдвэр, технологийн парк” байгуулах аймгийн ИТХ-ын тогтоолыг баталж, паркийн цахилгаан хангамжийн асуудлыг шийдвэрлэсэн бол энэ онд бохирын шугамд холбох ажлыг эхлүүлжээ. “Үйлдвэр технологийн парк”-ийн үйл ажиллагаа эрчимжиж, томоохон үйлдвэрүүд ажиллаж эхэлснээр орон нутгийн иргэд тогтвортой ажлын байртай болох, гэр орон, үр хүүхдэдээ ойр ажиллаж амьдрах орчин бүрдэх зэрэг олон эерэг үр дүн гарах юм.

Зам дагаж хөгжил ирнэ гэдэг. 2014 онд

Газарзүйн ашигтай байрлал, дэд бүтцийн хөгжлөө ашиглан хил орчмын худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломж байна

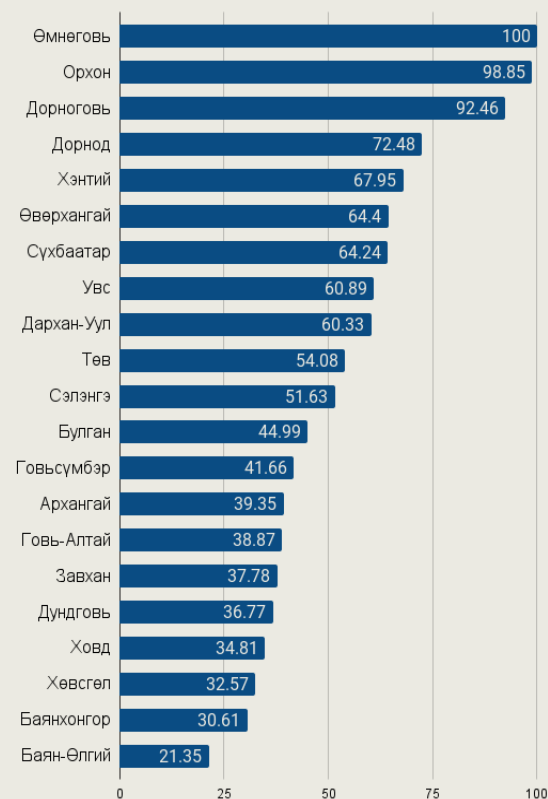
Мандалговь-Даланзадгад чиглэлийн автозамыг ашиглалтад оруулснаар Өмнөговь аймаг Улаанбаатар хоттой автозамаар холбогдсон түүхтэй.

2014 оноос Даланзадгад-Гурвантэс чиглэлийн 302.7 км автозамын бүтээн байгуулалт эхэлсэн бөгөөд 2023 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 199 км авто замыг орон нутгийн төсвийн 262.5 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар барьсан. Харин улсын төсвийн эх үүсвэрээр 2024 онд 80 км автозам барих хүлээлттэй байна.

Өмнийн говийн аялал жуулчлал, дотоодын тээвэрт чухал нөлөө үзүүлэх автозамын дараагийн төсөл бол Даланзадгад, Булган, Мандал-Овоо сумдыг холбосон 230 км автозам юм. Уг замын төслийг орон нутгийн төсвийн 775 сая төгрөгөөр хийж буй.

Даланзадгад сумыг аялал жуулчлалын зангилаа хот болгох зорилгоор “Гурван сайхан” нисэх онгоцны буудлыг 4С зэрэглэлийн агаарын ►

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын эдийн засгийн тамир тэнхээ

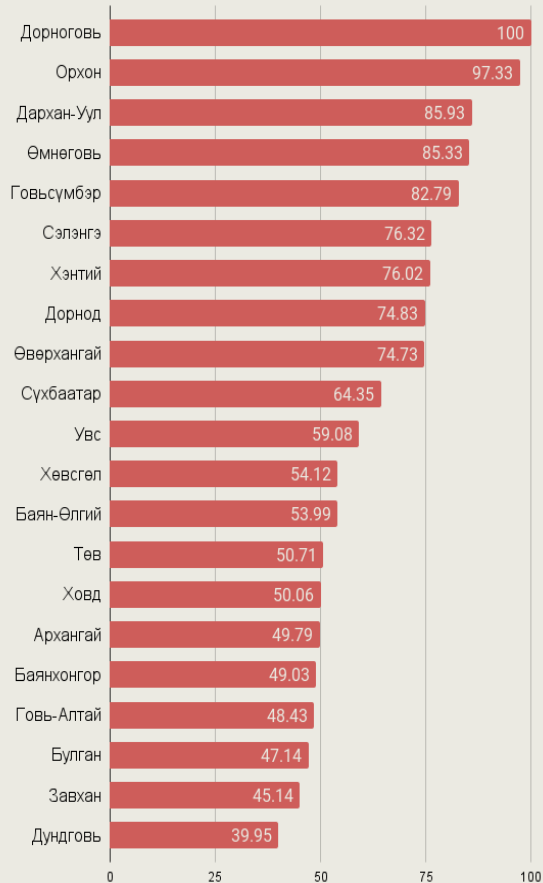
Эх сурвалж: Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан-2022

► хөлөг хүлээн авах хүчин чадалтай аэродром, зорчигч үйлчилгээний цогцолбор болгон хөгжүүлэхээр ТЭЗҮ-ийг баталж, бэлтгэл ажлыг эхлүүлээд байгаа.

Гурвантэс суманд Шивээхүрэн-Сэхэ, Ханбогд суманд Гашуунсухайт-Ганцмод гэсэн хоёр том боомт бий. Уул уурхайн салбарын гол бүтээгдэхүүн зэс, нүүрсний экспортын 50 гаруй хувийг Гашуунсухайт, 25 орчим хувийг Шивээхүрэн боомтоор тээвэрлэдэг. Шивээхүрэн боомтыг БНХАУ-ын Сэхэ боомттой холбох 7.1 км төмөр замын бүтээн байгуулалтыг өнгөрсөн тавдугаар сард эхлүүлсэн. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлээр хэрэгжүүлэх эл төслийг зургаан сарын хугацаанд хийж дуусгана. Уг төмөр зам ашиглалтад орсноор Шивээхүрэн боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадал хоёр дахин нэмэгдэж,

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээ

Эх сурвалж: Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан-2022

Өмнөговь аймаг
2022 онд улсын төсөвт

► **145**

тэрбум төгрөг төвлөрүүлэв

Нэгдсэн төсвийн
орлогын

► **5.3%**

бүрдүүлэв

**2030 оноос
цааш говийн
бүс нутагт
газрын гүний
усаар хот
суурин, аж
үйлдвэр, уул
уурхайг хангах
боломжгүй
болно**

ачаа тээврийн хэмжээ 20 сая тоннд хүрэх боломжтой.

Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэ 2022 онд БНХАУ-д албан ёсны айлчлал хийх үеэрээ Гашуунсухайт-Ганцмод боомтын төмөр замын бүтээн байгуулалтыг 2023 онд багтаан эхлүүлж, 2024 онд ашиглалтад оруулахаар харилцан тохиролцсон. Ингэснээр манай улс хөрш зэргэлдээ болон гуравдагч орнуудтай эдийн засаг, худалдаа, хөрөнгө оруулалтын харилцан ашигтай хамтын ажиллагааг илүү өргөн хүрээнд хөгжүүлэх бүрэн боломжтой болно.

Нөгөө талаар, Өмнөговь аймагт газарзүйн ашигтай байрлал, дэд бүтцийн хөгжлөө ашиглан хил орчмын худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломжтой. Энэ талаар “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрт “Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, экспортыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн автозам болон төмөр зам, тээврийн дэд бүтцийг өргөжүүлэх төслүүдийг хамтран хэрэгжүүлж, зам дагасан худалдаа үйлчилгээний логистик төв, дэд бүтцийг бий болгоно” хэмээн тусгажээ.

Өмнөговь аймгийн хамгийн том асуудал бол ус. Монгол Улсын гадаргын усны нөөцгүй бүсэд байрладаг аймаг. 2030 оноос цааш говийн бүс нутагт газрын гүний усаар хот суурин, аж үйлдвэр, уул уурхайг хангах боломжгүй болно гэсэн тооцоо бий. Гэхдээ аж үйлдвэрийн усны эх үүсвэрийг гадаргын усаар шийдвэрлэж болох аж. Тухайлбал, Орхон голоос эх авдаг Онги голын урсацыг нэмэгдүүлэн Улаан нуурыг тэтгэх зорилготой “Орхон-Онги” эко төслийн ТЭЗҮ-ийг боловсруулсан. “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд усны нөөц, ашиглалтад хяналт тавих зөвлөлийг аймгийн ИТХ-ын дэргэд байгуулж, үйл ажиллагааг нь дэмжиж ажиллахаар төлөвлөжээ.

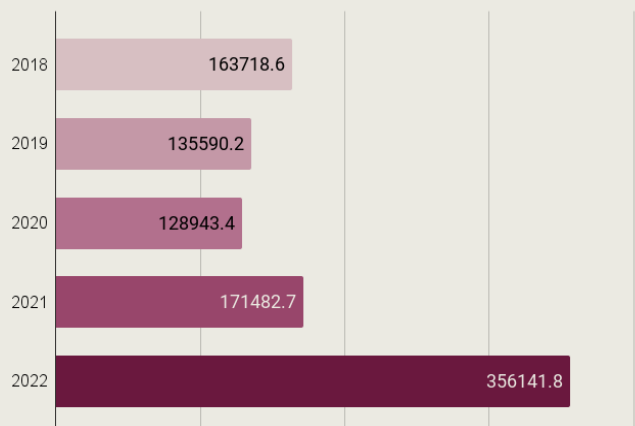
Уул уурхайн хөгжилд тулгуурлан эдийн засгаа солонгоруулах, ирээдүйн өсөлтийг бэхжүүлэх энэ мэт олон төсөл, хөтөлбөр гараанаас гарахаар зэхэж байна. Өмнөговьчууд нөөц боломжоо судлан, аль салбарыг түлхүү хөгжүүлэх шаардлагатай вэ гэдгээ ойлгож бодит ажил хэрэг болгохоор ийн хөдөлмөрлөж байна. ■

Инфографик

Аймгийн төсвийн орлого

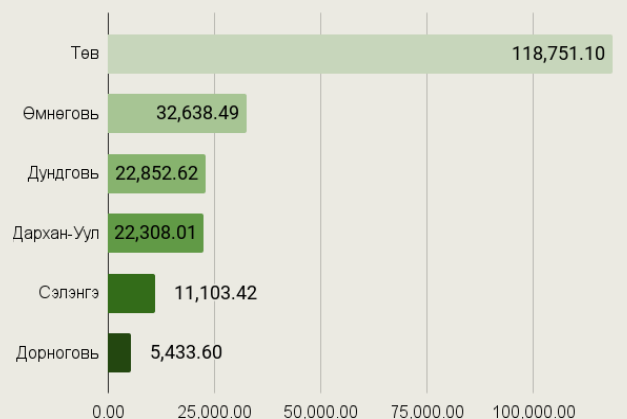
(2018-2022 он, сая төгрөг)

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалт

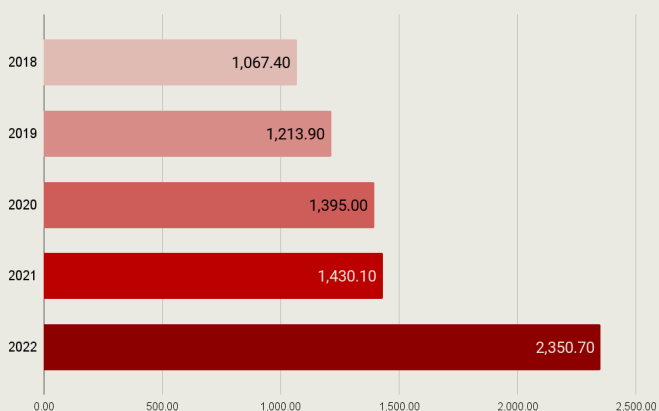
(2022 оны байдлаар, Төвийн бүс, сая төгрөг)

Эх сурвалж: 1212.mn

Сарын дундаж цалин

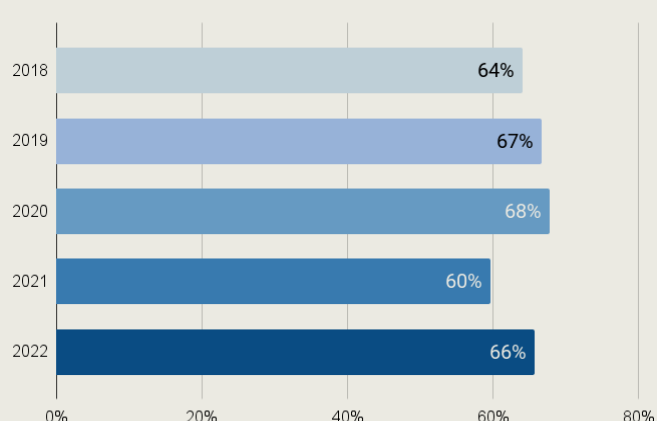
(2018-2022 оны IV улирлын байдлаар, мянган төгрөг)

Эх сурвалж: 1212.mn

Хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин

(2018-2022 он, хувиар)

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Хүн ам зүй (2022 оны байдлаар)

Өрхийн тоо

23.715

Хүн амын тоо

73.842

Жуулчдын тоо (2022 он)

Гадаад

7.027

Дотоод

14.537

Засаг дарга

Р.Сэддорж: Хөгжлөөс хэнийг ч орхихгүй байх зарчим баримталдаг

Өмнөговь аймаг нь говийн бүсдээ чухал үүрэгтэй

Өмнөговь аймгийн Засаг дарга Р.Сэддоржтой тус аймгийн хөгжлийн онцлог, хэтийн төлөв, хөрөнгө оруулалт, гол төслүүдийн талаар ярилцлаа.

-Бүс нутгийн хамтын ажиллагааны түвшинд Өмнөговь аймгийн хөгжлийг та хэрхэн төсөөлж байна вэ?

-Өмнөговь аймаг Монгол орны төвийн бүсэд хамрагддаг ч Засгийн газраас сүүлийн жилүүдэд барьж байгаа бодлого, чиглэлийн хүрээнд говийн

дөрвөн аймгийг багтаасан говийн бүсэд хамаарч байна. Говийн бүсдээ чухал үүрэг рольтой гэдэг нь тодорхой. Бусад аймагтай хамтын ажиллагаа, хамтдаа хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлэх тухайд хэд хэдэн асуудлыг цохон дурдахыг хүсэж байна.

Нэгдүгээрт, говийн дөрвөн аймаг нь бие даасан, тус бүрийн хөгжлийн бодлогоос гадна нэгдмэл уялдаатай, хамтын төлөвлөлт гаргах нь зүйтэй. Тухайлбал, манай аймаг уул уурхайн маш их түүхий эд, баялагтай. Харин Дорноговь аймагт аж үйлдвэрийн парк байгуулах ажил явагдаж ►

► байна. Үүнээс харахад нэг аймагт нь түүхий эд, нөгөөд нь боловсруулах үйлдвэр, мөн энэ хоёрыг холбосон дэд бүтэц байна. Хоёрдугаарт, говийн аймгуудад бэлчээрийн даац муудаж, уур амьсгалын өөрчлөлтөд ижил хэмжээгээр автаж байгаа зэрэг нийтлэг сорилт, бэрхшээлийг хамтын хүчээр даван туулах ёстой. Манай аймаг говийн бүсийн тулгуурын нэг, эдийн засгийн өрсөлдөх чадвараар бүс нутгаа тэргүүлж байгаа учраас үүнд чухал үүрэг гүйцэтгэх нь дамжиггүй.

Аймгууд хоорондын хөгжлийн уялдааг хангаж ажиллах тал дээр төрийн захиргааны төв байгууллагууд, ялангуяа Эдийн засаг, хөгжлийн яам ихээхэн үүрэгтэй оролцож байна.

-Өмнөговь аймгийг 2020-2024 онд хөгжүүлэх “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн талаар мэдээлэл өгнө үү. Хэрэгжилт нь хэр байна вэ?

-Өмнөговь аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны 2020-2024 оны мөрийн хөтөлбөр “Нутгийн хишиг” хэмээх нэр томьёо нь их түүхтэй. Анх 2008-2012 онд Ардчилсан нам аймгийн иргэн бүрд 500 мянган төгрөгийн бэлэн мөнгө олгох санаачилга гаргаж хэрэгжүүлж байсан. Харин 2012 оноос улс төрийн намуудыг мөнгө амлах, тараахыг хориглосон учраас орхигдсон юм.

“Нутгийн хишиг”-ийг яагаад дахин санаачилсан талаар тайлбар хэлэх нь зүйтэй. Манай аймагт 16 уурхай идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буйн зэрэгцээ хайгуулын маш олон лицензийг олгосон. Гэтэл Өмнөговь аймаг нь цаг уурын болон хүний амьдрах орчин талаасаа маш олон сорилт, бэрхшээлтэй тулгарч буй. Тийм учраас байгалийн баялгийн өгөөж, орлогыг иргэддээ бэлэн мөнгөөр бус “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд эрүүл мэнд, боловсрол, ая тухтай амьдрал, орон нутгийн эдийн засгийн өсөлт, засаглалыг сайжруулах хэлбэрээр зарцуулахаар шийдсэн.

Хишиг гэдэг нь таван үгийн товчлол. Х буюу хөгжил нь орон нутгийн үйлдвэрлэл, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, оролцоотой өсөлтийг бий болгох эдийн засгийн хөгжлийг илэрхийлж байна. И буюу ирээдүй нь иргэдийн боловсролын тухай юм. Боловсролын чиглэлээр олон төсөл хэрэгжиж байна. Ш үсэг нь шударга буюу орон

нутагт ил тод, нээлттэй, авлига, хүнд сурталгүй засаглалыг бий болгохыг хэлж байгаа юм. И буюу итгэл нь нийгмийн бодлого, нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэндийн бодлогыг төлөөлж байгаа бөгөөд энэ хүрээнд олон ажил төлөвлөөд хэрэгжүүлж байна. Г нь говь буюу ус, бэлчээр, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах бодлого юм. Өмнөговь аймгийн хөгжлийг энэ таван чиглэлд авч үзэж байгаа гэж ойлгож болно. Тодруулбал, боловсролтой иргэдтэй, шударга засаглалтай, эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ сайтай, хүрээлэн буй орчноо сайн хөгжүүлсэн аймаг болохыг зорьж байна. Энэ бол 2008-2016 онд аймгийн удирдлагыг хэрэгжүүлэхдээ Ардчилсан намын тодорхойлсон Таван тулгуурт бодлогын үргэлжлэл хөтөлбөр юм.

“Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг жил бүр үнэлдэг. Энэ оны хувьд 81,5 хувийн хэрэгжилттэй байна. “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд бодлогын баримт бичигтээ өөрчлөлт оруулахыг чиглэл болгосны дагуу өнгөрсөн онд “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрт шинэчлэлт хийж, ИТХ-аар батлуулсан. Энэхүү хөтөлбөрийн хүрээнд өнгөрсөн хугацаанд нийт 100 орчим км замыг орон нутгийн төсвөөр барьж, дэд бүтцийн шугам сүлжээ, сумдын дулааны эх үүсвэр, цэвэр, бохир усны шийдлийг хэрэгжүүлжээ.

-Өмнөговь аймагт “Оюу толгой”, “Тавантолгой”, “Эрдэнэс Тавантолгой”, “Энержи ресурс” зэрэг 16 компани үйл ажиллагаа явуулж байна. Дээрх төслүүд танай аймагт хэр өгөөжөө өгч байна вэ? Уул уурхайгаас олсон орлогыг орон нутагтаа хангалттай зарцуулж чадаж байна уу?

-Бид ашиглалтын лиценз эзэмшиж байгаа компаниудтай Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулдаг. Энэ хүрээнд тодорхой орлогыг аймагтаа төвлөрүүлэх ажлыг хийдэг. Тухайлбал, “Оюу Толгой” компанитай хамтарсан “Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан”-г долоон жилийн өмнө байгуулсан. Энэ жил 6,1 сая ам.долларыг төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэхэд зориулж байна. “Эрдэнэс Тавантолгой” компанитай хамтраад жил бүр таван тэрбум төгрөгөөр төсөл хэрэгжүүлж

Боловсролтой иргэд, шударга засаглал, эрүүл мэнд, нийгмийн хамгаалал үйлчилгээ сайн, хүрээлэн буй орчноо хөгжүүлсэн аймаг болно

**Хамтын
ажиллагааны
гэрээний
хэрэгжилт
алаг цоог
байдаг**

► буй. “Энержи Ресурс” нийгмийн хариуцлагын хүрээнд тодорхой ажлууд хийдэг бол “Монголын Алт” ХХК баруун бүсийн гурван сумын эрчим хүчний тарифын хөнгөлөлтөд дэмжлэг үзүүлдэг. “Энержи Ресурс” компанийн хувьд Даланзадгад болон зүүн бүсийн том сумдын хагас автомат уурын зуухыг нүүрсээр хангадаг. Мөн орон нутгийн өмчит “Тавантолгой” ХК энэ онд 126 тэрбум төгрөгийг ногдол ашиг болгож, аймагт хуваарилсан байна.

Энэ бүх хөрөнгө оруулалт, ногдол ашгийг бид эмнэлэг, сургууль, сумдын төвийн бүтээн байгуулалт, сумдыг холбосон замын ажлуудад зориулж байна. Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын дагуу татварын шинэ орчин бий болж, ААНОАТ, ХХОАТ-ын тодорхой хувийг аймаг, суманд төвлөрүүлдэг болсон. Нөгөө талаар, Өмнөговь аймгийн улсын төсөвт төвлөрүүлэх орлогын хэмжээ жил бүр нэмэгдэж ирсэн. Энэ онд 451 тэрбум төгрөг төвлөрүүлэх ёстой.

Бид тухайн сумын нийгэм, эдийн засгийн байдлыг харгалзан үзэж, хөгжлийн зөрүү гаргахгүй, хөгжлөөс хэнийг ч орхихгүй байх үндсэн зарчмыг баримталсны үндсэн дээр төсвийн төлөвлөлт, хөрөнгө оруулалтаа жигд төлөвлөж хэрэгжүүлдэг. Энэхүү төлөвлөлтийг хийхдээ мэдээж сум иргэдийн санал бодол, тухайн сумаас сонгогдсон ИТХ-ын төлөөлөгчдийн саналыг авдаг. Бид олон судалгаа хийж, эдгээр судалгааны үр дүнг ч авч үздэг. Хөгжлөөс нэг ч иргэнээ хоцроохгүй, үлдээхгүйгээр жигд бөгөөд орон нутгийн онцлогийг харгалзсан төлөвлөлтийг хийж ажиллаж байна.

-Уул уурхайн компаниудтай хамтран ажиллах тал дээр Өмнөговь аймаг ихээхэн туршлага хуримтлуулсан. Хамтын ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд одоо ямар сорилт, асуудлууд тулгарсан хэвээр байна вэ?

-Миний хувьд уул уурхайн компаниудын зовлон жаргал, орон нутагтай харилцахдаа юунд анхаарах вэ гэдгийг их сайн мэдэх хүний нэг. Нөгөө талаас, Засаг даргаар ажиллаж буй учир төр, орон нутгийн удирдлага юунд анхаарах ёстой вэ гэдгийг мөн анхаарч харж байна.

Хүндрэл бэрхшээл тодорхой хэмжээнд бий. Манай аймагт үйл ажиллагаа явуулдаг

“Тавантолгой” компаниас бусад уул уурхайн компанийн удирдлага, захирал бүгд Улаанбаатарт байдаг. Уурхай дээр, аймгийн төвд төлөөлөгчийн газар, удирдлага нь байдаггүй. Үүнээс үүдээд харилцааны бэрхшээл үүсэх нь бий. Миний санаж буйгаар Цогтцэцийд маш их цас орж, шуурахад манай орон нутгийн “Тавантолгой” компани техник, хэрэгслээ шуурхай гаргаад ажиллах жишээний. Харин бусад компани удирдлагатайгаа холбогдох, шийдвэрээ бодитоор гаргах гэж цаг алдаж байсан тохиолдол бий. Иргэдээс холдох, иргэд, төрийн харилцааны тал дээр газар дээр нь байхгүй зэрэг асуудал бий. Тэр утгаараа би Засаг даргын хувьд уул уурхайн компаниудыг Өмнөговьд оффисоо, мөн ажилчдынхаа орон сууцыг уурхайн орчиндоо байгуулах зэрэг асуудлаар ярилцаж байна. Засгийн газраас ч ийм чиглэл өгдөг. Монгол Улсын Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнээс өгсөн энэхүү чиглэл бол бодит байдлыг харсан, алсын хараатай шийдвэр юм. “Оюу толгой”, “Тавантолгой”, “Эрдэнэс тавантолгой” компаниуд энэ тал дээр идэвхтэй ажиллаж байна.

Хамтын ажиллагааны гэрээний хэрэгжилт алаг цоог байдаг. Үүнийг нь хэрэгжүүлэх зорилгоор гурван талт зөвлөл, хамтын ажиллагааны хороо, хамтран ажиллах механизм ►

► дээр төвлөрч ажиллаж байна.

-Дараагийн Оюутолгой шиг орд танай аймагт байгаа эсэх дээр та юу хэлэх вэ. Газрын доороос биш газрын дээрх баялгаас дараагийн Оюутолгойг бий болгох боломж бий юу?

-Хэд хэдэн боломж бий. Тухайлбал, манай аймагт сэргээгдэх эрчим хүчний 11 төслийн судалгаа хийгдэж байна. Өмнөговь нар, салхины нөөц ихтэй аймаг. Дэлхий нийтээр нүүрсхүчлийн ялгаралгүй болохыг зорилгоо болгож буй энэ цаг үед сэргээгдэх эрчим хүчний маш том нөөцүүд манайд байна. Энэ нь эдийн засгийн өсөлтийг бий болгох маш том боломж юм.

Дараагийнх нь метан хийний төслүүд. Тухайлбал, манайд дөрвөн том төслийн судалгаа, хайгуулын туршилтыг хийж байна. Эдгээр нь бүгд гадны хөрөнгийн биржэд бүртгэлтэй, нээлттэй компаниуд. Энэ бол манай дараагийн нөөц баялаг болох юм. Алт, зэсийн том орд гэвэл баталгаажуулалтын хайгуулыг нь хийж буй Хармагтай юм. Маш том орд байх бүрэн боломжтой.

Өмнөговь дэд бүтэц эрчимтэй хөгжиж байгаа аймаг. Төмөр зам, авто замын олон төсөл хэрэгжиж байгаа учир тээврийн салбар хөгжих томоохон суурь бүрдэж байна. Ийм дөрвөн

чиглэлийн алинаас нь дараагийн Оюутолгой байж болох тухай асуудал яригдана.

Түүнчлэн газрын баялгаас гадна хүний баялаг их чухал. Тэр утгаараа Даланзадгад хотод ШУТИС-ийн харьяа Технологийн сургуулийг байгууллаа. Энэ сургууль цаашдаа хүрээгээ улам тэлж хөгжих боломжтой. Үр дүнд нь мэдлэг чадвартай, технологийн ур чадвар эзэмшсэн олон сайн инженер, боловсон хүчин Өмнөговьд ажилладаг болно.

-"Шинэ сэргэлтийн бодлого"-ын хүрээнд "Хот хөдөөгийн сэргэлт"-ийг түргэтгэх ажил ямар шатанд явж байна вэ?

-"Хот хөдөөгийн сэргэлт" бол Засгийн газрын маш чухал зорилт. Энэ зорилтыг хэрэгжүүлэх хүрээнд хүн амын тоог 20 хувиар нэмэгдүүлэх үүднээс дараах ажлуудыг хэрэгжүүлж байна.

Нэгдүгээрт, Өмнөговьд бүртгэлгүй ажилчид маш их. Шилжиж ирээгүй мөртлөө олон жил ажиллаж байгаа хүмүүсийг аймагтаа суурьшуулах асуудлыг уул уурхайн компаниудтай хамтарч шийдвэрлэхийн төлөө ажиллаж байна. Ялангуяа уул уурхайн ажилчдыг гэр бүлээрээ ажиллаж, амьдрах нөхцөл бүрдүүлэх нь чухал. Энэ талаар олон бодлого хэрэгжүүлж байна.

Хоёрдугаарт, Засгийн газраас төрийн албан хаагчдын цалинг 20 хувиар нэмсэн бол аймаг

Сэргээгдэх эрчим хүчний 11, метан хийний дөрвөн төслийн судалгаа хийгдэж байна

**“Хот
хөдөөгийн
сэргэлт”-ийг
Өмнөговь
аймаг
түүчээлж
байна**

► өөрийн хүч бололцоонд тулгуурлаж нэмэх боломжтой гэсэн шийдвэрийг гаргалаа. 2022 оны арванхоёрдугаар сард ИТХ-аар аймгийн төсвийг батлуулахдаа төрийн албан хаагчдын цалинг 80 хувиар нэмсэн. Ингэснээр ямар давуу тал бий болсныг нэг жишээгээр дурдъя. Боловсролын салбарт манай аймагт өнгөрсөн жил 160 ажлын байр дутуу байсан. Он гараад багш нарын сонгон шалгаруулалтыг хийж, одоогоор 10 хүрэхгүй ажлын байр л сул байна. Бусад орон тоо эзэнтэй болж, зарим сум багшаа сонгон шалгаруулж авсан. Аймгийн 4500 орчим төрийн албан хаагчийн ажиллах, амьдрах орчныг дэмжээд өгөхөөр Өмнөговьд ажиллаа гэдэг хүсэл эрмэлзэл нэмэгдсэн. “Нутгийн дэм” хөтөлбөрийн хүрээнд Өмнөговьд ажиллаж байгаа төрийн албаны болон төрийн үйлчилгээний ажилтан, албан хаагчдын цалин дээр нь нэмж 400 мянган төгрөг өгдөг. Энэ бол бас нэг том хөшүүрэг.

Гуравдугаарт, ажилтан, албан хаагчдыг орон сууцаар хангахыг зорилгоо болгож, аймгийн төсвөөр орон сууц худалдаж авч байна. Тухайлбал, Ханбогд, Цогтцэций Гурвантэс зэрэг суманд орон нутгийн төсвөөр орон сууцны талбай худалдаж аваад төрийн албанд ажилладаг, эсвэл тогтвор суурьшилтай ажиллахаар шилжиж ирж байгаа сайн мэргэжилтнүүдэд өгч, түрээсээр эзэмшүүлдэг. “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, ялангуяа “Хот хөдөөгийн сэргэлт”-ийг Өмнөговь аймаг ийнхүү түүчээлж байна.

Мөн бизнесийн орчноо сайжруулах ёстой. Энэ хүрээнд дэд бүтцийн ажлуудыг хийж байгаа нь дамаа ажлын байр бий болно. Ялангуяа гэр бүлийн нөхөр нь уурхайд ажилладаг эмэгтэйчүүдийн ажлын байрыг нэмэгдүүлэхэд ихэд анхаарч байна.

-Гадаадын хөрөнгө оруулалт болон бизнес эрхлэх таатай орчин нөхцөл Өмнөговь аймагт хэр бүрдсэн бэ? ГХО-гчид яагаад Өмнөговь аймагт ирэх ёстой вэ?

-Бид хоёр үндсэн арга хэмжээ хэрэгжүүлж байна. Юуны өмнө үйлдвэр байгуулах нөхцөл бүрдүүлэхийн төлөө ажиллаж байна. Тухайлбал, Даланзадгадад үйлдвэр технологийн парк, үйлдвэрийн бүс байгуулахаар сүүлийн гурван жилд 11 гаруй тэрбум төгрөгийг зөвхөн дэд бүтцэд нь зориулсан. Үйлдвэр байгуулах сонирхолтой компаниудад газрыг нь сонгон шалгаруулалтаар өгнө. Тус паркт арьс шир, ноос

боловсруулах, сав баглаа боодлын үйлдвэр, хүнд металл боловсруулах, барилгын материалын үйлдвэр, хог хаягдал боловсруулах үйлдвэр, мал нядалгааны газар зэргийг байгуулах боломжтой. Үйлдвэрийн бүсийн ерөнхий төлөвлөгөөг гаргаж, түүнийхээ дагуу тодорхой байршлууд руу дэд бүтцээ татсан. Уг байршил дээр сонгон шалгаруулалт зарлаад байна. Энэ бол Өмнөговьд хөрөнгө оруулах, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, бизнесийн дэд бүтцийг бий болгохоор хийж буй маш чухал ажил юм. Аймгийн ИТХ үүнийг сайн дэмжиж ажиллаж байна.

Дараагийн ажил бол Өмнөговьд бизнес эрхлэх хүсэлтэй хүмүүсийг санхүүгийн эх үүсвэрээр дэмжих явдал юм. Миний бие ИТХ-д санал оруулж ИТХ, аймгийн АН дэмжсэнээр жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан зээлийн эх үүсвэрийг тусад нь гаргасан. Өмнөговь аймаг сүүлийн хоёр жилд ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх санд 10 тэрбум төгрөг төвлөрүүлж, эргэн төлөлтөөр нь компаниудаа санхүүжүүлж байна. Энэ бол тун ач холбогдолтой бодлого.

Орон нутгийн жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх зорилгоор 10 тэрбум төгрөгийн хөрөнгийг Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаар дамжуулан орон нутгийн үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд олгохоор төлөвлөж, өнгөрсөн онд 42 аж ахуй нэгжид 5,0 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгосон. Үүний үр дүнд 12 үйлдвэр шинээр бий болж, 30 үйлдвэр өргөтгөл хийж, орон нутагт 92 ажлын байр хадгалагдаж, 239 ажлын байр шинээр бий болсон байна. Энэ онд 26 аж ахуй нэгжид 3.1 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгосон. Үүний үр дүнд 12 үйлдвэр шинээр бий болж, 14 үйлдвэр өргөтгөл хийж, орон нутагт 54 ажлын байр хадгалагдаж, 145 ажлын байр шинээр бий болсон.

Эдийн засаг, өрсөлдөх чадвараар сүүлийн 10 гаруй жил улсдаа эхний гуравт явж буй аймгийн хувьд бизнесийн орчныг сайжруулах дээрх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байна.

-Өмнөговь аймаг БНХАУ-тай ямар хамтын ажиллагаа хөгжүүлэхээр төлөвлөж байна вэ?

-Манай аймаг БНХАУ-ын Өвөрмонголын Өөртөө засах орны Баяннуур, Альшаа аймагтай хиллэдэг. Гол харилцаа нь худалдаа, ялангуяа нүүрс, зэсийн экспорт. Энэ хоёр аймаг, Хөх ►

► хоттой бид найрсаг дотно, харилцан ашигтай харилцааг хөгжүүлж ирлээ. Засгийн газар, Гадаад харилцааны яамаар дамжуулаад харилцаагаа өндөр түвшинд байлгахын төлөө ажиллаж байна. Цар тахлын дараа хоёр талын харилцаа маш хурдтай сэргэсэн.

Анхаарах нэг асуудал нь Шивээхүрэн, Гашуун сухайтын боомтоор бараа материал оруулж ирэх боломжийг нээх юм. Энэ асуудлыг бид Засгийн газарт болон хөрш аймгууддаа олон удаа тавьдаг. Өмнөговь орон нутгийн төсвөөр маш их хөрөнгө оруулалт, бүтээн байгуулалт хийдэг учраас их хэмжээний барилгын материал, олон төрлийн материал авах хэрэгтэй байдаг. Оюутолгой төсөл гэхэд олон бараа материал урд хөршөөс авдаг. Тиймээс боомтуудаар бараа материал, хүнсний бүтээгдэхүүн оруулж ирэх, жуулчид зорчдог болгох шаардлагатай. Жишээ нь, уул уурхайн компаниуд гадаад ажилчдаа Замын Үүд-Эрээний боомтоор дамжуулан, Улаанбаатар хотоор дайруулан Өмнөговь аймагт авч ирдэг. Хэрэв энэ асуудлыг шийдвэл зөвхөн нүүрснээс гадна бусад бараа материалын экспорт, импорт, худалдаа эргэлт нэмэгдэх учиртай.

-Өмнөговьчуудын хүсэл мөрөөдөл юу байна вэ гэж асуумаар санагдлаа.

-Хамгийн түрүүнд хоёр зүйл бодогдож байна. Бидний олон жил судалж, шат шатны байгууллагад тавьдаг гол асуудал бол ус. Манай аймаг гадаргын усны нөөцгүй. Улаан нуур Онгийн голоор тэжээгддэг бөгөөд Хангайн нурууны ус бага үед ус нь шургаж, Улаан нуурт цутгадаггүй. Тиймээс Монгол Улс говийн бүс рүү ус аваачих ёстой. Даланзадгад, Тавантолгой чиглэлийн ус дамжуулах хоолойг байгуулах нэн шаардлагатай. Өнгөрсөн онд аймгийн төсвийн 1.4 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар Улаан нуур-Булган-Даланзадгад-Тавантолгой чиглэлийн ус дамжуулах хоолойны ТЭЗҮ-ийг боловсруулсан. Энэ төслийг зайлшгүй хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Энэ бол зөвхөн миний бус манай аймгийнхны эртнээс судалж, зорьсон зүйл. Говийн бүсийн хот байгуулалт, үйлдвэрүүдийн хэрэгцээг гадаргын усаар хангах нь маш том бодлого төдийгүй хөгжлийн нэг том тулгуур юм. Говьчуудын мөрөөдөл юм. Усаа эрдэнэ мэт хайрладаг ард түмэн бол говьчууд юм шүү.

Хоёрдугаарт, өмнөговьчууд ногоон өнгөнд дуртай, мод ургамалд хайртай. Аль болох олон мод тарих, ногоон орчинд байх нь өмнөговьчуудын мөрөөдөл. “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд бид 2030 он хүртэл 70 сая, уул уурхайн компаниуд 400 сая мод тарих ёстой. Бид 2025 он хүртэл суулгац, мод тарих дэд бүтцээ бэлтгэнэ. Аймгийн болон тухайн ААН-ийн хөрөнгө оруулалтаар олон ойн анги, мод үрсэлгээний газруудыг шинээр байгуулсан. Мөн Даланзадгадаас Булган чиглэлийн 100 км урт, 500 м өргөнтэй “Говийн ногоон хэрэм” байгуулах ажлыг эхлүүлээ.

-Өмнөговь аймаг сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын шилдэг аймгаар хэдэнтээ тодорсон. Энэ амжилтын нууц юу вэ?

-Өмнөговь 2010 оноос хойш долоон удаа шилдэг аймгаар шалгарсан. Энэ бол манай аймгийн иргэд, аж ахуйн нэгж, төрийн байгууллагууд хамтын хүчээр нэг зорилгын төлөө ажиллаж ирсний үр дүн юм. Эдийн засгийн хувьд байнгын өсөлттэй хөгжиж ирлээ. Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төвөөс гаргадаг аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайланд Өмнөговь аймаг сүүлийн 15 жилд тогтмол эхний гурван байрт орлоо. Нөгөө талаас сумын хөгжлийн нөлөө бий. Сумдын хөгжлийн үзүүлэлт нийлээд аймгийн хөгжлийн индекс болдог юм.

Шилдэг аймгаар шалгарахад өмнөх Засаг дарга нарын бодлого, үйл ажиллагааг үргэлжлүүлж, илүү сайжруулж, шинэ бодлого хэрэгжүүлж ирсэн нь нөлөөлсөн. Жишээлбэл, Даланзадгад-Гурван тэс чиглэлийн хатуу хучилттай автозамыг барьж, Даланзадгад хотын шинэ театр, музейн барилгууд ашиглалтад орлоо. Эдгээр бүтээн байгуулалт 2022 онд салбар тус бүрийнхээ шилдгээр шалгарсан. Энэ мэт амжилт манай аймгийг шилдэг болоход нөлөөлсөн гэж бодож байна.

Цаашид эдгээр амжилтаа улам бататгаж, илүү сайн ажиллаж, иргэдийнхээ тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхээр бид зорьж байна. Ялангуяа нийгмийн эмзэг бүлэг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ажилгүй иргэд, өрх толгойлсон эмэгтэйчүүдийн асуудлыг шийдвэрлэх нь нэн чухал. Өмнөговь аймаг хөгжлөөс нэг ч хүнийг хоцроохгүй, өсөлтийг өрх бүрд хүргэхийн төлөө ажиллана. ■

**Усаа эрдэнэ
мэт хайрладаг
ард түмэн бол
говьчууд юм
шүү**

Уул уурхай

Эрдэс баялгийн өлгий

**Хайгуулын
лицензтэй 55,
ашиглалтын
зөвшөөрөлтэй
106 аж
ахуйн нэгж
байгаагаас
16 уурхай үйл
ажиллагаа
явуулж байна**

Суурь салбар

Өмнөговь аймгийн хөгжил уул уурхайн салбартай салшгүй холбоотой. 2000 оноос хойш Монгол Улсад уул уурхайн салбарын үйлдвэрлэл, хөрөнгө оруулалтын хэмжээ эрс нэмэгдэж, энэ хэрээр эдийн засгийн өсөлтөд эзлэх хувь нь өссөн. Өмнө нь зэсийн баяжмалын экспорт давамгайлж байсан бол өнөөдөр нүүрс, төмрийн хүдэр зэрэг эрдэс баялгийн олборлолт, баяжуулалт хурдацтай өссөн.

Үүнтэй зэрэгцээд Өмнөговьд уул уурхайн олборлолт, үйл ажиллагаа эрчимжин нүүрсний экспорт эхэлж, Оюутолгой, Тавантолгой, Нарийн сухайтын төслүүд гараанаас гарснаар өмнийн говийн хөгжлийн шинэ үе эхэлсэн билээ. 2009 оны есдүгээр сарын 6-нд Өмнөговь аймгийн

Ханбогд суманд орших Оюутолгой төслийн хөрөнгө оруулалтын гэрээнд гарын үсэг зурсан нь Монголын уул уурхайн салбарын түүхэн дэх томоохон үйл явдал болов. Мөн Цогтцэций сумын нутагт орших Тавантолгой ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах анхны алхмуудыг хийж эхэлсэн.

Өнөөдрийн байдлаар Өмнөговь аймагт хайгуулын лицензтэй 55, ашиглалтын зөвшөөрөлтэй 106 аж ахуйн нэгж байгаагаас 16 уурхай олборлолтын үйл ажиллагаа явуулж байна. Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл бүхий газар 2010 онд аймгийн нийт газар нутгийн 39.8 хувийг эзэлж байсан бол 2020 онд 3.03 болж 10 дахин буурсан гэдгийг ЗДТГ-аас мэдээлсэн. Харин ашиглалтын тусгай ►

► зөвшөөрлийн хэмжээ 2010 онтой харьцуулахад нэг хувиар өссөн нь хайгуулын үе шатны ажлууд өндөрлөж, ашиглалтын үйл ажиллагаанд шилжсэнийг харуулж байна.

Тус аймагт ашигт малтмалын 80 гаруй орд, 200 гаруй илрэл тогтоогдсон. Олборлолт, экспорт идэвхжсэн эхний жилүүдэд Өмнөговийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт уул уурхайн салбартай нягт уялдаа, хамааралтай байсан. Гэхдээ Монгол Улс зөвхөн уул уурхайд түшиглэхгүй бусад салбараа жигд хөгжүүлэхэд онцгойлон анхаарах нь чухал. Энэ жишгээр Өмнөговь дан ганц уул уурхайн салбараас хараат байх нь орон нутгийн хөгжил зогсонги байдалд орох, урт хугацаандаа өрсөлдөх чадварыг сулруулах, ажиллах хүчний оролцоо нэг салбарт төвлөрөх, энэ нь алс хэтдээ төрөлжсөн эдийн засгийн хөгжлийг бий болгох боломжийг хумих зэрэг олон эрсдэлтэй гэж үзсэн байна.

Тиймээс уул уурхайн салбарын орлогоор аймгийн хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал, шинжлэх ухаан технологи, тээвэр зэрэг секторыг дэмжиж эдийн засгийн олон тулгуур бүтэцтэй болохоор

**Уул уурхайг
түшиглэж
нэмүү өртөг
шингээсэн
бүтээгдэхүүн,
үйлдвэрлэл
хөгжүүлэхийг
зорьж байна**

хөгжлийн бодлогодоо тусгажээ. Өөрөөр хэлбэл, байгалийн баялгийн өгөөжийг бусад салбартаа шингээх замаар орон нутгийн хөгжил цэцэглэлт, иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлж байна.

Тухайлбал, Өмнөговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгаснаар 2010-2015 онд уул уурхайн орд газруудыг ашиглах төслүүдийн бүтээн байгуулалт, суурь дэд бүтцийг байгуулах ажлыг хот байгуулалтын оновчтой бодлоготой уялдуулан хийж, хүн амын эрчимтэй төвлөрөл бүхий сууринд нийгмийн суурь үйлчилгээг хүргэх, орон нутгийн боломжит бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээр хэрэглээг хангахад чиглэсэн бэлтгэл ажлуудыг голлон хийжээ. Харин 2015-2020 онд уул уурхайн олборлолт, үйл ажиллагаа хэвийн явахын хажуугаар бусад салбарын хөгжилд анхаарч аж үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх замаар бие даах, нийгмийн үйлчилгээний чадавхыг сайжруулах, байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх олон төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлсэн. Уул уурхайн компанийн экспортолсон бүтээгдэхүүний нэг тонн тутмаас тодорхой хэмжээний хуримтлал үүсгэж, тухайн орон нутгийн хөгжлийг дэмжихэд зарцуулах тогтолцоог бий болгох аж.

Цаашид уул уурхайг түшиглэж нэмүү өртөг шингээсэн бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхийн зэрэгцээ говийн бүсийн хөгжлийн гол тулгуур аймаг болохоор зорьж буй.

Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа явуулж буй уул уурхайн компаниуд хоёр чиглэлээр өгөөжөө өгдөг гэж болно. Нэгдүгээрт, уул уурхайн компаниуд орон нутгийн засаг захиргаатай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулдаг. Энэхүү гэрээнд тухайн бүс нутгийн хөгжлийг хэрхэн дэмжиж ажиллахаа тодорхой тусгадаг байна. Тухайлбал, 2015 онд Өмнөговь аймаг “Оюу толгой” компанитай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулж, “Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан”-г байгуулжээ. Ингэснээр тус сан жил бүр таван сая ам.долларыг орон нутгийн хөгжилд зориулдаг байна. Сүүлийн зургаан жилийн хугацаанд тус сан 100 гаруй тэрбум төгрөгийг Өмнөговь аймгийн хөгжилд зарцуулжээ. Мөн “Оюу толгой” компанийн энэхүү жишгийн дагуу “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК 2020 онд “Эрдэнэс Тавантолгой хөгжлийг дэмжих сан”-г байгуулж жилд гурван тэрбум төгрөгийг орон нутгийн хөгжилд ►

► зориулсан. Уг сангийн хөрөнгөөр өнгөрсөн онд Цогтцэций суманд хатуу хучилттай автозам, шинэ суурьшлын бүсэд дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтад хөрөнгө оруулалт хийжээ.

Хоёрдугаарт, татварын орлогоор тухайн сумын хөгжлийг дэмждэг. Орон нутгийн хөгжлийн хөшүүрэг, иргэдийн ажил, амьдралыг зохицуулдаг суурь хууль болох Засаг, захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийг 2022 оноос шинэчилж мөрдөж эхэлсэн. Уг хуулиар аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын 40 хувийг аймаг, орон нутгийн төсөвт үлдээдэг зохицуулалттай болсон юм.

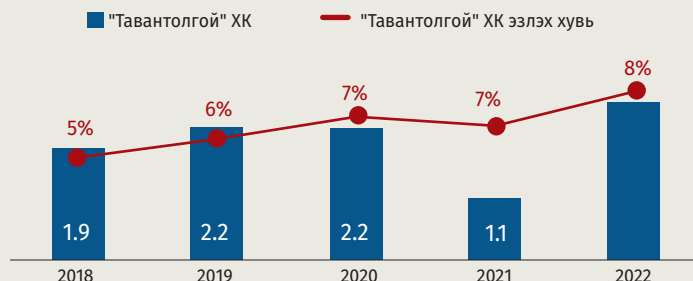
Зуун жилийн түүхтэй уурхай

Орон нутгийн “Тавантолгой” ХК Монголын нүүрсний салбарт олон зүйлээр анхдагч болж, нүүрсний экспортын шанг татсан. 1934 онд чулуун нүүрс байдаг гэдгийг нутгийн ардууд мэдсэнээр амьдрал ахуйдаа хэрэглэж эхэлжээ.

1966 онд БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн тогтоолоор тус уурхайн олборлолтын үйл ажиллагааг эхлүүлсэн. Харин 1994 оны арванхоёрдугаар сарын 5-наас төрийн өмч давамгайлсан хувьцаат компани болж, 2004 онд нүүрсээ анх экспортод гаргаж байв. 2011 онд зургаан сая тонн нүүрс экспортолж, Монгол Улсын нүүрсний экспортын 30 хувийг дангаараа хангаж байсан түүхтэй.

Өнөөдөр ч “Тавантолгой” ХК орон нутагт төдийгүй улс орны эдийн засагт ихээхэн хувь нэмэр оруулсаар байна. Тухайлбал, 2022 оны үйл

Нүүрсний экспортод “Тавантолгой” ХК-ийн эзлэх хувь, сая тонн

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

**Тавантолгой
ХК-ийн
олборлолт 52,
борлуулалт 58
хувиар өсөв**

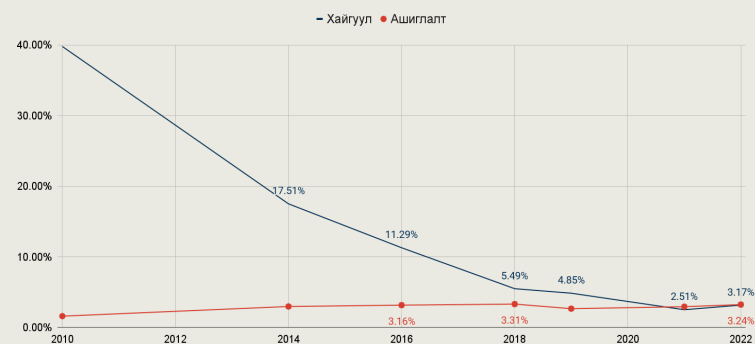
ажиллагааг өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад олборлолт 52, борлуулалт 58 хувиар өсжээ. Өнгөрсөн онд 3.2 сая тонн нүүрс экспортолж, 100 мянган тонн нүүрс дотоодын зах зээлд борлуулсан бөгөөд 162.4 тэрбум төгрөгийн орлого олж, 296.7 тэрбум төгрөгийг улс, орон нутгийн татварт төвлөрүүлсэн байна.

“Тавантолгой” ХК-ийн 51 хувийг Өмнөговь аймаг эзэмшдэг бол 49 хувийг нь Монголын хөрөнгийн биржийн нээлттэй худалдаагаар худалдаж монголчуудаас гадна дэлхийн 23 орны 2600 гаруй хувьцаа эзэмшигч эзэмшдэг. “Тавантолгой” нь Монголын хөрөнгийн биржийн ТОП-20 индексийн сагсыг бүрдүүлдэг, хувьцаа эзэмшигчдэдээ өндөр ногдол ашиг тараадаг компаниудын нэг юм.

“Тавантолгой” ХК байгаль орчныг хамгаалах чиглэлээр МУИС-тай хамтран стратеги төлөвлөгөө боловсруулж, Өмнөговь аймгийн дөрвөн суманд суурь судалгаа хийжээ. Өнгөрсөн онд Номгон суманд мод үржүүлгийн газар, сургалт судалгаа, инновацын төв байгуулах бэлтгэл ажлыг хийснээс гадна Даланзадгад сумын гурван га талбайд мод үржүүлгийн газар байгуулж, 1.8 сая тарьц ургуулав. Тус компани 2030 он хүртэл нийт 7.5 сая мод тарих амлалт өгсөн.

Мөн Тавантолгой-Гашуунсухайт чиглэлийн 53 км сайжруулсан шороон замын техникийн нөхөн сэргээлтийг хийжээ. Харин байгаль орчны дүйцүүлэн хамгаалах ажлын хүрээнд Сэврэй сумын нутаг Баянборын нуруунд бүрэн автомат, хяналтын системтэй худаг гаргаж өгчээ. “Тавантолгой” ХК орон нутгийн хөгжил болон

Ашигт малтмалын хайгуул, ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн өсөлт, бууралт (2010-2022 он, нутаг дэвсгэрт эзлэх хувиар)

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

► байгаль орчны нөхөн сэргээлтэд энэ мэтчилэн ихээхэн хөрөнгө оруулалт хийж байна.

Уул уурхай ба ногоон Өмнөговь

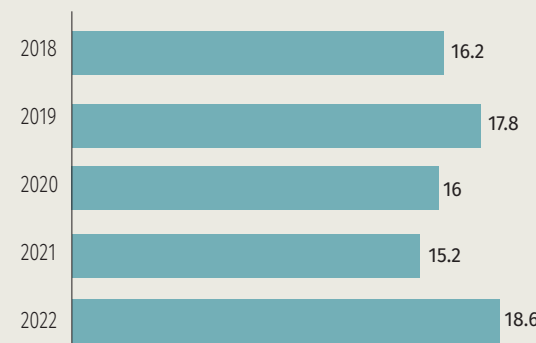
Уул уурхайн салбар Өмнөговь аймагт өгөөжөө өгч байгаа ч олон сорилтыг тулгаж байна. Байгаль орчинд уул уурхайн олборлолт, үйлдвэрлэлийн үзүүлдэг сөрөг нөлөөлөл их. Тухайлбал, цөлжилт, шар шороон шуурга, зэрлэг ан, амьтдын бэлчээр нутаг хомсдох, хөрсний бохирдол, усны хомсдол үүсэхэд ихээхэн нөлөөлдөг. Тиймээс шинээр уурхай нээхгүйгээр одоо үйл ажиллагаа явуулж байгаа уул уурхайн компаниудыг байгаль орчинд ээлтэй, хариуцлагатай болгохыг тус аймаг зорьж буй.

Энэ зорилгоор тээвэрлэлтийн дэд бүтцийн төслийг аж ахуйн нэгж байгууллагуудаар гүйцэтгүүлж байгаа юм. Мөн уул уурхайн компаниудын хайгуул, олборлолтын үйл ажиллагааны явцад эвдэрсэн газрыг зохих ёсоор нь нөхөн сэргээж, орон нутагт хүлээлгэн өгөхөд хяналт тавин ажиллаж байна.

“Оюу толгой” компанийн хувьд Өмнөговь аймагт нөхөн сэргээлт, тохижилтын зориулалтаар 2011-2021 онд 427 мянган суулгац, 38 зүйлийн унаган болон олон наст ургамал тарьж ургуулсан бол “Энержи ресурс” 2009 оноос хойш 15 га “Ойн зурвас” төсөл, туршилт үржүүлгийн хоёр га талбайд 30 мянга орчим мод сөөг тарьж ургуулжээ.

Уул уурхайн салбар Өмнөговь аймагт өгөөжөө өгч байгаа ч олон сорилтыг тулгаж байна

Ус ашиглалтын төлбөр (2018-2022 он)

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Уул уурхайн олборлолтын томоохон төсөл хэрэгжүүлэгчийг эрдэс баялаг, түүхий эдийн нөөцийг хаягдалгүй, байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөл багатай технологи нэвтрүүлж ажиллахыг нь бодлогоор дэмжих аж. Үүнээс гадна уурхайн хаалтын тухай ярих цаг болсон гэдгийг аймгийн удирдлагууд дурдаж байв. Тиймээс гаднын туршлага судлах, хамтын ажиллагааны гэрээнд уурхайн хаалтын талаар тусгах, хяналт тавих зэрэг алсыг харсан бодлого гарган ажиллаж байна.

Говьд ашигт малтмалын нөөц элбэг ч усны эх үүсвэр ховор. Тиймээс говийн бүсийн усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, гадаргын усыг хуримтлуулж урсачын тохируулга хийх замаар говь нутаг руу дамжуулах, уул уурхайн үйл ажиллагаанд усыг дахин ашиглах, ус хэмнэх дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэх, хур борооны усыг хуримтлуулж нуур цөөрөм барих аргуудыг судлан, гарц шийдлийг тодорхойлох нь чухал болоод буй. Энэ хүрээнд усны нөөц, ашиглалтад хяналт тавих зөвлөлийг Өмнөговь аймгийн ИТХ-ын дэргэд байгуулжээ. Мөн Усжуулалтын II аяныг эхлүүлж, бэлчээр усжуулалтыг 70 хувьд хүргэхээр зорьж буй.

Өмнөговь аймаг хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэхэд анхаарч, аж ахуйн нэгжүүдтэй хамтын ажиллагаагаа гүнзгийрүүлж байна. Энэ бүх хүчин чармайлт нь баялгийн өгөөжийг үр дүнтэй хуваарилж ашиглах, орон нутгаа хөгжүүлэх, эдийн засгийг тэтгэх бусад салбарт шингээх бодлогын үндэс суурь болж байна. ■

Тавантолгой ХК-ийн татварын мэдээлэл (сүүлийн 5 жил)

2022 оны нийт татвар

296.7
тэрбум төгрөг

Өмнөговь аймаг

279.8
сая төгрөг

Монгол Улсын төсөв

295.5
тэрбум төгрөг

Цогтцэций сум

935.8
сая төгрөг

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Хөрөнгө оруулалт

О.Эрдэнэ-Өрнөх: Дэд бүтцийн салбартаа хамгийн их хөрөнгө оруулалт хийж байна

Өмнөговь аймгийн Хөгжил, хөрөнгө оруулалтын газрын дарга О.Эрдэнэ-Өрнөхтэй хөрөнгө оруулалтын орчны талаар ярилцлаа.

-Өмнөговь аймгийн ойрын болон дунд хугацааны хөгжил, хөрөнгө оруулалтын бодлогын талаар ярилцлагаа эхлүүлэе.

-Манай аймаг хөгжлийн дунд болон урт хугацааны бодлогын баримт бичигтэй. Энэхүү баримт бичигт тулгуурлан 2020-2024 он хүртэлх хөгжлийн бодлогын үндсэн чиглэл мөн Засаг даргын мөрийн хөтөлбөрт багтсан “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийг Иргэдийн төлөөлөгчийн хурлаар батлан хэрэгжүүлж байна. Эдгээрээс гадна жил бүр хөгжлийн төлөвлөгөө гаргаж, үүндээ үндэслэн аймгийн төсвөө баталдаг.

Дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын гол чиглэл нь иргэдийн амьдралын чанарт анхаарч, ая тухтай, аюулгүй, ээлтэй нийгмийг цогцлоох юм. Үүний тулд эхлээд өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх ёстой. Өрхийн орлогыг нэмэхийн тулд ажлын байрыг олноор бий болгож, төр-хувийн хэвшлийн хүрээнд үйлдвэрүүд барих, жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих нь чухал. Тиймээс ч аймгийн хөрөнгө оруулалт үүнд чиглэж байна. Хоёрдугаарт, боловсролын чанарт анхаарах ёстой. Тухайлбал, цэцэрлэг, сургуулийн өргөтгөл болон шинээр барьж, сургуульд хамрагдалтыг нэмэгдүүлэхийг зорьж буй. Улсын их, дээд сургуулийн салбарыг Өмнөговь аймагт байгуулах, орон нутгийн оюутнуудыг тэтгэлэгт хөтөлбөрт хамруулахад дэмжлэг үзүүлж байна.

Мөн амьдралын чанарт авлига, хээл хахууль ихээхэн сөрөг нөлөө үзүүлдэг учраас төрөөс иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээ, үйл ажиллагаа хүнд сурталгүй, ямар нэгэн ашиг сонирхол, хээл хахуулиас ангид байх ёстой.

Дараагийн асуудал нь эрүүл мэнд болон нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг сайжруулах юм. Энэ хүрээнд орон нутгийн хөрөнгөөр бүх суманд шинэ эмнэлэг барьж дууслаа. Харин одоо эмч,

Иргэдийн амьдралын чанарт анхаарч, ая тухтай, аюулгүй, ээлтэй нийгмийг цогцлоох нь хөгжлийн бодлогын гол чиглэл

сувилагч, эмнэлгийн ажилтнуудын ур чадварыг дээшлүүлэх, мэдлэг мэдээллээр хангах, материаллаг бааз буюу оношилгооны тоног, төхөөрөмжүүдийг сайжруулах, шинээр авах зэрэг ажлыг шат дараатай хийж байна. Мөн энэ салбарын хүний нөөцийн дутагдлыг арилгахыг зорьж байгаа. Манай аймагт сувилагч, бага ангийн багшийн орон тоо дутагдалтай учир аймгийн хөгжлийн бодлогодоо хүний нөөцийн асуудлыг чухлаар тусгасан.

Өмнөговь аймгийн байгаль орчин эмзэг. Цаг уурын өөрчлөлтөд говийн эко систем илүү өртөж, хүний амьдрах орчин, биологийн олон янзын байдалд маш их сөрөг нөлөө үзүүлэх болсон. Хүрээлэн буй орчны доройтлын эсрэг урт хугацаанд хэрэгжиж ирсэн бодлогыг үргэлжлүүлэх, цаашдаа тогтвортой ►

► хэрэгжүүлэхээр бид идэвхтэй ажиллаж байна.

Энэ бүгдийг дүгнэвэл, амьдрахад таатай, ая тухтай орчныг бүрдүүлэх, амьдралын чанарт эерэг өөрчлөлтийг бий болгохын төлөө боловсрол, эрүүл мэнд, ажлын байр, засаглал буюу хүний эрхийг хангахын төлөө Өмнөговь аймгийн бодлого, хөрөнгө оруулалт чиглэдэг гэж хэлж болно.

-Өмнөговь цаашид уул уурхайн бус салбарыг хөгжүүлэхийн тулд хөрөнгө оруулалтыг хаашаа чиглүүлж, ямар бодлого баримталж байна вэ?

-Аймгийн ажиллах хүч уул уурхайн салбар руу хурдацтай шилжиж байна. Учир нь уул уурхайн салбарын дундаж цалин бусад салбараас хоёр дахин өндөр. Үүнийг дагаад төрийн алба, аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуй зэрэг салбарт ажиллах хүчний хомсдол үүссэн. Тиймээс нэн тэргүүнд боловсруулах үйлдвэрүүд байгуулах, жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих нь энэхүү шилжилтийг бууруулах боломжтой гэж дүгнэж буй. Энэ хүрээнд Даланзадгад хотод үйлдвэр технологийн парк байгуулж байна.

Өмнөговь аймгийн уул уурхайн компаниудад ханган нийлүүлэгчээр ажилладаг аж ахуйн нэгж олон бий. Эдгээр ханган нийлүүлэгч компанийг үйлдвэр, оффисоо аймагт байгуулах орчин, нөхцөлийг бий болгож, дэд бүтцээр хангах бодлого баримталж байна. Дэд бүтэц сайн байх нь хөгжлийн бодлогод зөвөөр нөлөөлнө гэж үзэж байна.

Нөгөө талдаа, үйлдвэрлэл, бизнесийн орчныг сайжруулахын тулд санхүүгийн эх үүсвэр хэрэгтэй. Энэ асуудлыг шийдвэрлэж, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд зээл болгох боломж нөхцөлийг бүрдүүлэн ажиллаж байна.

-Аялал жуулчлалын салбарын хөрөнгө оруулалт, хөгжлийн талаар мэдээлэл өгнө үү?

-Манай аймгийн хөгжлийн гол суурь баганын нэг нь аялал жуулчлал. Тиймээс аялал жуулчлалын салбар болон тусгай хамгаалалттай газар нутагтаа хамгийн их хөрөнгө оруулдаг. Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй аялал жуулчлалыг дэмжих бодлогын хүрээнд “Турван сайхан” нисэх онгоцны буудлын зорчигч урсгал нэмэгдээд байна. Тодруулбал, 2018-2019 онд 7800, 2020-2021 онд 15900, 2022 оны нэгдүгээр сараас 2023 оны наймдугаар сар хүртэл нийт 26900 хүн зорчсон. Үүний 86 хувь Оюутолгойтой холбоотой нислэг. Энэ жилийн хувьд дотоодын нислэг илүү чөлөөтэй болсон.

Аялал жуулчлалын салбарт дотоодын төдийгүй, олон улсын агаарын харилцаагаар дамжиж эдийн засгаа өргөжүүлэх боломж байна гэж тодорхойлсон.

Мөн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд нэн тэргүүнд шийдэх асуудал бол дэд бүтэц, агаарын болон автозам. Үүнд төр оролцож шийдвэрлэх шаардлагатай учир дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд анхаарч байна. Дэд бүтцийг шийдсэнээр Өмнөговь аймгийн аялал жуулчлалын салбар шинэ шатанд гарна. Мөн эл салбарын бизнес эрхлэгчдийн ашиг орлого өсөх таатай сайхан боломж ч нээгдэнэ.

Тиймээс шинээр 4С зэрэглэлтэй, олон улсын стандартад нийцсэн, гадаадын нислэг хүлээж авдаг, одоогийн нисэх буудлаас зургаа дахин их хүчин чадалтай байлгахад ТЭЗҮ-ийг батлаад байна. Нөгөө талаас, олон улсад Хятад, Япон зэрэг Зүүн Өмнөд Азийн аялал жуулчлал болон бизнесийн нислэгийн хөдөлгөөн эрчимжиж байгаа. Тиймээс Өмнөговь аймгийн нисэхийн салбарт аялал жуулчлалыг дэмжсэн том зах зээл байна гэж харж байна.

Мөн гадаадын жуулчид Өмнөговьор аялаад Хөвсгөл аймаг руу шууд явахыг их хүсдэг. Энэ маршрутыг хоёр байдлаар шийдэх боломжтой. Нэгдүгээрт, Даланзадгадаас Гурвантэс чиглэлд Хэрмэн цав буюу Монголын Гранд Каньон хүрэх автозамыг орон нутгийн хөрөнгө оруулалтаар барьж байна. Одоогоор энэ чиглэлд 186 км автозам тавьсан. Эл автозамыг барьснаар гадаадын жуулчид хамгийн их зорчдог Хэрмэн цав, Хонгорын элс рүү саадгүй, хурдан хүрэх боломжтой.

Хоёрдугаарт, Даланзадгадаас Булган, Мандал-Овоо, Хархорин чиглэлийн босоо тэнхлэгийн автозам барихаар зураг төслийн ажлыг энэ ондоо багтааж дуусгахаар төлөвлөж байна. Эл босоо тэнхлэгийн автозам Баянзаг, Өвөрхангай аймгийн Хархорин сумаар дайрч цаашаа Хөвсгөл орох юм. Босоо тэнхлэгийн энэхүү автозам хэд хэдэн аймаг дамжиж байгаа учраас улсаас тодорхой хэмжээний дэмжлэг үзүүлнэ гэж найдаж байна.

-Улсын төсөвт орлого бүрдүүлдэг, өөрсдийн гэсэн захиран зарцуулах хөрөнгөтэй аймгийн хувьд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх чиглэлд ямар төсөл, хөтөлбөрүүд хэрэгжиж байна вэ?

-Нэн тэргүүнд Өмнөговь аймгийн хөгжилд саад болж буй асуудлуудыг шийдвэрлэх хэрэгтэй. Тиймээс Даланзадгадын цахилгаан станцыг хамгийн сүүлийн үеийн технологиор шинээр барихаар төлөвлөж байна. Даланзадгад сум нь урт хугацаандаа хот болон хөгжих учраас цахилгааны хангамж нэн чухал. Мөн аялал жуулчлал болон уул уурхайн тээврийг засмал замаар хийдэг болохыг зорьж байгаа. Бусад сумыг автозамтай холбох, цахилгаан эрчим хүчээр хангах төслүүд ч бий. ■

**Хэрмэн цав
буюу Монголын
Гранд
Каньон хүрэх
автозамыг
орон нутгийн
хөрөнгө
оруулалтаар
барьж байна**

Зохион
байгуулагч:

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗАР

МОНГОЛ УЛСЫН
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН
ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН
ЗАСАГ ДАРГЫН
ТАМГЫН ГАЗАР

ӨМНӨГОВЬ
АЙМГИЙН
ХӨРӨНГӨ
ОРУУЛАЛТЫН
ЧУУЛГАН

2023.09.28-09.29

ДАЛАНЗАДГАД ХОТ

Ивээн
тэтгэгч:

Хамтран
Зохион байгуулагч:

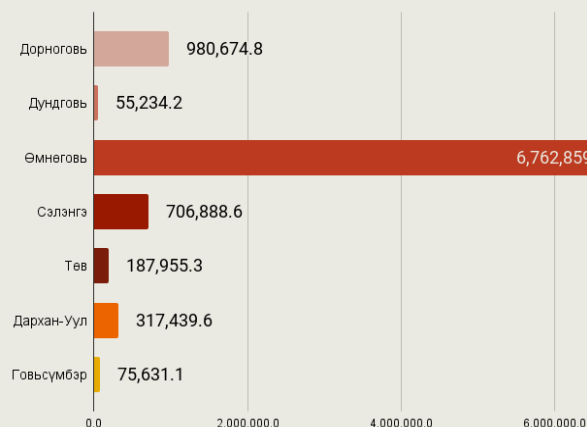
Мэдээллийн
спонсор:

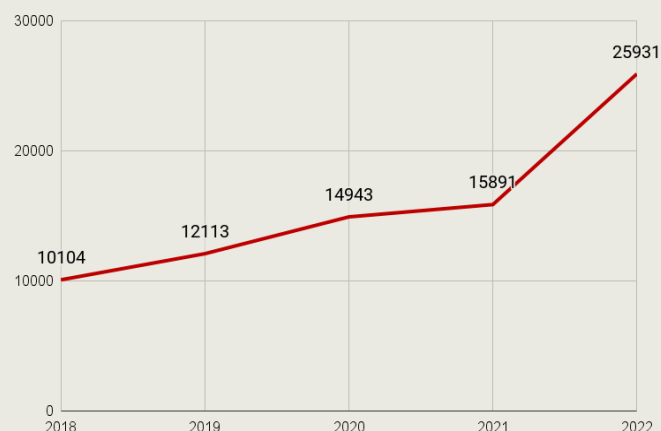
Инфографик

Аж үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүний борлуулалт (2022 оны байдлаар, Төвийн бүс, сая төгрөг)

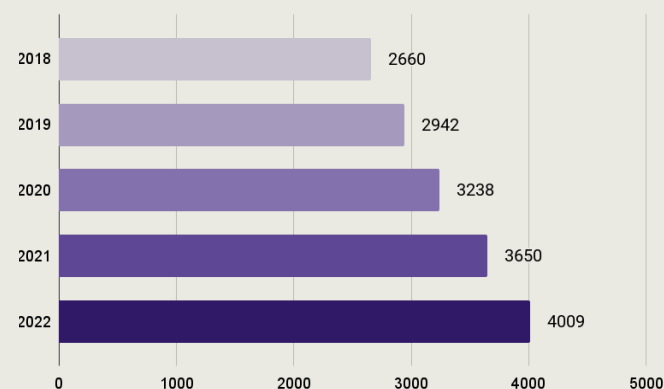
Эх сурвалж: 1212.mn

Өмнөговь аймгийн нэг хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлт (2018-2022 он, мянган төгрөг)

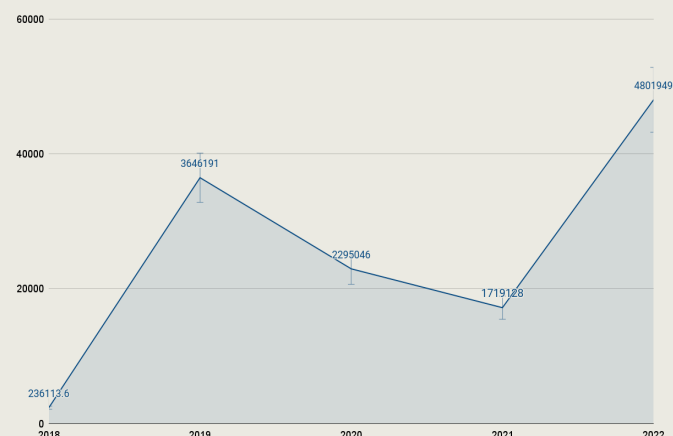
Эх сурвалж: 1212.mn

Аж ахуйн нэгжийн тоо (2018-2022 он)

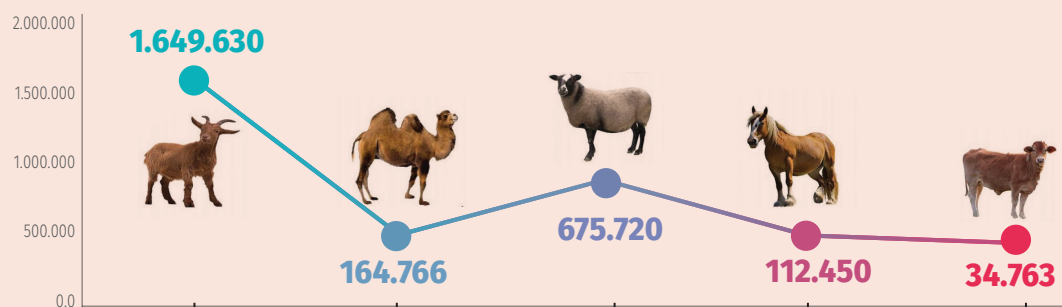
Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Аж үйлдвэрийн нийт үйлдвэрлэл (2018-2022 он хүртэл, мянган төгрөг)

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Таван хошуу малын тоо

Нийт малын тоо

(2018-2022 он, сая толгой)

2018	2.598.440
2019	3.000.303
2020	2.880.772
2021	2.513.805
2022	2.637.329

Хөдөө аж ахуй

Ууган салбар

Ингэний сүүг олон улсад таниулах, экспортлох боломжтой

Өмнөговь аймаг нийтдээ 2,6 сая малтай. Сүргийн бүтцийн 60 гаруй хувийг ямаа эзэлдэг. Монгол Улсын нийт тэмээний 35 хувь буюу 164 мянган тэмээ тус аймагт бүртгэлтэй. Галбын говийн улаан, Ханын хэцийн хүрэн гэсэн тэмээний хоёр алдартай үүлдрийн өлгий нутаг. Мөн монгол үүлдрийн ямаатай харьцуулахад ноолуурын гарц нь 2-3 дахин их Говь гурван сайхан үүлдрийн ямааг Булган, Сэврэй суманд үржүүлдэг. Ноолуурын чиглэлийн Цогт-Овоогийн улаан ямааг бие даасан омог болохыг баталгаажуулсан нь орон нутгийн хөдөө аж ахуйн салбарын түүхэн амжилт, үр дүн болсон юм.

Зах зээлийн нийгэмд шилжихээс өмнө тоо толгой нь нэг саяд хүрдэггүй байсан мал сүргийн тоо ийн өссөн нь давуу талаас гадна сорилтуудыг бий болгов. Юун түрүүнд мал сүргийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах сорилт тулгарч байна. Тус аймагт нэг жилд дунджаар 800 мянгаас нэг сая орчим мал төллөдөг. Гэвч аймгийн нийт хэрэгцээнд 200 орчим мянган малын мах, сүүг ашиглах боломжтой бөгөөд үлдсэнийг нь бусад аймаг, эсвэл олон улсад борлуулах шаардлага үүсэж буй.

Тийм учраас мал аж ахуйн салбарт аймгийн зүгээс багагүй хөрөнгө оруулалт хийж байна.

Уул уурхайгаас орж байгаа мөнгийг хөдөө ахуйн салбарыг хөгжүүлэхэд зориулж байгаа нь харилцан ашигтай, цаашид зөвхөн нэг салбараас хараат бус байх, малчид иргэдийн ахуй амьдралыг сайжруулахад хувь нэмрээ оруулж байна. Энэ хүрээнд мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдийг боловсруулах, төрөл бүрийн бүтээгдэхүүнээр орон нутгийн иргэд, цаашлаад уул уурхайн компаниуд хэтдээ улс орныг хангах ажлуудыг эхлүүлжээ.

Бусад аймагт туршлага болох хэд хэдэн сонирхолтой төсөл Өмнөговь аймагт хэрэгжиж байна. Аймгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар мал нядалгааны гурван цехийг Номгон, Цогт-Овоо суманд байгуулсан нь мах, махан бүтээгдэхүүнийг экспортлох алсын харааных нь эхлэл болов. Гэхдээ махны экспорт зөвхөн аймаг дангаараа гардаж хийх бус Засгийн газрын дэмжлэгтэй хэрэгждэг олон талт, цогцажил. Ямартай ч тус аймгийнхан махны экспортыг эхлүүлэх гэрийн даалгавраа өөрсдийн зүгээс хийжээ. Түүнчлэн сүү боловсруулах, хонь, тэмээний ноос угаах үйлдвэр энэ жил ашиглалтад орно.

Говийн гайхамшиг болсон тэмээнээс гардаг түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах санаачилгууд ч хэрэгжиж эхэлжээ. Ташрамд дурдахад, манай улсын ▶

**Хөдөө аж
ахуйгаас
уул уурхай
руу шилжих
шилжилтийн
үедээ явж байна**

► хамгийн олон тэмээтэй тус аймаг ботгоны мөнгөн урамшуулалтай. Өмнөговь 1960 онд 194 мянган тэмээтэй байсан бол 2010 онд тоо толгой нь 83 мянга болж цөөрчээ. Мал хувьчлагдсаны дараа малчид малаа захиран зарцуулах эрхтэй болж, малаас өөр эдийн засгийн эргэлтэд оруулах хөрөнгөгүй учир зарж борлуулснаар ийн багассан аж. Харин 2010 оноос малчин өрхийн бойжуулсан ботго тутамд 5000 төгрөг олгож эхэлсэн нь тоо толгой өсөхөд нөлөөлж, 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар 164.8 мянган толгой тэмээ тоолуулжээ. Одоогоор тус аймагт ингэний сүүг цахилгаан саалтуураар сааж, фермерийн аргаар боловсруулах туршилт эхлээд байна. Энэ бол НҮБ-ын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллагатай хамтарч ингэний сүүг экспортод гаргах боломжийг эрэлхийлэх судалгааны нэг хэсэг юм. “Ингэний сүүг олон улсад таниулах, улмаар экспортлох боломжтой гэдгийг харуулахаар бид ажиллаж байна. Амьд бактеритай, цэвэр эко бүтээгдэхүүн болох ингэний сүүг хуурай сүү болгож экспортлох нь хамгийн оновчтой хувилбар гэж үзэж байна” хэмээн аймгийн Хүнс, хөдөө аж ахуйн газрын дарга Ш.Бат-Эрдэнэ өгүүлсэн. Тус аймагт жилд 20-30 мянган ингэ ботголдог ч ердөө 11-12 хувийг нь саадаг бөгөөд ингэний сүүг экспортлох үүд хаалга нээгдвэл энэ

тоо хэд дахин өсөх боломж бүрдэх, тэр хэрээр малчдын амьжиргаа сайжрах юм.

Говьд бүх төрлийн таримал ургамал ургуулах бүрэн боломжтой. Ялангуяа дулаанд дуртай амтат гуа, улаан лооль, тарвас, хулуу зэрэг нь тариалангийн бусад бүстэй харьцуулбал илүү амттай. Хавар харьцангуй эрт буюу тавдугаар сараас тариалалтаа эхлүүлж, намар аравдугаар сард ургацаа хураан авах боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, дулааны баланс өндөр учир хангайн бүстэй харьцуулбал төмс, хүнсний ногоо жимс, жимсгэнэ тарих 60 хоногийн илүү нөөцтэй юм.

Тиймээс хүлэмжийн аж ахуйг хөгжүүлэхэд анхаарч, “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд иргэдэд хүлэмжийг 70 хувийн хөнгөлөлттэй олгож, ургацын хэмжээг нэмэгдүүлэх зорилгоор ХААИС-ийн багш нарыг урьж ирүүлэн сургалт зөвлөгөө авч, гарын авлага, үр, үрсэлгээ зэргээр хангадаг байна. Үүний үр дүнд хашаандаа хүлэмжтэй, ногоо тарих сонирхолтой иргэдийн тоо ихээхэн нэмэгджээ. Өнгөрсөн онд нийт 600 хүлэмж иргэдэд хөнгөлөлттэй зээлээр олгосон бол энэ жил 400 хүлэмж нэмж олгож байгаа аж. Өвөлдөө хасах 20-30 хэм хүрч хүйтэрдэг, дулааны улиралд нэмэх 30-38 хэм хүртэл халдаг, салхины хурд 5-15 м/с, заримдаа 34-45 м/с хүрдэг Өмнөговьд хүлэмжийн аж ахуй ихээхэн тохиромжтойг аж ахуйн эрхлэгчид онцолж байлаа. Тэд усан үзэм, ханборгоцой, лийр, гүнжидийн үр зэрэг “ховор” жимс, ногоог ургуулахаар агропарктаа туршиж байна.

Цар тахлын үеэр хил хааж, банкуудын зээл хумигдсан үед аймгаас жилийн гурван хувь хүүтэй, 60 сарын хугацаатай зээл олгож эхэлсэн нь жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчдэд ихээхэн тус болжээ. Зээл олгох төсөл сонгон ►

Тэмээний тоо толгой (1960-2022 он)

1960	194.522
1970	152.675
1980	142.851
1990	127.943
2000	92.836
2010	83.765
2020	166.800
2021	160.580
2022	164.766

Уужуу тайван говийнхон уул уурхайн том төслүүд анх хэрэгжиж эхлэхэд гараа дэлгэн угтаж байсан бол одоо бухимдах болжээ. Тэднийг хамгийн их бухимдуулж буй зүйл нь усны хомсдол

▶ шалгаруулалтыг 2022 онд хоёр удаа зарласан бөгөөд мод үржүүлэг, мод модон бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, барилгын материал үйлдвэрлэл, ахуйн үйлчилгээ зэрэг 10 салбарын 42 аж ахуйн нэгж хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдсан байна. Үр дүнд нь орон нутагт 92 ажлын байр хадгалагдаж, 239 ажлын байр шинээр бий болох боломж бүрджээ. Харин энэ онд уг ажлыг дахин эхлүүлж, гурван тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгох ажлын гэрээг хийж байгаа бөгөөд есдүгээр сарын 12-ноос хөнгөлөлттэй зээл олгох ажлыг дахин зарлаад байна.

Өмнөговь аймагт хөдөө аж ахуйн салбарын хөгжлийн тухай ярихад дурдахгүй өнгөрч болохгүй нэг салбар бол уул уурхай юм. Уул уурхай болон хөдөө аж ахуйн салбарын харилцан хамаарал нь олон талт бөгөөд эртний уламжлалтай. Эдийн засгийн эл хоёр дэд салбар нь байгаль орчны шавхагдах болон шавхагдашгүй нөөц баялгийг ашиглах хүний үйл ажиллагаа дээр суурилдаг. Яг энэ үзэгдэл байгалийн баялаг их, уул уурхайн үйл ажиллагаа төвлөрсөн тус аймагт хамгийн тод ажиглагдаж буй. “Манай аймгийн хувьд хөдөө аж ахуйгаас уул уурхай руу шилжих шилжилтийн үедээ явж байна. 1990-ээд онд аймгийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 80 гаруй хувийг ХАА-н гаралтай бүтээгдэхүүн эзэлдэг байсан бол одоо энэ хэмжээ 18 хувь болж буурч, уул уурхайд зайгаа тавьж өгсөн. Энэ нь сүүлийн жилүүдэд уул уурхайн салбар эрчимтэй хөгжиж байгаатай холбоотой” гэж Ш.Бат-Эрдэнэ хэлэв.

Олон уурхай нээгдсэнээр бэлчээрийн асуудал тус аймагт хөндүүр сэдвийн нэг болжээ. Аймагтаа цаашид шинээр уурхай нээхгүй байх

бодлого баримтална, хангалттай олон уурхай ажиллаж байна гэж тус аймагт зочлох үеэр олон хүн үзэл бодлоо илэрхийлж байв. Уужуу тайван говийнхон уул уурхайн том төслүүд анх хэрэгжиж эхлэхэд гараа дэлгэн угтаж байсан бол одоо бухимдах болжээ. Тэднийг хамгийн их бухимдуулж буй зүйл нь усны хомсдол. Уул уурхайд ус их хэрэглэх болсон, газрын гүний ус доошилсон, хуурайшилт ихэссэнээр хур тунадасны хэмжээ багассан зэргээс шалтгаалж айлууд худаг сахиж өнжих, зэргэлдээх аймгууд руу оторлох нь нэмэгдсэн аж. Усны дайн манай аймагт өрнөж байна хэмээн аймгийн удирдлагаас эхлээд жирийн иргэд хүртэл онцолж байв. Энэ бэрхшээлийг шийдэх зорилгоор Усжуулалтын II аяныг эхлүүлжээ. Усжуулалтын I аян тэртээ 1970 оны сүүлчээс 1980 оны дунд үе хүртэл тус аймагт хэрэгжиж байсан бол өдгөө аймгийн засаг дарга Р.Сэддоржийн санаачилгаар “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд хоёрдугаар аян явагдаж байна. Жилдээ гурван тэрбум төгрөгөөр шинээр 100 гаруй худаг уст цэг гаргаж байгаа нь улсын хэмжээнд төсвийн хөрөнгөөр гаргадаг худагтай дангаараа тэнцэх үзүүлэлт юм.

Үүн дээр нэмээд бэлчээрийн талбай улам багасч байна. 2010 онд 11,0 сая га бэлчээрийн талбай байсан бол энэ онд 10,1 сая га болжээ. Уул уурхайн төслүүдийн төмөр зам, засмал зам, цахилгааны шугам, лицензтэй талбай, цөлжилт зэргээс шалтгаалж ийн буурч байна. Эдгээр асуудлын шийдэл нь эрчимжсэн мал аж ахуй байж болох ч малын тэжээлийн асуудал фермерүүдэд саад болдог тухай салбарын мэргэжилтнүүд өгүүлэв. Харин хоёр хүртэлх насны хүүхдүүд хамрагддаг “Хүүхдийн сүү” хөтөлбөр нь Өмнөговийн эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэгчдийн орлогын нэг гол эх үүсвэр нь болж байна.

Аймгийн төдийгүй улсын эдийн засагт жин дарж байгаа уул уурхайн салбартай зөрчилдөх бус уламжлалт нүүдлийн мал аж ахуйгаа давхар хөгжүүлэх, уул уурхайгаас олж буй орлогоо зөв зүйтэй ашиглах, хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүнээ боловсруулах, гадаадад сурталчлах, эко бүтээгдэхүүнээ эдийн засгийн эргэлтэд оруулах нь өмнөговьчуудын өмнөх чухал зорилт болж байна. ■

Малчин өрхийн тоо

(2000-2021 он)

Он	Өрх
2000	7044
2005	6283
2010	5628
2015	5417
2020	6546
2021	6678

Хөгжлийн төслүүд

Бүтээн байгуулалт дуудсан Өмнөговь

Зураг төсөл, ТЭЗҮ-г нь батлан хэрэгжүүлэхээр зэхэж буй хөгжлийн 10 гаруй төсөл Өмнөговь аймагт бий. Эдгээрээс орон нутгийн хөгжилд ач холбогдолтой, бүтээн байгуулалтын төслүүдийг товчлон танилцуулж байна.

Дэлхийтэй холбох нисэх онгоцны буудал

Өмнөговь аймгийн хүн амын шилжилт хөдөлгөөн, уул уурхайн компанийн ажилчдын урсгал, дотоод, гадаадын жуулчдын эрэлт, хэрэгцээ нь Даланзадгад суманд олон улсын нисэх онгоцны буудал байгуулах зайлшгүй шаардлагыг үүсгэж байна. Тус аймгийн Говь Гурвансайхан нисэх онгоцны буудлыг 4D зэрэглэлийн олон улсын нисэх онгоцны буудал болгон өргөтгөх ажлын хүрээнд зураг төсвийг нь орон нутгийн төсвийн 360 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар хийж гүйцэтгэсэн.

Олон улсын нисэх онгоцны буудлыг төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн хүрээнд бүтээн байгуулалтыг нь хийж гүйцэтгэх боломжтой юм.

Даланзадгад суманд дулаан, цахилгааны найдвартай шинэ эх үүсвэр барих шаардлага үүсээд байна

Босоо тэнхлэгийн хатуу хучилттай автозам

Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлд Өмнөговь аймгийн Даланзадгад-Баяндалай-Гурвантэс чиглэлийн хатуу хучилттай автозамын төсөл багтсан.

Энэ хүрээнд Даланзадгадаас Гурвантэс сум хүртэлх 302.7 км замын зураг төслийг орон нутгийн төсвийн 420 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар 2012 онд хийсэн. Тухайн чиглэлд зам, гүүрийн ажил 2013 онд эхэлж, 2023 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 199 км авто замыг орон нутгийн төсвийн 262.5 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар бариад байна. Улсын төсвийн эх үүсвэрээр 2024 онд 80 км автозам барьснаар бүрэн дуусна. Энэхүү автозам ашиглалтад орсноор Шивээхүрэн-Сэхэгийн боомт чиглэлийн тээврийг хатуу хучилттай замаар хийх боломж бүрдэнэ.

Аялал жуулчлал, дотоодын тээвэрт чухал нөлөө үзүүлэх дараагийн төсөл бол Даланзадгад, Булган, Мандал-Овоо сумыг холбосон 230 км хатуу хучилттай автозам юм. Зураг төслийг нь орон нутгийн төсвийн 775 сая төгрөгөөр хийж

Говьгурван сайхан нисэх буудлын төслийн зураг

► гүйцэтгэж байна. Энэхүү автозам нь Баянзаг, Хонгорын гол, Өвөрхангай аймгийн Хархорин, Орхоны хөндий, Хөвсгөл далай руу чиглэсэн аялал жуулчлалыг холбоно. Ингэснээр Монголын аялал жуулчлалын зорчигч урсгалыг нэмэгдүүлэх, жуулчин тээвэрт эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Шинэ цахилгаан станц

Өмнөговь аймгийн төв Даланзадгад сумын дулаан, цахилгааныг жил бүр 1,5-2 Гкал/цаар өсгөх бодит хэрэгцээ бий болсон. Дулаан, цахилгааны өсөлтийн таамаглалаас харвал, 2030 он гэхэд одоогийн байгаа хүчин чадлыг 4.1 дахин нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Тиймээс Даланзадгад суманд дулаан, цахилгааны найдвартай шинэ эх үүсвэр барих шаардлага үүсээд байна. Өнгөрсөн онд уг станцын ТЭЗҮ боловсруулах ажлыг орон нутгийн төсвөөр хийж дууссан. Уг станц нь жилд 367.1 мян.кВт.ц цахилгаан үйлдвэрлэх юм.

Даланзадгад 50 МВт-ын дулааны цахилгаан станцыг барьснаар Өмнөговийн “Үйлдвэр, технологийн парк”-ийг цахилгаан, дулаанаар хангаж, улмаар боловсруулах, хөнгөн хүнсний үйлдвэрлэл хөгжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлнэ. Мөн Даланзадгад сумын агаарын бохирдлыг 60 хувь, орчны бохирдлыг 80 хувь бууруулна. Шинээр барихаар төлөвлөж байгаа орон сууц, барилга байгууламжийн дулааны эх үүсвэр ч найдвартай болно. Энэхүү төслийг хэрэгжүүлэх санхүүжилтийн эх үүсвэрийг улс, орон нутгийн төсөв, төр хувийн хэвшлийн түншлэлээр барих боломжтой.

Үйлдвэр, технологийн парк

Даланзадгад сумын зүүн урд, 100 га талбай үйлдвэрийн бүс болгон хөгжүүлэхээр төлөвлөж байна.

Энэ хүрээнд тээвэр логистикийн иж бүрэн цогцолбор барихаар ТЭЗҮ-ийг боловсруулсан. Үйлдвэрийн бүсэд барилгын чиглэлийн долоо, хөнгөн үйлдвэрийн найм, хүнсний үйлдвэрийн ес, малын гаралтай түүхий эд боловсруулах болон бусад чиглэлийн 30 гаруй үйлдвэр байгуулахаар тооцож байна. Ноос, ноолуур боловсруулах үйлдвэрийг дагалдан оёдлын, нэхмэл, сүлжмэлийн үйлдвэрүүд төлөвлөжээ. Мөн модон эдлэл, тавилгын үйлдвэр барихаар тусгасан байна.

Өмнөговь аймаг хүүхэд, залуус, иргэдийн цахим боловсролыг дэмжих “Цахим Өмнөговь” хөтөлбөр баталсан

Энэ онд үйлдвэр, технологийн паркийг бохирын шугамд холбох ажлыг “Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан”-ийн нэг тэрбум төгрөгийн санхүүжилтээр хийсэн бол цахилгаан хангамжийн ажлыг өнгөрсөн онд гүйцэтгэжээ.

Үйлдвэржилтийн бүсийн газар зохион байгуулалт төлөвлөлтийг Хот байгуулалтын тухай хуульд заасны дагуу хот байгуулалтын норм дүрмийн хүрээнд байгаль экологи, газар ашиглалт, нийгэм эдийн засгийн одоогийн байдлын судалгааны үр дүн, орон нутгийн санал, эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд, цаашдын хөгжлийн чиг хандлага, зэрэг хэд хэдэн хүчин зүйлийг үндэслэн гаргаж, газар зохион байгуулалтын бүсчлэлийг тодорхойлсон байна.

Мөн үйлдвэрээс гарах бүтээгдэхүүнийг зарж борлуулах үйлчилгээний зах, худалдааны төв байрлах аж.

Ус дамжуулах хоолой

Өмнөговь аймгийн хот суурин, аж үйлдвэрийн усны эх үүсвэрийг гадаргын усаар шийдвэрлэх боломжтой. Энэ зорилгоор дотоодын голын урсгалын тохируулга хийх “Онгийн гол-Улааннуур” төсөл хэрэгжүүлнэ. Улааннуур, Булган, Даланзадгад, Тавантолгой чиглэлийн ус дамжуулах төслийн ТЭЗҮ-ийг орон нутгийн төсвийн 1.4 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар энэ онд хийж дууссан. Мөн аймгийн гурван байршилд гадаргын ус цуглуулах хөв цөөрөм байгуулахад орон нутгийн төсвөөс 1.8 тэрбум төгрөг зарцуулаад байна.

Технологи-инновацын шийдэл

Төрийнүйлажиллагааг боловсронгуй болгох, илтөд нээлттэй, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлэх, инновацыг нэвтрүүлэхэд цахим засаглал нь чухал үүрэгтэй. Тиймээс Өмнөговь аймаг хүүхэд, залуус, иргэдийн цахим боловсролыг дэмжих “Цахим Өмнөговь” хөтөлбөр баталсан. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд мэдээллийн технологи, харилцаа холбооны салбарт бизнесийн таатай орчин бүрдүүлэх, мэргэжлийн ур чадвартай мэдээллийн технологийн инженер, техникийн ажилтнуудыг бэлтгэх, салбарын хөгжилд орон нутгийн тогтвортой, оновчтой оролцоо бүхий бодлогыг тодорхойлж хэрэгжүүлэх зэрэг ажлыг хийхээр төлөвлөжээ.

Тухайлбал, Даланзадгад суманд “Data centre” ►

► байгуулахаар 2021 онд ТЭЗҮ, зураг төсөл, эрх зүйн орчин, бизнес загварын судалгааны ажлыг нэг тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар хийжээ.

Аймгийн нийт газар нутгийг хамарсан гар утасны сүлжээ, өндөр хурдны интернэтийн сүлжээ байгуулахад 2021 онд нэг тэрбум төгрөг, 2022 онд 2.9 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт хийсэн. Мөн өнгөрсөн онд төрийн үйлчилгээг цахимаар хүргэх ажлыг эрчимжүүлэх хүрээнд орон нутгийн төсвөөс 500 сая төгрөгөөр иргэний бүртгэл, газрын харилцаа, нэг цэгийн үйлчилгээг цахимжуулаад байна.

Ган зам

Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын Шивээхүрэн боомтоос Даланзадгад, Цогтцэций сумын Тавантолгойн бүлэг ордтой төмөр замаар холбох төслийн ТЭЗҮ-ийг Засгийн Газрын захиалгаар гүйцэтгэж байна. Энэхүү төсөл хэрэгжсэнээр тус аймгийн худалдааны хоёр боомт төмөр замаар холбогдож, дотоодын болон гадаад ачаа эргэлт нэмэгдэж, аймгийн эдийн засгийн хөгжлийн нэг чухал тулгуур дэд бүтэц бий болно.

Хот байгуулалт

Монгол Улсын хөгжлийн дунд хугацааны “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын Хот, хөдөөгийн сэргэлтийн хүрээнд томоохон уул уурхайг түшиглэсэн говийн бүсийн зарим сумыг хот болгон хөгжүүлэх зорилт дэвшүүлээд буй. Өмнөговь аймгийн Ханбогд, Цогтцэций, Гурвантэс сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулан бүтээн байгуулалтын эхний ажлуудыг эхлүүлсэн.

1. Цогтцэций сумын төвийг 2050 он хүртэл ухаалаг, ногоон, тогтвортой хөгжлийг хангасан шинэ суурьшлын бүс болгон хөгжүүлэх юм. Технологид суурилсан инженерчлэл, нэмүү өртөгт суурилсан хүнд болон хөнгөн үйлдвэрлэлийг бий болгоно. Мөн боловсролын чанарт анхаарч, сургуульд хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх хүрээнд шинээр есөн сургууль, 12 цэцэрлэг барина. Өрхийн эмнэлэг, хэсгийн цагдаа, кино театр, худалдаа үйлчилгээний болон оффисын барилга, орон сууцны шинэ хорооллыг 100 хувь инженерийн дэд бүтцээр хангахаар төлөвлөжээ.
2. “Оюу толгой” компанийн хөрөнгө оруулалтаар

**Ханбогд,
Цогтцэций,
Гурвантэс
сумын хөгжлийн
ерөнхий
төлөвлөгөөг
боловсруулан
бүтээн
байгуулалтын
эхний ажлуудыг
хийж эхэлсэн**

Ханбогд сумыг 2040 он хүртэл хот болгон хөгжүүлэх ажил эхэлсэн. Урьдчилсан байдлаар хатуу дэд бүтэц, нийгмийн дэд бүтэц болон бизнес хөгжил гэсэн гурван чиглэлээр нэн тэргүүний 13 төслийг хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал, сумын доторх улсын чанартай болон туслах замуудыг хатуу хучилттай болгох ажлыг энэ онд багтаан эхлүүлнэ. Галба цэцэрлэгт хүрээлэнг шинэчлэн сайжруулах, амралт спортын цогцолбор барих ажлыг 2024 онд дуусгах төлөвлөгөөтэй байна. Ханбогдыг хот болгон хөгжүүлэх ажлыг гардан хийж байгаа “Эрдэнэс Оюу толгой” компани эхний гурван жилд хүнс, хөдөө аж ахуй, жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхээр зорьж буй бол дунд хугацаанд нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, ноос ноолуур, арьс шир, боловсруулах үйлдвэрлэлийг дэмжинэ. Урт хугацаанд буюу 2030-2040 онд аялал жуулчлал, дэд бүтэц, мэдээллийн технологийн парк, шинэ эдийн засгийн бусад салбарыг дэмжин хөгжүүлэхээр төлөвлөжээ.

3. Гурвантэс сумын төвийг хүн ам, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ төвлөрсөн суурин газар болгон хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний зураг төслийг боловсруулсан. Гурвантэс сумын эдийн засгийн боломж, амьдралын нөхцөл нь аялал жуулчлал мөн уул уурхайн салбартай холбоотойгоор сайжирч байна. Гурвантэс сумын төвийн гэр суурьшлыг цаашид үе шаттайгаар бууруулж, сайжруулах бөгөөд сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд инженерийн хангамжтай амины сууц байдлаар хөгжүүлэхээр төлөвлөжээ. Эхний ээлжийн хөрөнгө оруулалт 239.345.4 сая төгрөг байхаар тооцоолж байна.

Говийн ногоон хэрэм

Өмнөговь аймаг таримал ойн сангийн хэмжээгээр улсын хэмжээнд тэргүүлдэг. “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөнийг дэмжин 70 сая мод тарих хүрээнд уул уурхайн компаниудтай хамтарсан төлөвлөлт гарган ажиллаж байна.

Өнгөрсөн онд “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөн болон ногоон хэрэм-коридор байгуулахад 1.5 тэрбум төгрөг зарцуулахаар төлөвлөсөн. “Говийн ногоон хэрэм” төсөл Даланзадгадаас Булган чиглэлд 100 километр үргэлжлэх юм. ■

Засаглал

Н.Энхбат: Уул уурхай, мал аж ахуй, аялал жуулчлалыг хоршуулсан шинэ загвар бий болгоно

Өмнөговь аймгийн ИТХ-ын дарга
Н.Энхбаттай ярилцлаа.

-Өмнөговь аймгийн хөгжлийн талаар манай уншигчдад товч танилцуулна уу?

-Өмнөговь аймаг 92 жилийн түүхтэй, өргөн уудам газар нутагтай, хатуу ширүүн уур амьсгалтай, байгалийн баялаг ихтэй, хөдөлмөрч ард иргэдтэй аймаг. Төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгаас зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээс хойших 30 жилийн хугацааны Өмнөговь аймгийн хөгжлийг хоёр хэсэгт хувааж ярих нь зүйтэй юм.

Чөлөөт зах зээлийн нийгэмд шилжихээс өмнө Өмнөговь аймаг гадаад худалдаа, хилийн арилжаа эхлүүлж байсан түүхтэй. 1989 оны есдүгээр сарын 25-ны өдөр манай аймгийн худалдааны төлөөлөгчид анх удаа Өвөр Монголын өөртөө засах орны Баяннуур хотод айлчилж, 1990 оны хоёрдугаар сарын 23-нд Өмнөговь аймаг Баяннуур аймагтай хилийн худалдаа арилжааг эхлүүлсэн. Хоосон тал дээр ноосон хүрэм, бөс бараа зэрэг хэдхэн нэр төрлийн барааг солилцсоноор анх хилийн худалдаа арилжааг хийсэн гэдэг. Улмаар Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай хоёр улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээрийн дагуу 1992 оны зургадугаар сард Гашуунсухайт боомт, арваннэгдүгээр сард Шивээхүрэн боомт нээгдсэн. Хоёр боомт сард 14-20 хоногийн хугацаатай ээлжилж нээгддэг болсноор арьс шир, ноос ноолуурын экспорт, хүнсний болон өргөн хэрэглээний барааны импорт явагдаж, иргэд худалдаа арилжаа хийн амьдрал ахуйгаа дээшлүүлж байсан.

2000 оноос уул уурхайн олборлолт нэмэгдэж, 2004 оноос нүүрсний экспорт эхэлж, Оюу толгой, Тавантолгой, Нарийн сухайтын төслүүд гараанаас гарснаар өмнийн говийн хөгжлийн нэгэн шинэ үе эхэлсэн гэж хэлж болно. Уул

уурхай эрчимтэй хөгжихөөс өмнө Өмнөговь нь орон нутгийн өмчит нэг уурхайтай, хөдөө аж ахуй тэр дундаа мал аж ахуйн салбар илүүтэй, харин аялал жуулчлал бага зэрэг хөгжсөн байсан. Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал орон нутгийнхаа хөгжлийн бодлогыг уул уурхай, уламжлалт мал

► аж ахуй, аялал жуулчлалыг хоршин хөгжүүлнэ гэж тодорхойлсон.

Уул уурхай бол мала аж ахуй, аялал жуулчлалын аль алинд сөрөг нөлөө үзүүлдэг салбар. Энэ гурван салбарыг зэрэгцүүлж хөгжүүлэх нь амаргүй ч Өмнөговь аймаг уул уурхай, мал аж ахуй, аялал жуулчлалыг хоршуулсан хөгжлийн шинэ загвар бий болгохыг зорьж байгаа. Уул уурхайн давуу талаар дэд бүтцээ бий болгож, түүнийгээ аялал жуулчлалдаа ашиглах, хөгжлийнхөө бүсчлэлийг зөв төлөвлөж мал аж ахуйгаа хөгжүүлэх нь чухал гэж үздэг. Уул уурхайн эрчимтэй хөгжлийн эхэн үед малчид төв суурин газарт шилжин амьдрах, уул уурхайн компанид ажилд орсноор мал маллах хүн цөөрч байсан үе бий. Малчид гэлтгүй өөр олон салбарын хүмүүс уул уурхай руу шилжсэн. Орон нутгаас мал аж ахуйгаа дэмжсэн бодлого, хөрөнгө оруулалтыг тасралтгүй хийж ирсний үр дүнд сүүлийн жилүүдэд малчдын тоо нэмэгдэж, мал аж ахуйн салбар сэргэсэн. Өнөөдрийн байдлаар Өмнөговь аймагт 16 уурхай олборлолт явуулж байна. 30 гаруй жуулчны бааз энэ оны эхний найман сарын байдлаар 26 мянга орчим жуулчин хүлээн аваад байна. Манай аймаг 2,6 сая мал, 2300 гаруй малчин өрхтэй.

Гадаад дотоодын хөрөнгө оруулалттай уул уурхай, дэд бүтцийн томоохон төслүүд хэрэгжиж, экспортын гол боомтуудтай, уурхай, тээвэр логистик гээд бизнесийн боломжууд ихтэй аймаг. Бизнес эрхлэгч, хөрөнгө оруулагчид төдийгүй Монгол орны өнцөг булан бүрээс ажил хөдөлмөр хийж амьжиргаагаа дээшлүүлэх гэсэн иргэдийн цуваа тасардаггүй, улс орны эдийн засаг, олон мянган иргэдийн амьдралд өгөөжөө өгч буй аймаг.

-Өмнөговь хөгжлийн олон үзүүлэлтээр бүх аймгийг тэргүүлдэг. Гэхдээ ололт амжилтаас гадна ямар асуудал бэрхшээлүүд байна вэ? Тэдгээрийг шийдвэрлэхийн тулд аймгийн удирдлага ямар арга хэмжээ авч байна вэ?

-Уул уурхайн компаниудын хөгжилд оруулж буй хувь нэмэр улс, орон нутгийн төсөв, ажлын байр, цалин хангамж, худалдаа үйлчилгээний салбарт эерэг нөлөөтэй ч экологийн тэнцвэрт байдал алдагдах, бэлчээр, усны хомсдол бий болох, нүүдлийн мал аж ахуй эрхлэн амьдрах боломж хумигдах зэрэг сөрөг нөлөө, хүндрэл

бэрхшээлийг бий болгож байна.

Монгол Улсад уул уурхай эрчимтэй хөгжөөд 20 гаруй жил болж байна. Төр, уурхайн аль аль нь туршлага багатай байсан нь үнэн. 20 жилийн хугацаанд алдаа, оноо бас зөв бурууг аль алийг нь олж харлаа. Хариуцлагатай уурхайг хэрхэн хөгжүүлэх, байгальд сөрөг нөлөө багатай технологийг олборлолтод ашиглах, уурхай, орон нутгийн хамтын ажиллагааг сайжруулах, уурхайн орон нутаг дахь өгөөжийг нэмэгдүүлэх, уурхай, уламжлалт мал ахуйг зэрэгцэн хөгжүүлэх, уурхайн усны хэрэглээг шийдэх зэрэг олон асуудлыг зөв төлөвлөж, хүндрэл бэрхшээлийг багасгах нь чухал. Орон нутгийн удирдлагын зүгээс уурхайнуудтай хийж буй хамтын ажиллагааны гэрээнд уурхайн сөрөг нөлөөллийг бууруулах, нөхөн сэргээлтийг шинэ түвшинд гаргах, ус хэрэглэдэггүй шинэ дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх шаардлага бүхий заалт нэмж оруулахаар ажиллаж байна.

Нөгөө нэг асуудал нь уурхайн хаалт. Одоо бид уурхайн хаалтын тухай ярих цаг болсон. Уурхайн нөөц хэдэн жилийн дараа дуусаж хаагдахад уурхайн хаалтыг хэрхэн хийх асуудлыг ил тод болгож, нутгийн иргэдэд зөв ойлголт мэдээлэл өгөх ёстой. Ухаж дууссаны дараа тухайн газар нутаг ямар байдалтай үлдэх вэ гэдэг нь уурхайтай сумдын хүн бүрийн сэтгэлийг зовоож буй асуудал. Монгол Улсад уурхайн хаалтын жишээ, туршлага маш бага. Тэгэхээр энэ асуудлаар гаднын туршлага, судлах, хамтын ажиллагааны гэрээнд уурхайн хаалтын талаар тусгах, хяналт тавих гэх мэт алсыг харсан бодлого гаргаж ажиллаж байна.

Бэрхшээл ярьвал их. Говьчуудын сэтгэлийг хамгийн их зовоож буй асуудал ус. Улс орны эдийн засгийн гол бааз болсон том төслүүд, уурхайнуудын усны хэрэглээ асар өндөр. Өнөөдөр Өмнөговьд үйл ажиллагаа явуулж буй бүх бүтээн байгуулалт, уурхайн үйлдвэрлэлд гүний ус хэрэглэж байна. Говьд бороо хур бага учир гадаргын ус байхгүй. Олон жилийн өмнө Хэрлэн, Орхон голын ай савд бороо хурын усыг хуримтлуулан говийн бүс рүү татаж, говийн бүсийн уул уурхайн болон бусад үйлдвэрлэл, газар тариаланд ашиглахаар Хэрлэн-Говь, Орхон-Говь төслүүдийг төлөвлөсөн ч зарим нэг улстөрчдийн эсэргүүцлээс болж гацсан. Түүнээс

Өмнөговь бол улс орны эдийн засаг, олон мянган иргэдийн амьдралд өгөөжөө өгч буй аймаг

► хойш олон жилийн турш олон ч төсөл яригдлаа.

Засгийн газар, хувийн хэвшлийн аль аль нь уул уурхайд нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого баримтлан, энэ бодлогын хүрээнд нүүрс баяжуулах үйлдвэрүүд ашиглалтад орж байна.

Нүүрсийг хуурай аргаар баяжуулах технологи нэвтрүүлж байгаа ч ус их шаардагдах учир төрийн бодлого, дэмжлэгээр хангайгаас ус татах төслийг яаралтай хэрэгжүүлэхээс өөр гарцгүй. Засгийн газрын Шинэ сэргэлтийн бодлогод говийг гадаргын усаар хангах “Хөх морь” төслийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Уг төслийг хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн зүгээс шаардлагатай төлөвлөлт, судалгааны ажилд оролцож байна. Говь руу ус татах төслийг хурдан хэрэгжээсэй гэж говийн хүн бүр хүсэж хүлээж байна даа. Орон нутаг өөрсдийн боломжид тулгуурлан усан хангамжийн асуудалд анхаарч, аймгийн ИТХ-аар Бэлчээр усжуулалтын II аян, Говь+Ус хөтөлбөрийг батлан хэрэгжүүлж байна. Энэ хүрээнд “Орхон-Онги” төсөл хэрэгжүүлэх зорилгоор аймгийнхаа хэмжээнд ТЭЗҮ-ийг хийлээ, бэлчээрийн ус хангамжийг сайжруулах үүднээс сүүлийн гурван жилийн хугацаанд 300 гаруй худаг шинээр гаргаж, гадаргын усыг цуглуулж, газар тариалан ашиглахаар нэлээд хэдэн суманд хөв цөөрөм байгууллаа.

Хэдхэн жилийн өмнө 50-100м өрөмдөөд ус гардаг байсан бол одоо 150 м өрөмдөөд ч ус гарахгүй болчихоод байна. Энэ байдлаас болоод худаг гаргах тендер зарлахад оролцох компани байхгүй болж байна. Хэрлэн-Говь, Орхон-Говь төсөл гацсанаар монголчууд олон олон боломжоо алдсан. Арван жилийн өмнө, эсвэл хоёр жилийн өмнө говь руу ус татах төсөл хэрэгжсэн бол өнөөдөр говь нутагт үүнээс илүү их бүтээн байгуулалт өрнөж, Монгол Улс нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүнээ өндөр үнээр экспортолж, говийн бүсэд газар тариалан хөгжиж, улс орны эдийн засаг, иргэдийн амьжиргаанд томоохон өөрчлөлт гарах байсан болов уу.

Дараагийн хүндрэл бэрхшээл нь нийгмийн салбарын хөгжил, хүртээмж. Өмнөговь аймаг албан ёсны бүртгэлтэй 73 мянган хүн амтай. Түүнээс гадна уул уурхай дагасан хөдөлгөөнт хүн ам ихтэй, газар нутаг өргөн уудам, сумд маань аймгийн төвөөс алслагдсан, зам харилцаа тийм

ч сайн биш. Уурхай дагасан том суурьшил бий болоогүй, ихэнх уурхай, уурхайг дагасан бизнес эрхэлж буй аж ахуйн нэгжүүд кемпийн зохион байгуулалтаар ажилчдаа ажиллуулдаг учир хөдөлгөөнт хүн ам ихтэй, үүнээс үүдээд эрүүл мэндийн байгууллагын ачаалал ихэсч, хүндрэл үүсдэг. Манай аймгийн БОЭТ болон уурхайтай сумдын эрүүл мэндийн төвүүдийн бүтэц орон тоо, төсөв нь албан ёсны бүртгэлтэй хүн амын тоонд түшиглэсэн тооцооллоор хуваарилагдаж ирдэг. Гэвч бүртгэлтэй иргэддээ үйлчлэхийн зэрэгцээ хөдөлгөөнт хүн ам, түр оршин суугч иргэдэд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг үзүүлдэг учир бусад сумаас 2-3 дахин өндөр ачаалалтай ажиллаж, хүний нөөц, төсөв мөнгө хүрэлцэхгүй болчихдог.

Нөгөө нэг асуудал бол нийгмийн салбарын хүний нөөцийн хомсдол. Хөдөө орон нутагт эрүүл мэнд, боловсролын салбар, төрийн үйлчилгээний албан хаагчдын ажлын ачаалал их, цалин хангамж бага учир эдгээр салбарын ажилтан уурхайд орох нь их. Уурхай, тээврийн салбарын цалин хангамж өндөр учир буруутгах аргагүй л дээ. Ингэснээр төрийн байгууллага, нийгмийн салбар, тэр дундаа эрүүл мэнд, боловсролын салбар хүний нөөцийн дутагдалд ордог. Энэ хүндрэлээс гарахын тулд орон нутгийн хэмжээнд тусгайлсан бодлого хэрэгжүүлдэг. Аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд нийгмийн салбарын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, ажиллах орчин, техник тоног төхөөрөмжөөр хангахын зэрэгцээ ИТХ-ын шийдвэрээр төрийн албан хаагчдын цалинг 60-100 хувиар нэмэгдүүлэх шийдвэр гаргаж, эрүүл мэнд, боловсролын салбарын ажиллагсдад сар бүр 400 мянга, төрийн захиргааны албан хаагчдад сар бүр 210 мянган төгрөг, төрийн үйлчилгээний албан хаагчдад сар бүр 600 мянган төгрөгийн нэмэгдэл цалин нутгийн дэмийг олгож байна.

-Дэд бүтцийн хөгжилдөө Өмнөговь аймаг ихээхэн хүч хаяж, олон төсөл хэрэгжүүлж байна. Эдгээр төслийн талаар мэдээлэл өгнө үү?

-Өмнөговь аймгийн төв нь нийслэлээс 600 гаруй км зайтай, сумдын төвүүд нь аймгийн төвөөс алслагдсан, сумын төвүүд хоорондоо 100 км зайтай оршдог. Өргөн уудам газар нутаг дээр таруу хол байрлалтай бүс нутгийн дэд ►

► бүтцийг бүрэн шийдэхэд хөрөнгө, цаг хугацаа их шаардагдана. Аймаг, сумдыг хатуу хучилттай замаар холбох, цахилгаан эрчим хүчний нэгдсэн сүлжээнд холбох, хөдөөг холбоожуулах, үүрэн холбооны 4G интернетийн сүлжээ нэвтрүүлэх, шилэн кабель татах, сумын төвийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх гээд дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг үе шаттай хэрэгжүүлж байна.

Ноён, Сэврэй, Гурвантэс сум БНХАУ-аас эрчим хүч авдаг, бусад сум төвийн эрчим хүчний нэгдсэн системд холбогдож, сум бүр бие даасан халаалтын хагас автомат уурын зуухтай болсон. Зам харилцааны хувьд 2014 онд Н.Алтанхуягийн тэргүүлсэн Шинэчлэлийн засгийн газрын бодлогын хүрээнд Өмнөговь аймгийн төв нийслэлтэй хатуу хучилттай авто замаар холбогдсон. Говь нутаг руу хөгжлийг хөтөлсөн зам гэж хэлж болно. Харамсалтай нь сүүлийн жилүүдэд утаагүй түлш, нүүрс тээвэрлэлтийн улмаас энэ зам эвдрэлд орж, аваар осол их гарч, иргэд амь нас, эд хөрөнгөөр хохирч байна. Орон нутгийн зүгээс энэ замын асуудлаар Засгийн газар, Зам тээврийн яаманд санал хүсэлтээ хүргүүлж ажилладаг.

Өмнөговь аймгийн хэмжээнд замын бүтээн байгуулалтыг тасралтгүй хийж байна. 2019 онд "Оюу толгой" компанийн хөрөнгө оруулалтаар Оюу толгой-Ханбогд чиглэлийн хатуу хучилттай зам, 2021 онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Цогтцэций-Шар тээгийн уулзвар хүртэлх 59.6 км хатуу хучилттай зам ашиглалтанд орсон. Энэ зам бол Алтанбулаг-Гашуунсухайт боомтыг холбосон Монгол Улсын босоо тэнхлэгийн зам. Оюу толгой, Таван толгойн бүлэг орд, Гашуунсухайт боомт чиглэлийн бүх ачаа тээвэр энэ замаар явдаг болсноор шороон замын тээвэрлэлт зогсож, Цогтцэций сумын хойд хэсгийн бэлчээр сэргэж байгаль орчинд эерэг нөлөө үзүүлж байна.

Өмнөговь аймаг 2014 оноос орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Даланзадгад-Гурвантэс чиглэлийн 320 км хатуу хучилттай замын бүтээн байгуулалтыг эхлүүлсэн бөгөөд 10 жилийн хугацаанд орон нутгийн төсвийн 170 гаруй тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар 150 км хатуу хучилттай зам барьж ашиглалтанд оруулаа. Энэ жил 55 км зам барихаар орон нутгийн төсөвт тусгагдсаны дагуу бүтээн байгуулалтын ажил үргэлжилж байна. 2022 оны

тавдугаар сард Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнэ Өмнөговь аймагт ажиллах үеэрээ үлдсэн 160 км замын 80 км-ыг улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хийнэ гэж амласан. Гэвч 2023 оны төсвийн тухай хуулиар 2023 онд улсын төсвөөр шинэ бүтээн байгуулалтыг санхүүжүүлэхгүй, эхлүүлсэн бүтээн байгуулалтыг дуусгахад хөрөнгө оруулалтыг тусгах зарчим баримталсан учир хойшлуулаад байна. Ирэх жилийн төсөвт тусгагдана гэж итгэж байгаа. Энэ зам бол Баяндалай, Сэврэй, Ноён сумын голоор гарч, Дундголын давсны уурхайгаар дайраад Гурвантэс сум хүрэх маршрутаар хийгдэж байгаа бөгөөд Өмнөговь аймгийн баруун бүсийн хөгжлийн болон аялал жуулчлалын зам юм.

Өмнөговь аймаг уул уурхайн баялгаас гадна байгалийн үзэсгэлэнт газрууд ихтэй аялал жуулчлалын бүс нутаг. Монголд ирж буй гадаадын жуулчдын 70-80 хувь говь нутгийг зорьж ирдэг. Орон нутгийн зүгээс байгалийн үзэсгэлэнт газар, уламжлалт өв соёл, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлалыг түлхүү хөгжүүлэх бодлого, хөтөлбөр гаргасан. Аялал жуулчлалаа хөгжүүлэхийн тулд зам харилцаагаа сайжруулах нь хамгийн чухал гэж үзэж, авто замын бүтээн байгуулалт, агаарын тээврийн хөгжилд онцгой анхаарч ажиллаж байна. Орон нутгийн иргэд зорчих боломжтой байнгын нислэгтэй болох, эрүүл мэндийн яаралтай тусламж хүргэх “Нисдэг баг” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх бодлогын хүрээнд “Теосан” ХХК-тай гэрээ байгуулан орон нутгийн иргэд, өндөр настан, яаралтай тусламж шаардлагатай иргэдэд хөнгөлөлттэй үнээр үйлчилж байна. Мөн сумдад онгоц буух боломжтой цэгүүдийг судлах ажлыг хийхийн зэрэгцээ Даланзадгад хотын нисэх буудлыг олон улсын статустай болгохоор орон нутгийн төсвөөр ТЭЗҮ-ийг хийж, Засгийн газарт өргөн барьсан. Ингэснээр жуулчид Улаанбаатараар дамжихгүй шууд Даланзадгад хотод ирэх, эндээсээ Ховд аймаг, мөн БНХАУ-ын Альшаа, Баяннуур цаашлаад Хөх хот, Бээжин рүү нисэх, энэ чиглэлээс нислэг хүлээж авах боломжтой болох юм.

-Сумдаа жигд хөгжүүлэхийн тулд ямар бодлого баримталж байна вэ?

-Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”, Хот хөдөөгийн сэргэлт, Өмнөговь аймгийг хөгжүүлэх мастер

Өмнөговь аймгийн хэмжээнд замын бүтээн байгуулалт тасралтгүй хийгддэг

► төлөвлөгөөнд төвлөрлийг сааруулах, хот хөдөөгийн ялгааг арилгах, хөдөөг хөгжүүлэх зорилтууд тусгагдсан. Нийслэлээс орон нутаг руу шилжих иргэд, аж ахуйн нэгжүүдэд олон хөнгөлөлт боломжийг Засгийн газраас өгч байгаа. Өмнөговь аймгийн ИТХ-аар баталсан “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд хөдөө орон нутагт иргэдийн амьдрах орчныг сайжруулах зорилгоор цэвэр, бохир, дулааны шугам сүлжээг нэмэгдүүлэх, цэвэрлэх байгууламжийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, орон сууцжуулах, эрүүл мэнд, боловсролын чанарыг дээшлүүлэх, орон нутагт ажиллаж буй төрийн албан хаагч, төсөвт байгууллагын албан хаагчдын цалинг нэмэгдүүлэх, иргэдийн чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх газруудыг бий болгоход чиглэсэн хөрөнгө оруулалт хийж байна. “Оюу толгой”, “Эрдэнэс Тавантолгой” компаниудын дэмжлэгээр Ханбогд, Цогтцэций сумын хот төлөвлөлтийг хийж аймгийн ИТХ-аар баталгаажиж, төлөвлөлтийн дагуу суурь дэд бүтцийн ажлууд эхэлсэн. Бусад сумын хувьд газар зүйн байршил, онцлог, нөөц боломждоо тулгуурлан хөгжлийн бодлогоо гаргаад хөрөнгө оруулалтаа төлөвлөж ажиллаж байна. Дундговь аймгийн Гурвансайхан сумыг хөгжүүлэх жишиг төслийн туршлагыг судалсны үндсэн дээр Баяндалай, Ханхонгор, Цогт-Овоо сумдаа уг жишгийн дагуу хөгжүүлэхээр сумын төвийн хөгжлийн төлөвлөгөөг иргэдийн оролцоотой гаргалаа.

Даланзадгад хот нь Дархан, Эрдэнэт шиг хүн амын төвлөрөл бүхий хот болон хөгжиж буй. 2012 онд аймгийн ИТХ-ын шийдвэрээр Даланзадгад хотын шинэ суурьшлын бүсэд театр, музей, спорт цогцолбор, төрийн байгууллага, сургууль, цэцэрлэгүүдтэй байхаар төлөвлөж, газар олголтыг хийж, орон нутгийн хөрөнгө оруулалтаар газар доорх дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтыг хийсэн. Шинэ суурьшлын бүс төлөвлөлтийн дагуу хөгжиж өргөжин тэлж байна.

Даланзадгад сумын хүн ам, барилга, байшин нэмэгдэхийн хэрээр дулааны станц ачааллаа дийлэхгүй хүндрэл бий болсон. Шинээр станц барихаас өөр аргагүй. Шинэ станцын асуудал хэдэн жилийн өмнөөс яригдсан ч өнөөдрийг хүртэл шийдэгдээгүй явсаар ирсэн. Энэ жил орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар

шинэ станцын ТЭЗҮ-ийг боловсруулж, хөрөнгө оруулалтыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар Засгийн газарт танилцууллаа. Засгийн газар дэмжихээ илэрхийлсэн.

Даланзадгад хот ундны усны шинэ эх үүсвэртэй болж, гэр хороололд цэвэр бохирын шугам сүлжээний ажлуудыг хийж, Азийн хөгжлийн банкны хөрөнгө оруулалтаар шинэ цэвэрлэх байгууламжтай болсон гээд суурь дэд бүтцийн хувьд боломжийн хэмжээнд хүрсэн.

-Өмнөговь нь сөрөг хүчин олонх болсон цөөн аймгийн нэг. Шийдвэр гаргах түвшинд улс төрийн ялгаа гардаг уу?

-Монгол нэгдмэл улс учир нэгдсэн бодлоготой. Ямар нам, эвсэл байхаас үл хамаараад УИХ, Засгийн газрын бодлого шийдвэрийг орон нутагтаа хэрэгжүүлж ажиллах ёстой. Энэ зарчмаар ажиллаж байна. Улс төржилт, намчирхал, дарамт шахалт гэхээсээ илүү Засгийн газрын зарим бодлого шийдвэр орон нутгийн эрх ашигт нийцэхгүй, нутгийн иргэдийн эрхийг зөрчдөг, түүнээс болж хэрэгжилтэнд хүндрэл гардаг.

Ялангуяа уул уурхайн салбар, боомт, дэд бүтцийн томоохон шийдвэрүүд дээр орон нутгаас санал авалгүй Засгийн газрын түвшинд гаргадаг. Гэтэл тухайн шийдвэрийг орон нутагт хэрэгжүүлэх үед иргэдийн эсэргүүцэлтэй тулгарна. Нөгөө талаар төсөл хэрэгжүүлэгчид Засгийн газрын бодлогын ажил гэдгээр түрүү барьж, хариуцлагагүй байх, хууль тогтоомжийг биелүүлэхгүй байх зэрэг асуудал гардаг.

Өмнөговь аймаг бол улс орны эдийн засгийн тулгуур болсон том төслүүд хэрэгжиж, олон уурхай олборлолт явуулж, уул уурхайн экспортын хоёр боомт ажилладаг тээвэр логистикийн ►

Автозамын бүтээн байгуулалт, агаарын тээврийн хөгжилд онцгой анхаарч ажиллаж байна

► бүс нутаг. Энэ бүхэн улс орны эдийн засаг, хөгжилд эерэг нөлөөтэй хэдий ч тухайн бүс нутагт амьдарч буй иргэдийн эрхийг зөрчих нь багагүй. Уурхайнуудын хувьд хариуцлагатай нь ч байна, хариуцлагагүй нь ч бий. Экологийн тэнцвэрт байдал алдагдаж, ус ховордох, олон жил дараалан ган зудтай байх зэрэг хэцүү бүхнийг говьчууд туулж яваа. Хэцүү байлаа ч гэлээ Өмнөговь аймгийн үе үеийн удирдлага, малчид, иргэд бүгдээрээ төрийн, хувийн, гадаадын хөрөнгө оруулалттай бүх уурхайг дэмжиж, улс орны эрх ашгийн төлөө томоохон төслүүдийг дэмжсээр ирсэн. Байгаль сүйтгэж, иргэдийн амьдрах орчин, амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлж буй төсөл дээр орон нутгийн удирдлагын хувьд нутгийн иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах, тэдний санал хүсэлт, нөхцөл байдлыг Засгийн газар, төсөл хэрэгжүүлэгч, лиценз эзэмшигч нарт ойлгуулахыг хичээдэг.

-Бусад аймаг Өмнөговь шиг хөгжихөд юу шаардлагатай гэж боддог вэ?

-Өмнөговь хөгжлөөрөө бусад аймгаас илүү байгаа гол хүчин зүйл нь мэдээж эдийн засаг. Бид улсаас татаас авдаггүй, орон нутгийн төсвөө өөрсдөө бүрдүүлэхийн зэрэгцээ улсын төсөвт орлого төвлөрүүлдэг цөөхөн аймгийн нэг. 2022 оны арванхоёрдугаар сард ИТХ-аар аймгийн төсвийн орлогыг 648 тэрбум төгрөгөөр баталсан бол энэ жилийн хурлаар аймгийн нийт орлогыг 948 тэрбум төгрөгөөр тодотгож баталлаа.

Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль шинэчлэгдэж аж ахуйн нэгжийн орлогын 40 хувийг тухайн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаа явуулж буй аймгийн төсөвт, хүн амын орлогын татвар 100 хувь тухайн сумын төсөвт ордог болсноор Өмнөговь аймгийн төсөв, улсад төвлөрүүлэх орлого ч нэмэгдсэн. Үүнээс өмнө аймгийн төсвийн орлогын 70-80 хувийг орон нутгийн өмчит “Тавантолгой” компани бүрдүүлж ирсэн.

Цар тахлын улмаас хил хаагдаж, экспорт, импорт зогсонги байдалд орсноор улс, орон нутгийн төсөв санхүү, эдийн засаг хүндэрсэн ч эргээд маш хурдан сэргэж байна. Монгол Улсын төсвийн орлого 2023 оны эхний хагаст 1,1 их наядаар давж биелж, УИХ зургадугаар сард 2023 оны улсын төсөвт тодотгол хийсэн бол манай

Улсад их мөнгө төвлөрүүлдэг хэрнээ Өмнөговь аймагт улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт маш бага

2023 оны төсөвт төвлөрүүлсэн аймгуудын орлогын хэмжээ

Дорноговь аймаг	8 тэрбум
Дорнод аймаг	3 тэрбум
Дархан-Уул, Орхон аймаг	1-1.4 тэрбум
Өмнөговь аймаг	456.4 тэрбум

аймаг наймдугаар сарын эхээр хуралдаж орон нутгийн төсөвт нэмэх тодотгол хийлээ. Ирэх жил орон нутгийн төсвийн орлого нэг их наяд төгрөг давах төлөвтэй байна. Энэ хэрээр улсад төвлөрүүлэх орлого нэмэгдэнэ гэсэн үг. 2023 оны улсын төсвөөс харахад таван аймаг л улсад орлого төвлөрүүлэх үүрэг хүлээж бусад нь татаас авч байна. Улсын төсөвт Дорноговь аймаг найман тэрбум, Дорнод гурван тэрбум, Дархан-уул, Орхон аймаг 1-1.4 тэрбум төгрөг төвлөрүүлэх бол манай аймаг 456,4 тэрбум төгрөг төвлөрүүлж байх жишээтэй. Улсад их мөнгө төвлөрүүлдэг хэрнээ Өмнөговь аймагт улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт маш бага.

Нэг аймгаас аваад нөгөөд өгдөг биш, аймаг бүр өөрсдөө төсвөө бүрдүүлж, түүнийгээ орон нутгийнхаа хөгжилд зарцуулдаг болбол аймаг, сумд жигд хөгжих боломжтой. Товчхондоо аймаг, сум ялгаагүй мөнгөтэй болж байж л хөгжинө. Мөнгөтэй болохын тулд зөвхөн татварын орлогоо нэмэгдүүлэхээс илүү аймаг болгон орон нутгийн өмчит, нээлттэй компанитай болох хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, том уурхайдаа нээлттэй IPO зарлаад, хувьцааг нь олон нийтэд эзэмшүүлэе. Арабын орнууд ийм л жишгээр хөгжсөн. Зээл авахгүй, орон нутагтайгаа ойлголцож ажиллана гэдэг утгаараа тухайн компанидаа ч хэрэгтэй. Тэр хэрээр уул уурхай, томоохон үйлдвэрлэл хөгжинө. Гэтэл зарим уул уурхайн компани орон нутаг, иргэдтэй ойлголцоогүйн улмаас төсөл нь олон жил гацаж байна. Үүний оронд уурхайнхаа 10 хувийг орон нутагтаа эзэмшүүлээд, үйл ажиллагаагаа ил тод, шуурхай эхлүүлэх нь аль аль талдаа ашигтай. ■

Ногоон говь

Өмнийн говийнхон эртнээс уул, ус газар шороондоо хүндэтгэлтэй, элгэмсэг хандаж ирсэн уламжлалтай. Амьдралыг тэтгэгч ус, булаг шанд ховор, цаг агаарын эрс тэс нөхцөлд амьдарсаар ирсэн нь үүнд нөлөөлсөн биз ээ. Тиймээс ч өмнөговьчууд ногоон өнгөнд дуртай, мод ургамалд хайртай. Аль болох олон мод тарих, ногоон орчинд амьдрах нь өмнөговьчуудын хүсэл. Тэртээ 1953 онд Өмнөговь аймаг улсдаа хамгийн анхны 900 метр урт цэцэрлэгт хүрээлэнг байгуулж байсан түүхтэй. Тус цэцэрлэгт хүрээлэнд 70 жилийн өмнө тарьсан говийн унаган мод, аварга том хайлаасан төгөл одоо ч ургасаар байна.

Өмнөговь хамгийн том газар нутагтай, цөөн хүн амтай, усны нөөц дутмаг аймаг боловч жил бүр улсдаа хамгийн олон мод тарьдаг. Аймаг, сумын төвийн иргэд хашаандаа, малчид нь худаг усаа бараадуулаад мод тарьсаар иржээ. Сүүлийн жилүүдэд иргэд давжаа болон торниун алим, үхрийн нүд, чацаргана, чавга зэрэг жимсний мод, бут амжилттай тарьж ургуулж байна. Өмнөговь аймгийн Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газрын дарга Х.Отгонмөнх “Ч.Одсүрэн захиралтай “Говийн төгөл” хоршоо хоёрхон га газраас жилдээ 14 тонн чацаргана хураан авч чацарганы ундаа, шүүс үйлдвэрлэж байна. Олон иргэд газар авч мод, заг тарьж байгаа. Сайн ч ургуулж байна. “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд мод тарьсан иргэддээ урамшуулал олгож мөнгөн хөрөнгөөр дэмждэг” хэмээн ярьсан юм.

Өмнөговь гурван сумандаа ойн анги шинээр байгуулж суулгац бэлтгэх, тарих ажлыг эхлүүлжээ. “Тэрбум мод” үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд 2030 он хүртэл 70 сая, уул уурхайн компаниуд 400 сая мод тарих бөгөөд 2025 он хүртэл суулгац, мод тарих газраа бэлтгэх зэргээр дэд бүтэцдээ анхаарах юм байна. Аймгийн болон тухайн аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалтаар олон ойн анги, мод үрсэлгээний газрууд шинээр байгуулагджээ. Мөн Сэврэй сумын Хонгорын элсний чийгтэй хонхоруудад бургас тарих туршилт хийсэн нь амжилттай болж, бусад суманд хэрэгжүүлэхээр болсон байна. Онцлууштай хамгийн том бүтээн байгуулалт нь Даланзадгадаас Булган чиглэлд

Даланзадгад сум, 900 метр урт цэцэрлэгт хүрээлэн

Давжаа болон торниун алим, үхрийн нүд, чацаргана, чавга зэрэг жимсний мод, бут амжилттай тарьж ургуулж байна

байгуулах 100 километр урт, 500 метр өргөнтэй “Говийн ногоон хэрэм” юм.

Дэлхий нийтээрээ уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулахын тулд мод тарих, ногоон байгууламжийг олноор бий болгох хэрэгтэй гэдэг дээр санал нэгддэг. Гэвч гадаргын ус, хур борооны байнгын гачигдалтай говь нутагт үүнийг бүрэн төгс хэрэгжүүлэхэд олон хүндрэлтэй асуудал тулгарсаар байна. Хэдийгээр Өмнөговь аймаг хөв цөөрөм, ногоон байгууламж байгуулах чиглэлээр олон ажил санаачлан хэрэгжүүлж байгаа ч ганц аймаг, бүс нутгийн хичээл зүтгэлээр уур амьсгалын өөрчлөлтийг зөөллөх боломжгүй нь тодорхой. Гэвч уул уурхайн компаниуд, иргэдтэйгээ хамтраад аймгийн удирдлага олон санаачилгыг хэрэгжүүлсээр байна.

Тухайлбал, “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд хөдөө аж ахуйн салбарт усжуулалт, малчдад зориулсан худаг гаргах, Усжуулалтын II аяныг зарлаж, нэг жил гаруйн хугацаанд 100 орчим худгийг шинээр барих болон засварлаж малчдад

► хүлээлгэж өгчээ. Түүнчлэн Баяндалай, Ханхонгор, Сэврэй, Булган суманд аймгийн төсвөөр булаг шандыг хамгаалж ундаргыг сайжруулах хиймэл цөөрөм, үерийн ус хуримтлуулах далан хөв байгуулж байна. Мөн Булган сумын Нүцгэний булгийг хашиж хамгаалснаар нэмэлт цөөрөм байгуулжээ. Үүний үр дүнд булгийн эхний дэрс ургамал өтгөрөн ургаж, булгийн ууршилт багассанаар ундарга нь эрс сайжирч, томоохон усан сан бий болох магадлалтай байна.

Өмнөговь бол гадаргын усгүй, ус чандмань эрдэнэ болж буй аймгуудын нэг. Байшин барилга босгохоос илүүтэй бэлчээрийг усжуулах нь хамгийн тулгамдсан асуудал болсон учраас жилд гурван тэрбумыг зөвхөн худаг шинээр гаргахад зарцуулж байна. Зүүн чиглэлийн сумдад 200 метрийн гүнээс ч ус гардаггүй бөгөөд Ханбогд сумын Хайрхан баг усны нөөцгүй болжээ. Тус суманд нэг литр ус 50 төгрөгний үнэтэй болсон нь ихээхэн асуудал дагуулж байна.

Усны хомсдолыг шийдвэрлэхийн тулд Өмнөговь аймаг хангайн бүсээс хур, үерийн илүүдэл усыг говь руу татах “Орхон Онги”, “Хөх морь”, “Хэрлэн говь” зэрэг томоохон төслүүдийг хэрэгжүүлэхээр олон жил хүсэж, хүлээсээр буй. “Хөх морь” төсөл хэрэгжсэнээр дөрвөн аймгийн байгаль экологийг сэргээх, бүс нутгийн ус ашиглалтыг сайжруулах, говийн бүсийн усан хангамжийг нэмэгдүүлэх чухал ач холбогдолтой. Харин “Орхон Онги” төсөл нь Орхон голоос эх авдаг Онгийн голын урсацыг сайжруулан Улаан нуурыг тэтгэснээр говийн бүсийн суурин газруудын хүн ам, уул уурхай, хөдөө аж ахуйн усан

**Даланзад
гадаас Булган
чиглэлд 100
километр
урт, 500
метр
өргөнтэй
“Говийн
ногоон хэрэм”
байгуулна**

хангамжийн найдвартай усны эх үүсвэрийг бий болгоно. Монгол Улсын Засгийн газраас гадаргын усны бүтээн байгуулалтыг хийхээр төлөвлөсөн ч хойшлогдсоор буй. Тиймээс үүнийг зүгээр хараад суухгүйгээр аймгаас хөрөнгө оруулалт хийж, Улаан нуур-Даланзадгад-Тавантолгой чиглэлийн усны хоолойн ТЭЗҮ-ийг Засгийн газарт хүлээлгэж өгөхөөр ажиллаж байгаа аж.

Говийн бүсийн усан хангамж сайжирснаар үүнд түшиглэсэн усан цахилгаан станц байгуулах боломжтой талаар олон жил ярьсан ч тодорхой ажил мөн л хийгдсэнгүй.

Уур амьсгалын өөрчлөлт Монголын говийг тойроогүй. Сүүлийн жилүүдэд нөлөөлөл нь улам нэмэгдсээр байна. Хүрмэн, Ноён, Гурвантэс, Сэврэй сумдын нутагт сүүлийн гурван жилд ганшилт илэрхий мэдэгдэж эхэлсэн. Олон малчин сүүлийн жилүүдэд нутаг орондоо ирэлгүй бусад аймаг, суманд отроор явдаг болсон нь ихээхэн сэтгэл зовоосон асуудал болоод байна.

Өмнөговь аймаг хэдий хөрөнгө мөнгө зарцуулж, уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг ногоон байгууламж байгуулж байгаа ч усан хангамжийн асуудал сорилт хэвээр байгааг дээрх жишээнүүд харуулж байна. Орон нутгийн хүчин чармайлтаас гадна говио усжуулах асуудлыг Монгол Улс бодлогоор яаралтай дэмжиж, арга хэмжээ авах нь чухал болжээ.

Газар нутгийнхаа өнцөг булан бүрд мод тарьсан урд хөршийн жишээ бэлхнээ бий. Яагаад Монголын говь модтой, устай, баянбүрдтэй байж болохгүй билээ. Говио ногоон болгох өмнөговьчуудын хүсэл мөрөөдөл чухам үүнд л чиглэж буй. Тэд хичээж байгаа. ■

Даланзадгад сум, салхинаас хамгаалах таримал ойн зурвас

Аялал жуулчлал

Өмнийн говийн дундаршгүй үүц

Хөгжил дэвшилд хүрэх нэгэн жор нь төрөлхийн өгөгдөл юм. Өмнөговь бол уул уурхайгаас гадна аялал жуулчлалын арвин их өгөгдөлтэй аймаг. Монголд ирж байгаа жуулчдын 70-80 хувь нь Өмнөговь аймагт ирдэг гэсэн судалгаа бий. Тус аймаг үлэг гүрвэлийн мөрт Шар цав, Нэмэгт, эртний Цайны зам, Хүрдэт агуй, үлэг гүрвэлийн өндгийг анх олсон Баянзаг, үзэсгэлэнт Ёлын ам, Хонгорын элс, Говь

Монголд ирж байгаа жуулчдын 70-80 хувь нь Өмнөговь аймгаар аялдаг

Гурвансайхан, Галбын говь зэрэг дотоод гадаадын жуулчдыг соронздон татах олон “баялаг”-тай. Аймгийн ИТХ-ын дарга Н.Энхбат “Уул уурхай хөгждөгөөрөө хөгжиж, зам тээвэр, дэд бүтцээ сайжруулна. Гэхдээ манай аймгийг цаашид авч явах гол салбар бол аялал жуулчлал” гэж манай сэтгүүлд өгсөн ярилцлагадаа онцолсон.

Өмнөговь аймгийн удирдлага, салбар хариуцсан төрийн болон төрийн бус байгууллага, ►

үндсэн гурван бүсэд хуваадаг. Эдгээрт хүрэх зам, цахилгаан, харилцаа холбооны сүлжээ зэрэг дэд бүтцэд сүүлийн жилүүдэд илүү анхаарч, хөрөнгө оруулж буй. Жуулчдын сонирхлыг ихээхэн татдаг баруун бүс нутгийн алслагдсан Хэрмэн цав, Нэмэгтийн хонгилыг “ойртуулахаар” Гурвантэс сум хүрэх хатуу хучилттай замыг барьж байна. Зүүн бүсэд Таван толгойгоос Ханги Мандалыг чиглэсэн хатуу хучилттай замыг барьж буй. Энэ зам зүүн бүсийн аялал жуулчлалын хамгийн том кластер болох Шар цавын үлэг гүрвэлийн мөрт газраас гурван км-ын зайтай өнгөрнө. Эдгээр зам нь төвийн бүсээс баруун, зүүн бүсүүдэд аялал жуулчлалын хөгжлийг түгээх томоохон дэд бүтэц болох юм.

Аялал жуулчлалын нэг чухал бүтээгдэхүүн болох говийн ховор чухал биологийн төрөл зүйл, говийн булаг шандыг хамгаалах, нүүдлийн зэрлэг амьтдад зориулсан экологийн коридор нутгийг бий болгох зорилгоор Сэврэй, Баяндалай, Булган, Ханхонгор зэрэг сумдын булаг шандыг хамгаалах, орхигдсон худаг цооногуудад нарны өргүүр бүхий автомат төхөөрөмж суурилуулан усан сан үүсгэж байна. Булган сумын нутаг дахь Нүцгэний булгийн хамгаалалт нь Улаан номд бүртгэгдсэн борцгор хотонгийн нүүдлийн замыг тоссон томоохон бүтээн байгуулалт болжээ.

Түүнчлэн, улсын тусгай хамгаалалттай газрууд болон аялал жуулчлалын зорих газруудад отоглох цэг, аялал жуулчлалын мэдээллийн төв, нийтийн бие засах газар, хоол унд, кофешоп бүхий үйлчилгээний төвүүд байгуулж байна. Эдгээрээс Булган сумын иргэдийн байгуулсан “Баянзаг-Улалзах цонж” ТББ-ын мэдээллийн төвийн хамгаалалт, ашиглалт нь улсдаа үлгэр жишээ болохоор юм. Мөн Ази, Европыг холбосон алдарт Цайны замын ул мөр, бодит түүхэнд тулгуурлан олон улсын худалдаа арилжаа, соёлын харилцааг илэрхийлсэн тэмээн жингийн дурсгалын хөшөөг Баянзагт байгуулж байгаа нь аялал жуулчлалын нэгэн чухал үзмэр болно.

Японы Мичино-эки загварын халаалт, цахилгаан, цэвэр бохир усны сүлжээнд холбогдсон, нийтийн бие засах газар, хөнгөн хоол үйлдвэрлэл, “Булганд үйлдвэрлэв” брэнд бүтээгдэхүүний дэлгүүр, Булган сумын аялал жуулчлал, байгаль орчны мэдээллийн төв бүхий нэгдсэн цогцолборыг байгуулахаар 600 сая төгрөгийн төсвийг батлаад байна. Ирэх жил ашиглалтад орох тус цогцолборын загвар зургаар бусад сумдад ийм цогцолбор барьж, орон

**Дэд бүтцэд
илүү анхаарч,
хөрөнгө
оруулж байна**

► нутгийн ард иргэд сүүлийн жилүүдэд аялал жуулчлалын салбарт ихээхэн анхаарч, орон нутгийн төсвийн хөрөнгөөр томоохон бүтээн байгуулалт хийж байна. Тус аймаг 2023 оныг “Өмнөговьд зочлох жил” болгон зарлаж, “Нээлттэй Өмнөговь”, “Эх орон-миний говь” уриан дор 930 сая гаруй төгрөгийн бүтээн байгуулалтын ажлыг хийж байна.

Өмнөговь аялал жуулчлалын салбараа

► нутгийн иргэдийн ТББ-д менежментийг нь бүрэн хариуцуулах аж.

Аялал жуулчлал, байгаль орчны газрын дарга Х.Отгонмөнх “Бид орон нутгийн иргэдийн орлогыг бодитоор дэмжихийн тулд иргэдийн оролцоонд тулгуурласан, говийн өвөрмөц онцлогийг харуулсан эвентүүд тогтмол зохион байгуулна. Энэ хүрээнд “Түмэн тэмээний баяр”, “Алтан элс-Элсэн манхны баяр”, “Сайханы сарлагийн наадаан” зэрэг эвентүүдээ “Гайхамшигт говь” аялал жуулчлалын холбоогоор гэрээний үндсэн дээр гүйцэтгүүлж байна. Цаашид төр бүхнийг хийх биш хувийн хэвшил, ТББ-ын хамтын ажиллагаанд түшиглэх нь илүү оновчтой” гэв. Харин тус холбооны тэргүүн Х.Түмэндэлгэр “Зорих газрууд, түүх соёлын дурсгалт газар, тусгай хамгаалалттай газруудаа орон нутгийн ТББ-ын оролцоотойгоор хамгаалах, эзэнжүүлэх, дэд бүтцийг нь хөгжүүлэхэд аймгаас их хөрөнгө оруулалт хийж байна” хэмээсэн.

Түүний онцолсноор уул уурхайн үйл ажиллагаа ихсэхийн хэрээр иргэдийн хандлага өөрчлөгдөж, байгаль орчиндоо ээлтэй үйлчилгээг сонирхох болжээ. Тиймээс иргэд аялал жуулчлал, хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарыг илүүтэй сонирхон аялал жуулчлалын зам дагуу кофешоп, хоолны газар, зочид буудал байгуулж байна. Гэвч

Аялал жуулчлалын салбарт хэрэгжих томоохон бүтээн байгуулалтууд

- Даланзадгадаас Гурвантэс хүртэлх хатуу хучилттай зам
- Нэмэгтийн хонгилд Үлэг гүрвэлийн үндэсний парк
- Ёлын аманд Ёл цогцолбор
- Даланзадгад хотод олон улсын нисэх онгоцны буудал
- Даланзадгадаас Дундговийн Сайхан-Овоо хүртэлх аялал жуулчлалын зориулалттай хатуу хучилттай зам
- Олон улсын “Говь судлалын төв”
- Монголын говьд амьдардаг хавтгай тэмээ, бөхөн гөрөөсийг сэргээн нутагшуулна

Жуулчны тоо (2012-2022 он)

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Аялал жуулчлал бол мэргэжлийн бизнес. Мэргэжлийн түвшинд төлөвлөж, удирдаж, зохион байгуулж байж амжилтад хүрдэг

үүнтэй холбоотойгоор иргэдийн байгаль орчин, аялал жуулчлалын боловсролыг хөгжүүлэх асуудал гарч ирж байгаа аж. “Аялал жуулчлал бол мэргэжлийн бизнес. Мэргэжлийн түвшинд төлөвлөж, удирдаж, зохион байгуулж байж амжилтад хүрдэг” хэмээн Х.Түмэндэлгэр онцлов.

Тиймээс аймгийн Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газраас жуулчны бааз, гэр буудал, зам дагуух сумдын нийтийн бие засах газар, хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээг сайжруулах чиглэлээр төрөл бүрийн сургалт, ажлыг зохион байгуулж байна. Тухайлбал, “Гайхамшигт говь” аялал жуулчлалын холбоо, жуулчны баазуудын удирдах ажилтнууд, төрийн албан хаагчдаас бүрдсэн баг аравдугаар сард Японы Осака хотод болох олон улсын аялал жуулчлалын JATA үзэсгэлэнд оролцож, Японы аялал жуулчлалын хөгжилтэй танилцан, хамтын ажиллагаа үүсгэж, туршлага судлах аж.

Шөнийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, аймгаас дэд бүтцийг нь шийдэх замаар таван одтой зочид буудал барих боломжийг хувийн хэвшилд олгох, аймаг дотроо нислэгтэй болох, олон улсын нисэх буудал барих зэрэг олон амбицтай төсөл, санаачилгыг тус аймаг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна.

Уул уурхайгаас олсон орлогоо Өмнөговь аймаг ирээдүйн хөгжлийг нь тодорхойлох аялал жуулчлалын салбартаа тууштай зориулж буйг онцлон тэмдэглэе. Энэ бол Өмнөговь аймгийн хөгжлийн ирээдүйгээ харсан зөв алхам. Хэрэв хөрөнгө оруулалт нь, зөв бодлого менежмент нь байвал Монгол орны бүхий л аймаг аялал жуулчлалын хөгжлөөр цойлох бүрэн боломжтой. Тэрхүү боломжийг хамгийн тэргүүнд олж харж, хэрэгжүүлж буй нь Өмнөговь аймаг болж байна. ■

Өмнөговь аймгийн **есөн** гайхамшиг

Говь Гурвансайхан

Даланзадгад хотоос баруун тийш, Говь-Алтай нурууны шувтаргын уулс болох Гурван сайхан, Зөөлөн, Сэврэй, Гилбэнт, Нэмэгт уул болон тэдгээрийн хоорондох өргөн уудам хөндий, хоолой, элсэн манхнууд тус байгалийн цогцолбор газарт багтдаг. Говь Гурвансайхан нь нэн ховордсон олон зүйлийн ургамал, ан

амьтнаар баялаг, чулуулгийн өвөрмөц тогтоц бүхий газар юм. Жуулчид, эрдэмтэн судлаачдын анхаарлын төвд байсаар ирсэн газар. Баруунаас зүүн тийш 380 гаруй км үргэлжилсэн уг байгалийн цогцолборт газар нь цөлөрхөг хээр, цөлийн бүсийн янз бүрийн экосистемийг агуулдаг.

Баянзаг

Баянзаг нь Монголын төдийгүй дэлхийн байгалийн түүх, археологи, шинжлэх ухааны нэн чухал дурсгал, ул мөр олдворуудыг хадгалж үлдсэн Арц богдын уулсын дагуух уудам хөндийд орших бөгөөд эндээс хүн төрөлхтний эртний түүх, археологи, палеонтологийн нэн чухал ховор олдворууд өнөөг хүртэл олдсоор байна. Баянзагаас дэлхийд анх удаа доторх хөврөл нь дөнгөж гараад царцаж үлдсэн үлэг гүрвэлийн өндөгнүүд олдсон нь томоохон нээлт болсон.

Хонгорын элс

Сэврэй, Номгон, Зөөлөн уулын ар хоолойг дагаж 185 км үргэлжлэх 925 ам.дөрвөлжин км талбай эзлэх Хонгорын элс бол Монгол Улсын томоохон баянбүрдийн нэг юм. Элсэн манхан нь 10-195 метр хүртэл цавчим өндөр бөгөөд салхитай үед дуу авиа гардаг.

Үүний тод жишээ нь Хонгорын голын дуут манхан юм. Хонгорын элс нь шовх оройтой үргэлжилсэн алтан шаргал уул үүсгэж, урсгал булаг, ногоон зүлэгтэй, хөвөөгөөр нь мал сүрэг налайн бэлчиж, нууранд нь усны шувууд ганганалддаг сайхан нутаг юм.

Ноён богд, Толь хад

Ноён сумын нутагт орших Толь хад, Саран хөндий, Гурван түшмэл, Ханын хэц, Цагаан ханын агуй гэх мэт байгалийн үзэсгэлэнт газрууд орно.

Галбын говь

Галбын гурван хийд, Ханбогд хайрхан, Ундайн гол, Хөдөлдөг цохио, Ловон чомбын агуй, Мэлхий цохио, Гурван зээрдийн агуй, Шар цавын үлэг гүрвэлийн мөр зэрэг Ханбогд, Манлай сумын нутагт орших нутгууд орно.

Нэмэгт, Хэрмэн цав

Гурван тэс сумаас баруун хойш Тостын уулын ар хоолойд орших хайлаас, тоорой, сухай бүхий баянбүрдтэй мөн палеонтологийн ховор олдвортой маш үзэсгэлэнтэй нутаг юм. Эндээс теризинозавр, забролож, тарбазавр, эвэрт үлэг гүрвэл, пинакозавр гэх мэт үлэг гүрвэлийн яс олдсон. Зулагнайн гол бол Алтан уулын баруун суганд орших Талын хайрганы адгаас эх авсан үзэсгэлэнт баянбүрд юм. Заг товцог, жигд, тоорой, хайлаас зэрэг элсэн манхнаар хүрээлэгдсэн байгалийн үзэсгэлэнт газар.

Алгуй улаан цав

Цогт овоо, Мандал овоо сумын нутагт орших Сэврэй хайрхан, Тогоонтөмөр хааны ордны суурь, Яшил зандан мод гэх мэт түүх соёлын дурсгалт, үлэг гүрвэлийн олдворт газар нутаг юм.

Сангийн далай хийд

1707 онд Үйзэнсаарав гэлэн суурийг нь тавьж, 1772, 1835 онуудад баригдсан Чогчин сүм, Дүйнхэр дуган зэрэг есөн гол дугантай, 70:90 метр хэмжээтэй хөх тоосгон хэрэмтэй энэхүү хийд нь тухайн үедээ Монголын говь дахь томоохон хийдийн нэг байсан. Өмнөговь аймагт өнөөг хүртэл бүрэн бүтэн хадгалагдан үлдсэн цорын ганц хийд юм.

Ноён Сэврэйн хийцийн мөнгөн эдлэл

Ноён Сэврэй хийцээрээ гайхагдсан үе үеийн уран дархчуудыг төрүүлсэн өлгий нутаг нь Сэврэй сум. Халхад алдартай эл хийц нь өнөөг хүртэл үе дамжин уламжлагдаж ирсэн. Монгол Улсад Дарьганга, Ноён Сэврэйн гэсэн хоёр төрлийн мөнгөн аяга байдаг. Ноён Сэврэйн хийцийн мөнгөн аягыг утас цувималын аргаар хийдэг бөгөөд зузаан, орц арвинтай, эдэлгээ удаантай, уламжлалт гар аргаар хийдэг нь гол онцлог юм. Уг хийцийн их гарын аяганд 32-35 лан, дунд гарын аяганд 17-20 лан, жижиг аяганд 8-10 лан мөнгө ордог.

Онцлох зочин

Өмнөговь аймгийн “Гайхамшигт говь” аялал жуулчлалын холбооны тэргүүн Х.Түмэндэлгэртэй ярилцлаа.

Х.ТҮМЭНДЭЛГЭР:

-Та “Гайхамшигт говь” холбооныхоо талаар товч танилцуулна уу?

-Аялал жуулчлалын салбар хөгжиж, жуулчны баазууд олноор байгуулагдахын хэрээр тэдний эрх ашгийг хамгаалахаас гадна аймгийн аялал жуулчлалын ерөнхий бодлого, төлөвлөлтийг гаргаж, хэрэгжүүлэх шаардлага үүссэнээр “Гайхамшигт говь” аялал жуулчлалын холбоог 2008 онд байгуулсан. Манай холбоо Тэргүүнээс гадна Удирдах зөвлөлийн долоон гишүүн, албан ёсны 28 гишүүн байгууллагатай. Мөн аймгийн гэр буудал, гар урчууд, жолооч, морь, тэмээ унуулагч иргэд сайн дураараа нэгдсэн.

Мэргэжлийн байгууллагын хувьд бид салбарын хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох, бүтээн байгуулалт, төсөл хэрэгжүүлэх, салбарынхаа дуу хоолойг шийдвэр гаргагчдад хүргэх зорилгоор аймгийн БОАЖГ-тай хамтран ажиллах гэрээ байгуулсан. Эл гэрээний дагуу аймгийн төсвийн төлөвлөгөөнд урт, богино, дунд хугацаанд хийх ажлуудаа оруулах, зөвлөх, санал өгөх байдлаар ажилладаг. Холбооноос жил бүрийн хавар, намар зөвлөлдөх уулзалт зохион байгуулж, гишүүддээ салбарын үйл ажиллагааны мэдээ мэдээллийг цахимаар тогтмол өгдөг.

-Өмнөговь аймгийн аялал жуулчлалын хөгжил өнөөдөр ямар түвшинд байна вэ?

-Говь нутаг маш эрт, 1920-оод оны эхнээс Америкийн Байгалийн Түүхийн музейн нэрт судлаач Рой Чапмен Эндрюсийн экспедицийн үеэс дэлхийд сурталчлагдсан гэж болно.

1963 онд байгуулсан одоогийн “Жуулчин говь” бол Монголын анхны хөдөөгийн жуулчны баазуудын нэг. Үйлчилгээ менежментийг нь Улаанбаатараас удирддаг, орон нутгийн иргэдэд хаалттай байсан энэ бааз 1993 онд хувьчлагдсан.

“Унаган төрхөөрөө буй арал” жуулчдыг соронзон мэт татаж эхэллээ

**Улсын
хэмжээнд
гэр буудал,
жуулчны
баазын
талаарх
ойлголт,
стандарт
дутагдалтай
хэвээр байна**

1991 онд анхны хувийн хэвшлийн “Түвшин тур”, “Ханбогд”, “Дуут манхан” жуулчны баазууд байгуулагдсанаар өмнөговьчууд анх удаа аялал жуулчлалын салбараас үр шимийг нь жинхэнэ утгаар хүртэж эхэлсэн.

Өмнөговь аймгийн анхны мастер төлөвлөгөө буюу аялал жуулчлал хөгжүүлэх бодлогын баримт бичгийг аймгийн ЗДТГ-ын мэргэжилтэн Б.Отгонбаяр бид хоёр 1997 онд боловсруулж байв. “Аялал жуулчлалын тогтвортой хөгжлийн төв”-тэй хамтарч уг төлөвлөгөөг 2008 онд болон 2019 онд тус бүр шинэчилсэн. Гэхдээ сайн мастер төлөвлөгөө гаргаснаар аялал жуулчлал хөгжихгүй. Түүнийг албан ёсны бодлогын баримт бичиг болгох хэрэгтэй. Үүний тулд аймгийн ИТХ-аар батлуулж, Засаг даргын төлөвлөгөө, төсөвт суулгаж, араас нь шахаж хөөцөлдөж байж үр дүн гардаг. Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх, үр дүнд

Америкийн нэртэй хөхтөн амьтан судлаач Жон Халл “Монгол бол Орос, Хятад хоёр аварга гүрний дунд оршдог, байгаль орчин, зэрлэг амьтад нь унаган төрхөөрөө, эвдрээгүй дэлхий дээрх цорын ганц арал” гэж хэлсэн

► хүргэхийн тулд аймгийн Аялал жуулчлалын холбоо илүү идэвх санаачилгатай ажиллах хэрэгтэй нь харагдаж байна.

Өмнөговь аймаг “Аялал жуулчлал- Өрхийн орлого” хөтөлбөр хэрэгжүүлж эхэлсэн. Эл хөтөлбөрийн хүрээнд малчид, иргэдийн гэр буудлыг зохион байгуулалтад оруулах зорилгоор “Монгол гэр ажиллуулах журам”-ыг хэрэгжүүлэхээр зорьж байна. Гэвч улсын хэмжээнд гэр буудал, жуулчны баазын талаарх ойлголт, стандарт дутагдалтай хэвээр байна. Цаашилбал, сум, аймаг, хотуудад бий болсон hotel, hostel, motel, guest house, ecolodge, resort, eco ger гэх мэт олон нэршил бүхий үйлчилгээний газрыг нэгдсэн зохион байгуулалт, нэршилтэй болгох, тохирсон стандартыг батлах шаардлагатай.

Өмнөговь аймаг аялал жуулчлалын салбар, ялангуяа зорих газрууд, түүх соёлын дурсгалт

газрууд, тусгай хамгаалалттай газруудаа орон нутгийн ТББ-ын оролцоотойгоор хамгаалах, эзэнжүүлэх, дэд бүтцийг нь хөгжүүлэхэд зориулан хөрөнгө оруулж байна. Үүний үр дүнд манай аймгийн аялал жуулчлалын хөгжлийн түвшин арай өвөрмөц яваа ч сайжруулах зүйл зөндөө бий.

-Холбооноос жуулчны баазууддаа ямар шаардлага тавьдаг вэ?

-Холбооноос үндсэн хэдэн шаардлага тавьдаг. Бид олон улсын экотуризмын үндсэн шаардлагуудыг харгалзах ёстой. Тухайлбал, үйлчилгээ, үйл ажиллагаа нь байгаль орчинд сөрөг нөлөөгүй байх ёстой. Хэрэв мод ургамал, хөрс шороог хөндөж эвдсэн бол түүнийг эргүүлээд илүү сайнаар сэргээх ёстой. Говийн унаган мод ургамлыг тарьж, орчныхоо экосистемд дэмжлэг үзүүлэх, сумын сурагчдын байгаль хамгаалах нөхөрлөл, клуб, орон нутгийн иргэдийн орлогыг

**Өрхийн орлого
мэдэгдэхүйц
өсөнгүүт
аялал
жуулчлал руу
орох иргэдийн
сонирхол
нэмэгдэж,
өгөөж нь ч
өөрсдөд нь
мэдрэгдэж
байна**

▶ дэмждэг, орон нутагтаа хүртээлтэй байх, байгаль хамгаалалд тодорхой хөрөнгө оруулах зэрэг шаардлага тавьж ирсэн.

Манай холбоонд шинээр жуулчны бааз, гэр буудал байгуулах хүсэлтэй олон хүн ханддаг. Бидний зүгээс нэг л шаардлага тавьдаг. Та бүхэн Монгол Улсын хамгийн сайн жуулчны бааз, гэр буудлуудыг үз, тэнд ямар алдаа байна, түүнийг давтахгүйгээр бүр илүү сайнаар хийх ёстой гэдэг.

-Өмнөговьд уул уурхай эрчимтэй хөгжиж байна. Харин иргэд аялал жуулчлалыг түлхүү сонирхох хандлага ажиглагдаж байна.

-Уул уурхай ихсэхийн хэрээр иргэд тогтвортой, байгаль орчиндоо ээлтэй үйлчилгээ, үйл ажиллагааг сонирхох болсон. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотойгоор уул уурхай хариуцлагатай, орон нутгийн иргэдэд хүртээмжтэй байх ёстой гэсэн хандлага түрж байна. Иргэд аялал жуулчлал, хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарыг илүүтэй сонирхох болсон нь сүүлийн үед Даланзадгад болон аялал жуулчлалын зам дагуух суурин газруудад олноор нээгдэж буй кофешоп, хоолны газрууд, зочид буудлаас харж болно. Үүнээс шалтгаалж иргэдийн байгаль орчин, аялал жуулчлалын боловсролыг хөгжүүлэх асуудал гарч байна. Аялал жуулчлал бол мэргэжлийн бизнес. Мэргэжлийн түвшинд төлөвлөж, удирдаж, зохион байгуулж байж амжилтад хүрдэг гэдгийг нь хаа хаанаа ойлгох ёстой.

-Аялал жуулчлал малчдын орлогын нэг томоохон хэсэг болжээ.

-Уур амьсгалын өөрчлөлт, ган зудаас хамаарч залуу үе мал аж ахуйгаас гадна нэмэлт орлого, бусад салбарыг сонирхож байна. Малчдын орлогыг нэмэгдүүлэх гол зүйл морь, тэмээн аялал. Мөн хээрийн аялалд хөтчөөр ажиллаж, гэр буудал ажиллуулж байна. Орлогын өөр эх үүсвэртэй болсон нь малын тоо толгойг зохистойгоор хязгаарлах, экосистемийн хэт ашиглалтыг тэнцвэржүүлэх алсын зорилгод чухал үр дүн авчрах болов уу. Өрхийн орлого мэдэгдэхүйц өсөнгүүт аялал жуулчлал руу орох иргэдийн сонирхол нэмэгдэж, өгөөж нь ч өөрсдөд нь мэдрэгдэж байна.

Бид 1995 онд анхны олон хоногтой тэмээн аялал, 1997 онд анхны Түмэн тэмээний баяр

хийж байсан. Энэхүү арга хэмжээг тасралтгүй зохион байгуулсаар 2016 онд 1108 тэмээний уралдаан хийж Гиннесийн дээд амжилтыг шинэчлэн тогтоосон. 1990-ээд оноос нэг тавхайг нь 10 мянган төгрөгөөр Хятад руу гаргаж, хэдэн зуугаар нь хуушууранд нядалж байсан тэмээг аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн болгож, олны анхааралд оруулснаар тэмээнээс олох иргэдийн ашиг нэмэгдсэн. Тэмээний үнэлэмж нэмэгдэж, малчид тэмээгээ хайрлаж, өсгөж үржүүлж, аялал жуулчлалд ашиглаж, аж амьдрал, хүрээлэн буй орчноо “бүтээгдэхүүн” болгож байна.

-Аялал жуулчлал сэргэж эхэллээ. Ковидын дараах жуулчдын хандлага хэрхэн өөрчлөгдөж байна вэ?

-Ковидын дараа Өмнөд Солонгосын иргэд Европ жуулчдаас илүү их орлого оруулж байна. Өнгөрсөн хавар манай холбоо “Солонгос зах зээлийн Аялал жуулчлалын холбоо”- той хамтарч говио сурталчлах сургалт, танин мэдэхүйн аяллыг говийн үзэсгэлэнт болон түүх, соёлын дурсгалт газруудаар зохион байгуулсан нь амжилттай болж, шинэ зорих газруудыг гаргаж ирлээ. Эл аялалд Ноён, Гурвантэс сумын Засаг дарга н.Насанбуян, Г.Гангамаа нар ач холбогдол өгч оролцсон нь говийн бүсийн шинэ зорих газруудад төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааны үрээр аялал жуулчлал эрчимтэй хөгжих суурь болно. Энэ зун Баянзаг, Ёлын аманд гар урчууд сувенирын эсгий тэмээгээ оёж амжихгүй болтлоо тийм хурдацтай борлуулалт хийж байна.

Саяхан Хонгорын элсний Дуут манхны хормойд 60 фургон зогсож байсан мэдээлэл бий. Фургон бүрд багадаа таван жуулчин байсан гэвэл нэг ээлжинд 300 жуулчин очсон гэсэн үг. Тэр өдрүүдэд жуулчдад унах тэмээ хүрэлцэхгүй байлаа. Ёлын ам, Хонгорын элс, Баянзаг орчмын малчдын гэр буудал, жуулчны бааз, отоглох цэгүүдэд жуулчид хонож, сум аймгийн дэлгүүр, хоолны газрууд, музей, мэдээллийн төвөөр үйлчлүүлж, тусгай хамгаалалттай газруудад төлбөрөө төлж, фургон, жийпний үнэ ханшийг өсгөж, сум, аймагт хамгийн хүрэлцээтэй байдаг цэвэр ус тасарч, шатахуун тасалдахад хүргэсэн. Жуулчдын энэ урсгалын үр дүнд орж ирж буй орлого байгууллага, иргэдэд шууд очиж ▶

► байгаа гэхээр аялал жуулчлал маш олон салбарт хүртээлтэй бизнес болох нь харагдана. Гэхдээ үүнийг дагаад сөрөг нөхцөл байдал үүсэж буйг бодолцох, зохицуулах хэрэгтэй. Солонгос жуулчдын урсгалыг дагаад хөдөөгийн зам дагуух сум, сууринд боловсон бие засах газар, хоолны газар, зочид буудлууд иргэдийн хувийн хөрөнгө оруулалтаар бий болж, иргэдийн орлого нэмэгдэж байгаа нь хамгийн чухал үр дүн юм.

-Ковидын дараа хүмүүс дэлхийн хамгийн эвдрээгүй, унаган төрхөөрөө буй байгаль, газар нутаг руу тэмүүлж байна.

-Хүмүүс илүү унаган төрхөөрөө байгаа, амгалан тайван улс руу аялах хандлага түрж эхэлсэн нь үнэн. Үүний тод жишээ нь Монгол Улс. Америкийн нэртэй хөхтөн амьтан судлаач Жон Халл “Монгол бол Орос, Хятад хоёр аварга гүрний дунд оршдог, байгаль орчин, зэрлэг амьтад нь унаган төрхөөрөө, эвдрээгүй дэлхий дээрх цорын ганц арал” гэж хэлсэн. Энэ “арал” бол Монгол орон. Унаган төрхөөрөө буй энэ “арал” жуулчдыг соронзон мэт татаж эхэллээ. Энэ арлын ховор чухал биологийн төрөл зүйлүүд, унаган төрх байдал, нүүдэлчин малчин соёл, түүх соёлын олдвор, дурсгалууд нь 70 гаруй жилийн туршид харьцангуй бага судлагдаж, нууц хадгалагдаж байгаад 1990-ээд оны ардчиллын дараа жуулчдыг соронзон мэт татаж эхэлсэн.

Дэлхийн байгаль хамгаалах сан, TNC зэрэг олон улсын байгууллага ч “Монгол бол хүний гарт хамгийн бага өртсөн, цөлийн хамгийн том зэрлэг туруутан амьтад дураараа нүүдэллэн амьдардаг, хамгийн том, сүүлчийн газар нутаг” гэж тодорхойлдог. Монгол орны цөөнгүй унаган зэрлэг газар нутаг дэлхийн шилдэг 200 экобүсийн тоонд орж байна.

Говийг ихэнх хүмүүс амьдралгүй цөл, элснээс өөр юу ч үгүй мэт төсөөлдөг. Гэтэл манай говьд дэлхий, бүс нутгийн хэмжээнд нэн ховор, ховордсон ангилалд бүртгэгдсэн, Монгол Улсын Улаан номын 33 зүйл амьтан цөлийн хүнд бэрх нөхцөлийг шүтэж амьдардаг. Үүнийг бид олон улсад таниулах ёстой. Үндэсний болон олон улсын судлаач эрдэмтэд Монголын говийг “Сэрүүн бүсийн серенгети” гэж нэрлэх болсон. Учир нь дэлхийн олон сая жуулчныг татаж буй Африкийн Серенгетигийн таван том

(Big five) амьтнаас дутахгүй говийн гайхамшигт зургаан амьтан (GG-6) зөвхөн Монгол оронд хамгийн олноороо, зарим нь зөвхөн Монголын говьд амьдардаг. Хавтгай, хулан, хар сүүлт зээр, мазаалай, баавгай, тахь, бөхөн цөлд эрт галаваас өнөөг хүртэл амьдарсаар байна. Өмнөговь аймаг хавтгай тэмээ, бөхөн гөрөөсийг нутагтаа сэргээн нутагшуулахаар ажиллаж байна. Энэ бүхэн аялал жуулчлалын шинэ зорих газрыг бий болгох, цөлийн ховор амьтдыг нутагшуулах онцгой ач холбогдолтой.

-Өмнөговь аялал жуулчлалын бүс нутгууд руугаа хатуу хучилттай зам, цахилгаан, интернэтийн сүлжээ зэрэг дэд бүтцийг үнэхээр төлөвлөлттэйгээр сайн тавьж байгаа юм байна.

-Зорих газруудаа улам хөгжүүлэх, шинэ зорих газруудыг нээж аялал жуулчлалыг бүх нутагтаа тэнцвэртэй хөгжүүлэх, хамгийн гол нь орон нутгийн иргэддээ менежментийн гэрээгээр өгч эзэнжүүлэхэд Өмнөговь аймгийн хөгжлийн цаашдын чиг хандлага чиглэж байна. Бид аймгийнхаа аялал жуулчлалын хөгжлийг Баруун, Төв, Зүүн бүсэд хуваан авч үздэг.

Аймгийн төсвөөр Гурвантэс сум руу хатуу хучилттай зам барьж байгаа нь Хонгорын элс, Нэмэгтийн хөндий, Наран даац, Хэрмэн цав, Зуунмод Зулганай, Бүгийн цав, Тост тосон бумбын нуруу, цаашлаад Шивээ хүрэнгийн боомтоор ирэх хил орчмын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх гол зам болно. Энэ замыг барьж дуусахад Гурвантэсийн алдарт Нэмэгтийн хөндийд Үлэмж биет үлэг гүрвэлийн үндэсний парк, судалгаа шинжилгээний төвийг мэргэжлийн байгууллагатай хамтран байгуулна.

Төвийн бүсэд Баян заг, Ёлын ам байна. Баянзагийг 2002 онд орон нутгийн хамгаалалтад авч, нэг тэрбум 200 сая орчим төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийсэн. Булган сумын иргэдээс бүрдсэн “Баянзаг-Улалзах цонж” ТББ байгуулж, менежментийг нь тус ТББ-д таван жилийн хугацаатай өгөөд байна. Энэ бол түүх соёлын дурсгалт газрыг орон нутгийн иргэдийн оролцоотой ашиглаж, хамгаалж буй манай улсдаа анхдагчид тооцогдох шилдэг сайн загвар болсон гэж бид үздэг. Өөрийгөө санхүүжүүлж, ашиглалт хамгааллаа хариуцдаг үлгэр жишээ загвар. ►

Үндэсний болон олон улсын судлаач эрдэмтэд Монголын говийг “Сэрүүн бүсийн серенгети” гэж нэрлэх болсон

► Монголын хосгүй ховор, түүх соёлын олон дурсгал өнөөдөр эзэнгүй учраас сүйдсээр байгаа. Тэгвэл манай энэ загварыг ашиглах нь зөв гэж боддог. Манай холбоо Баянзагийн менежментийн төлөвлөгөөг Улаанбаатур аялал жуулчлалын холбоотой хамтран Америкийн Йосемит дархан цаазат газрын зөвлөмж, туршлагаар хийж гүйцэтгэсэн.

Ёлын аманд ирэх онуудад “Ёл цогцолбор” хэмээх томоохон бүтээн байгуулалт хийхээр төлөвлөсөн. Ёлын амны зогсоолд өнөөгийнх шиг ийм олон машин чихэлдэж, дуу чимээ, хөрс, агаарын бохирдол үүсгэж байгааг зогсоож, ховор чухал биологийн олон янз байдал, экосистемийг нь сэргээн хөгжүүлэх зорилт тавьж байна. Ёлын музей, түүний орчныг бүрэн үйлчилгээ бүхий олон үндэстний хоолны газар, нийтийн бие засах газар, байгаль орчны мэдээллийн төв, худалдаа үйлчилгээ, томоохон авто зогсоол бүхий цогцолбор болгож, Ёлын ам руу хатуу хучилттай зам барьж зөвхөн том бага, дунд оврын автобус, цахилгаан хөдөлгүүр бүхий тээврийн хэрэгсэл зорчдог болгон авто хөдөлгөөний эрчмийг хязгаарлана гэж төлөвлөж ТЭЗҮ-ийг боловсруулах хөрөнгийг батлуулсан.

Төвийн бүсэд Даланзадгад-Булган-Мандал-Овоогоос Дундговийн Сайхан-Овоо чиглэлийн хатуу хучилттай замын зураг төслийг хийж дууслаа. Дундговь, Өвөрхангай аймгууд энэ төсөлд нэгдсэнээр аялал жуулчлалын босоо тэнхлэгийн зам бий болж, дээрх сумдыг чиглэсэн хөдөлгөөний эрчим нэмэгдсэнээр аялал жуулчлалаас хүртэх хүртээмж эрс өснө гэж үзэж байна. Харин Булган, Мандал-Овоо сум зочид буудал, музей, соёл урлагийн байгууллагууд, гэр буудлуудаа илүү сайн хөгжүүлэх, багтаамжаа нэмэгдүүлэх шаардлага үүснэ.

Зүүн бүсийн хувьд Манлайн Шар цав дахь дэлхийд хамгийн томд орох Шар цавын үлэг гүрвэлийн мөрт газар томоохон түшиц газар болно. Энэ чиглэлд Тавантолгойгоос Дорноговийн Ханги Мандал чиглэсэн хатуу хучилттай зам томоохон дэвшлийг авчрах боломжтой.

Өмнөговь аймгийн аялал жуулчлал, агаарын тээврийн хөгжилд олон улсын нисэх буудал онцгой үүрэг гүйцэтгэнэ. Базаад хэлбэл, Өмнөговь аймгийн аялал жуулчлалын салбарын ирээдүй

Өмнөговь аймгийн аялал жуулчлалын салбарын ирээдүй уул уурхай түүнээс орж байгаа орлогын хэрээр өнгөлөг, гэрэлтэй харагдаж байна

уул уурхай түүнээс орж байгаа орлогын хэрээр өнгөлөг, гэрэлтэй харагдаж байна. Бид хэт олон биш, хариуцлагатай, өгөөжтэй уул уурхайтай хамтран нэгдэж хөгжихөөс аргагүй болж байна.

-Танай аймгийн жуулчны баазууд харьцангуй хөгжсөн, тохилог, чанар, үйлчилгээндээ ч ихээхэн анхаардаг нь харагдлаа.

-Говь харьцангуй эрт олон улсад танигдаж, сурталчилж, жуулчин авч эхэлсэнтэй холбоотой. Нөгөө талаас, говийн хүмүүсийн бусдаас илүү хөдөлмөрлөж, арга ухааныг илүү олж, аливааг цэвэр нямбай, төгс хийхийг хичээдэг зантай холбоотой. Байгаль цаг уурын хүнд бэрхийг олон зууны турш сөрж, зохицож амьдарч ирснээрээ говьчууд өнөөг хүртэл сайн сайхан амьдарч байна. ►

► Монголын аялал жуулчлалын салбарынхан говийн баазуудыг үнэхээр сайн, орчноо сайхан бүрдүүлжээ гэдэг. Гэхдээ манайд сайн ч, муу ч зүйл бий. Алив зүйлийг хамгийн сайнаар хийх гэж эрмэлздэг нь говьд бүх зүйл хэцүү, хүнд байдагтай холбоотой. Байгаль цаг уурын энэ хүнд шалгарал дунд бид ажлыг чин сэтгэлээсээ, хамгийн сайнаараа хийхийг хичээж ирсэн. Бид цаг уурын нөхцөлдөө зохицуулан хийж ашиглаж амьдрахад суралцсан хүмүүс. Хүнд нөхцөлөөс шалгарч гарахын төлөө явдаг тул говьчуудын тархи толгой сайн ажилладаг, сэтгэдэг, хийдэг, бүтээдэг болов уу. Эртний хүмүүсийн үлдээсэн хадны зураг нь хүртэл уран гоё зохиомж, дүрслэлтэй байдаг нь сонирхол татдаг.

-Монголчуудын аялал жуулчлалын боловсрол дутмаг байгаа талаар мэргэжлийн хүмүүс ярьдаг. Харин танай аймаг дунд сургуулийн сурах бичгээр дамжуулан байгальд ээлтэй байхын ач тусыг ойлгуулах хөтөлбөр хэрэгжүүлж байгаа юм байна. Дэмжүүштэй, бусад аймагт хэрэгжүүлж болохуйц хөтөлбөр санагдлаа.

-Иргэдийн аялал жуулчлалын боловсролыг сайжруулах шаардлагатай. Дотоодын жуулчид, иргэдийн хувьд хөдөө нутагт аялаад, амраад явахаараа хаа хамаагүй бие засаж, хог хаяж, байгаль орчноо бохирдуулж байна. Тиймээс бид аялал жуулчлал, экологийн боловсролыг хүүхдүүдээс эхэлж олгох зорилготой, 3-7-р ангийн сурагчдад зориулсан “Өмнөговь-Танин мэдэхүйн сурах бичиг” ном гаргаж бүх сумандаа хүргэсэн. Аймгийн түүх соёл, дурсгалт газар, түүхэн олдворууд, биологийн ховор төрөл зүйлүүдээ бүрэн багтаасан сурах бичиг. Одоо багш нараа сургана. Аймгийн ЗДТГ-аас энэ ажлыг их дэмжиж байгаа.

Мөн жил бүрийн намар 12 дугаар анги төгсөх бүх хүүхдэд Баянзагийг үзүүлдэг уламжлал манай аймагт бий. Аймгийн Засаг даргын ивээл дор “Эх орон-Миний говь” уриатай зохион байгуулагддаг маш гоё хөтөлбөр. Мөн БОАЖГ-аас хол ойрын зочид, иргэд, ахмадууд, хүүхэд багачууддаа зориулсан Даланзадгад хотын аялал нь сонирхолтой, эрэлттэй аяллын нэг болсон.

-Өмнөговь аймгийн аялал жуулчлалын салбарт ямар асуудлууд тулгамдаж байна вэ?

-Аялал жуулчлалын тухай хууль шинэчлэгдэж, улс, аймаг, орон нутгийн зэрэг шинэ бүсийг гаргаж ирсэн. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн бүсчлэлүүд байхад нэмж бүсүүд бий болгосон. Аялал жуулчлалын салбарыг сайн мэдэхгүй, орон нутгийн шийдвэр гаргагчид ийм бүс рүү орох болгонд хураамж авч эхэлнэ. Энэ нь манай салбарт сөргөөр нөлөөлөх вий гэж эмээж байна.

Монголчууд жуулчдыг маш баян хүмүүс гэж ойлгодог. Гэтэл тэд цалин, тэтгэврээ хуримтлуулж байгаад аялдаг, зарим нь бүр ямар ч орлогогүй, мөнгөгүй байдаг. Нөгөө хэсэг нь дундаж орлоготой. Жуулчид Монгол руу өндөр зардлаар нисэж ирдэг. Аялал жуулчлалаар Монгол орны өртөг өндөртөө орно. Тэгээд ирэхэд нь хураамж хэлбэрээр хуулчдын халаасыг нь сэгсэрч болохгүй. Шийдвэр гаргагчид энэ хуулийн заалтуудаа ойлгуулах хэрэгтэй. Аялал жуулчлал татвараас гадна өөр аргаар орон нутаг, иргэдийг дэмжиж буйг сайтар ойлгуулсан мэдээлэл өгөх шаардлагатай.

Нөгөө талаас, дээр дурьдсан олон нэршил, стандарт журмууд хурдан, зөв батлагдаж хэрэгжих хэрэгтэй. Жуулчны бааз, гэр буудал, бүтээн байгуулалт хоорондын зай ямар байх, сум суурин болон хөдөө орон нутаг, дэд бүтцээс алслагдсан отоглох цэгийн нийтийн бие засах газар ямар байх ёстойг орон нутгийн байгаль орчин, цаг уурын нөхцөл байдалд зохицсон, зөв оновчтой стандарт, зураг дизайнаар тогтоох хэрэгтэй.

Мөн солонгос жуулчдын масс урсгалтай холбоотой маш их сөрөг нөхцөл байдал үүсэж буйг анхаарч, зохицуулах ёстой болж байна. Цаашдаа ийм том масс туризмд манай багтаамж хүрэх үү, зарим жуулчны бааз, зорих газар дээр бий болж байгаа солонгос жуулчдын урсгал, бөөгнөрөл, тэдэнд үйлчилдэг компаниудын жолооч, хөтчүүдийн болон салбарт харагддаггүй байсан сөрөг харилцаа, хандлага нь энэ шинэ том зах зээлийг хэрхэн удаан хадгалж чадах вэ гэдэг асуудлыг үүсгэж байна.

Манай нэг баазын захирал “Европ жуулчид нэг гэрт ганцаараа орчихдог, сул орны төлбөр нь хангалттай биш, гомдол чирэгдэл их гаргадаг. Гэтэл солонгосчууд шуугих, наргих нь их ч монголчууд шиг зодолдохгүй, ухаанаа алдахгүй,

Аялал жуулчлал татвараас гадна өөр аргаар орон нутаг, иргэдийг дэмжиж буйг сайтар ойлгуулсан мэдээлэл өгөх шаардлагатай

**Гурвантэс,
Ханбогд сумын
нисэх буудлууд
уул уурхайд
үйлчилж
байгаа ч
алсдаа говийн
аяллын
томоохон дэд
бүтэц болно**

► нэг гэрт олуулаа орно, гомдол гаргадаггүй, хамгийн гол нь төлбөрөө шууд төлдөг” гэж ярьсан. Солонгосчууд группээрээ тасралтгүй ирдэг учраас сул өдрүүд гардаггүй, сайн хэлж өгвөл баазын журам дүрмийг дагадаг, дандаа залуучууд учраас ойлголцоход амар учир ирэх жилээс солонгос жуулчдаар дагнана гэж байна. Энэ нь цаашдаа бид зорилтот зах зээлээ зөв тодорхойлох, тэдэнд зориулсан үйлчилгээ, бүтцийг зохион байгуулах ёстойг харуулах том жишээ.

Үүний тулд Монголд 400-500 мянган жуулчин ирлээ гэдэг статистик тоог задалж үзэх шаардлагатай. Өмнөговьд ирж буй жуулчдын тоо, иргэншлийг Ёлын ам, Баянзагаар нэвтэрсэн хураамж, тэнд тогтмол хийдэг бүртгэлээр гаргахыг бид эрмэлздэг. Баянзагт одоогоор 11 мянган гадаадын жуулчин нэвтрээд байгаагийн ихэнх нь солонгосчууд. Энэ тоо маш их зөрүүт үүсгэж байна. Говьд ийм байхад хангай дахь жуулчдын гол урсгалын нэг Хустайн БЦГ-т бидэнтэй тун ойролцоо тоон үзүүлэлт гардаг. Тэгэхээр жинхэнэ жуулчин хэд ирдэг вэ гэдэг нь асуудалтай. Уг нь эндээс бид зорилтот зах зээлээ тодорхойлох ёстой юм.

Бодлогын түвшинд юу хийх хэрэгтэйг сайтар ойлгуулбал манай аймгийн ИТХ, Засаг даргын зүгээс аялал жуулчлалын салбараа ихэд анхаарч, дэмждэг.

-Өмнөговь аялал жуулчлалын газруудынхаа бүсүүдийн жорлонгийн асуудлыг шийдсэн байна. Энэ туршлагаасаа бусад аймагтай хуваалцаж байна уу?

-Жорлон үнэндээ дэлхий нийтийн асуудал шүү дээ. Манайхтай адил, манайхаас доор ч орон зөндөө бий. Бид наймдугаар сарын 9-нд аймгийн ИТХ-аар Булган суманд барих, Японы “Мичино эки” загварын нийтийн бие засах газар, “Булган суманд үйлдвэрлэв” брэнд бүтээгдэхүүний дэлгүүр, кофешоп, хөнгөн хоол хүнсний үйлчилгээ, Булган сумын байгаль орчны мэдээллийн төв бүхий аялагч, жуулчид иргэдэд зориулсан, цэвэр ус, цахилгаан, дулаантай жижиг цогцолбор барилгын төсвийг батлууллаа. Энэ цогцолборыг аялал жуулчлалын гол зорих газрын дамжин өнгөрдөг сумуудад, цаашдаа бүх суманд барих зорилготой байна. БОАЖЯ-наас түрүү жилүүдэд яриад чимээгүй болчихсон байсан асуудал л даа.

Бид Баянзагт анхны хуурай 00-ыг байгуулсан. 2002 оноос эхэлж загварыг нь хийж үзсэн юм.

2019 оноос хойш гадаад, дотоодын 33 мянган хүнд үйлчилсэн гэхэд уг 00 харьцангуй гайгүй байна. Гэхдээ Баянзаг худагтай, өндөр хүчдэлтэй болсон учир боловсон бие засах газартай болох боломжтой. Дэд бүтцээс алслагдсан малчин айлууд, гэр буудлуудаа энэ загвараар 00-ын асуудлыг нь шийдэж байна.

-Танай аймагт түүхэн өв, соёлын томоохон бүтээн байгуулалтууд өрнөж байна. Үлэг гүрвэлийн үндэсний парк байгуулах бүтээн байгуулалт жуулчдын урсгалыг маш их татна гэж бодож байна?

-Гурвантэс рүү явж буй зам замыг барьж дуусахад уг бүтээн байгуулалтын ажлыг эхлүүлнэ. 1920-оод оны эхээр АНУ-ын Байгалийн Түүхийн музейн Төв Азийн 3-р ангийн экспедиц манай говиос үлэг гүрвэлийн өндөг, яс, эртний хүмүүсийн чулуун зэвсгийн дурсгал, хөхтөн амьтдын чихмэл, олдворуудыг авч явсан. Ингэж Монголын говийг дэлхийд таниулсан түүхтэй. 1946 онд дэлхийн II дайны дараа Оросын судлаач Ефремовын удирдсан баг Монголд ирж, Нэмэгтийн хөндийгээс үлэг гүрвэлийн олдворууд олсон.

Гурвантэс сум нь үлэг гүрвэлийн өлгий нутаг. Гурвантэс орох замд Дунд голын давсны үйлдвэр хэмээх жижиг тосгон бий. Энэ тосгонд Гурвантэст нэвтрэх мэдээллийн төв, элс болон давсны сувилал байгуулж хөгжүүлэх боломжтой. Мөн давс анх яаж үүссэн, хэрхэн боловсруулдгийг харуулсан музей, давс боловсруулах цех байгуулж худалдаалдаг болгох хэрэгтэй. Дунд голоос Нэмэгтийн хөндий хүртэл 50 гаруй км. Манайхаас хулгайлагдсан аварга том Тарбозавр Батаарыг эндээс авсныг тогтоосон. Хатуу хучилттай зам нь Гурвантэсээс цааш Хятадтай холбогдсоноор хил орчмын болон хил дамнасан аялал жуулчлалын хөгжилд маш том дэмжлэг болно. Гурвантэс, Ханбогд сумын нисэх онгоцны буудлууд уул уурхайд үйлчилж байгаа ч алсдаа говийн аяллын томоохон дэд бүтэц болно.

-Цайны замын бүтээн байгуулалтын талаар тодруулж ярина уу?

-Цайны зам нь Торгоны замтай адилхан. Торго дурдан, бөс бараа зэрэг худалдаалж болох бүх барааг энэ замаар тээдэг байсан. Худалдаанаас гадна олон улсын түүх, соёлын харилцааг үүсгэж байсан зам гэдэг нь тодорхой. Бээжингээс гарч, Хөх хот, өнөөгийн Гашуун сухайтын боомтоор ►

► ороод Өмнөговийн Ханбогд, Баян-Овоо, Ханхонгор, Булган сумын нутгаар дамждаг байсан энэ замын дөрвөн метр шахуу өргөн мөр маш тод үлдсэн.

Рой Чапмэн Эндрюс 90 хоногийн өмнө Хятадаас гарч, Ховд хот, түүнээс цааш явах төлөвлөгөө бүхий 200 тэмээтэй махмудын худалдаачидтай Баянзаг дээр уулзсанаа номондоо дурдсан байдаг. Энэ зам Монголын эртний нийслэл Хархорин, цаашлаад Ховд, Улиастай, улмаар Туркистан, Кашгартай холбогдож байсан нь бүр Марко Пологоос ч өмнөх үеийнх. Манай аймаг энэ замыг аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн болгож, томоохон бүтээн байгуулалт хийгээд дуусаж байна.

Цайны зам судлаач О.Сүхбаатар, Улаанбаатар аялал жуулчлалын холбоотой хамтарч Хөх хотоос эхлээд Гашуун сухайт, Хархорин, Улиастай хүртэлх замын өртөөнүүдийг тодорхойлсны үндсэн дээр дурсгалын баганууд босгох хэрэгтэй. Цайны зам дагуух, цаашлаад Туркменистан, Кашгар хүрсэн авто аялал бий болгож, тодорхой хэсэгт нь тэмээгээр аялдаг маршрут гаргавал аялал жуулчлалын маш сайн бүтээгдэхүүн болно.

-Та бол шувуу сонирхогч, судлаач. Сүүлийн үед шувуу үзэж харахаар жуулчид их ирдэг болсон. Энэ чиглэлийн жуулчлал хэр хөгжиж байна вэ?

-Монгол бол шувуудад чухал орон. Нүүдлийн шувуудын 50 хүртэлх хувь нь манай оронд өндөглөж, үрждэг. Манайд 520 гаруй төрөл зүйлийн шувуу бүртгэгдсэн. Шинэ зүйл төрлийн шувууд жил бүр бүртгэгдсээр байгаа нь шувуу сонирхогч, судлаач, гэрэл зураг авдаг залуучууд шинэ, зөв хоббид хөтлөгдөж байгаатай холбоотой.

Өмнөговь аймгаас Ханбогдын Галбын говь, Гурвансайхан уул, Номгоны Бордонгийн говь Монгол орны шувуудад чухал газраар бүртгэгдсэн. Дэлхийн шувуудын нүүдэллэн өнгөрдөг дөрвөн гол замын нэг нь говь. Говьд нүүдлийн үеэр нь ирэхэд олон зүйлийн шувууг харах боломжтой. Мод цөөн, жижиг нууруудтай тул шувуудыг ойрхноос харах боломж олддог. Тусгай аяллын жуулчдын хувьд голдуу англи, европ, япончууд ирж байна.

Сүүлийн үед шувуу, зэрлэг амьтан, ялангуяа ирвэс харах мөрөөдөлтэй жуулчид

олон ирдэг боллоо. Монголын говиос аргаль, янгир, хуланг нэг дороос харах боломжтой. Энэтхэгийн Ладахийн уулс шиг 5000-6000 метрийн өндөрт биш 2500 метрийн өндөрт ирвэс харах жишээтэй. Хөхтөн судалдаг хүмүүсийн мөрөөдөл нь цоохор ирвэс харах. Орон нутгийн иргэдийг цоохор ирвэс, мануул мий харах аялалд оролцуулснаар хулгайгаар агнахаас хамгаалах, агнаж үргээж биш амьдрах орчныг нь хамгаалж аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн болгох нь зөв менежмент болно. Зарим тусгай хамгаалалттай газрууд, байгаль хамгаалал, судалгааны төслүүд гаднаас санхүүжиж байгаа ч цаашдаа бид тогтвортой, байгаль орчин, орон нутгийн иргэдэд ээлтэй, хүртээмжтэй аялал жуулчлалыг зөв хөгжүүлснээр олон чухал биологийн төрөл зүйлийг найдвартай хамгаална.

Говь нь ховор чухал биологийн төрөл зүйлд нэн тааламжтай нутаг. Америкийн судлаач Жон Халл Ёлын аманд хийсэн шөнийн аяллаараа хоёрхон цагийн дотор мануул мий, эрэн хүрнэ, хадны суусар, өмхий хүрэн хараад “Танай энэ уул үнэхээр чухал газар байна. Би дэлхийн олон оронд хөхтөн амьтан судалж, 2000 удаа шөнийн аялал хийсэн. Гэхдээ ийм чухал дөрвөн зүйлийн амьтныг нэг дор, ийм богино хугацаанд хардаг газар орныг үзээгүй” гэж хэлсэн.

Өмнөговьчууд 1990-ээд оны эхээр суурийг нь тавьсан Говь хөдөлгөөн, говь судлалын үйл ажиллагааг эхлүүлэх цаг болсон. Бид Ёлын ам орчимд олон улсын “Говь” судлалын шинжлэх ухааны төв байгуулахаар ажиллаж байна. Мөн олон улсын эрдэмтэн судлаач, оюутнуудтай хамтарч говийн биологийн олон янз байдлын судалгааг хийх цаг болсон. Говь Гурвансайхан уулын цагаан мөөг бараг устаж байна. Элбэг байсан үхэр огдой, үхэр хэдгэнэ, зүйл бүрийн эрвээхэй устаж, цөөрч, мөн бороо багасч, газар нутаг гандаж хуурайшиж байна. Үүнд л амьдрал болоод байгаль орчинд тустай шинжлэх ухааны бодитой судалгаа хэрэгтэй.

Аймгийн Засаг дарга санаачлаад “Говийн эмт ургамлын зөвлөгөөн”-ийг зохион байгуулсан бол ХААИС-тай хамтраад Өмнөговьд мод ургамал, жимс тарих судалгаа хийж байна. Шинжлэх ухаанчаар судалсан зүйлийг бүтээл болгож амьдрал хэрэгжүүлэх нь хамгийн чухал. Говьд маш их боломж мөн хийх ажил их байна. ■

Ёлын ам орчимд олон улсын “Говь” судлалын шинжлэх ухааны төв байгуулахаар ажиллаж байна

Цахим хөгжил

Ц.Дэнээдорж: Хүүхэд, залуучуудын цахим боловсролд илүү анхаарч байна

Өмнөговь аймгийн цахим шилжилтийн талаар аймгийн Засаг даргын орлогч Ц.Дэнээдоржтой ярилцлаа.

-Цахим засаглалыг хөгжүүлэхийн тулд ямар бодлого баримтлан ажиллаж байна вэ? Өмнөговь аймгийн иргэд төрийн хэдэн үйлчилгээг цахимаар авах боломжтой байна вэ?

-Манай аймаг төрийн үйлчилгээг иргэдэд хурдан шуурхай, чирэгдэлгүй хүргэх, цахимжуулах ажлыг нэлээн хэдэн жилийн өмнөөс эхлүүлсэн. Тодруулбал, 2017 оноос Өмнөговь аймгийн төрийн байгууллагууд болох аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурал, Засаг даргын тамгын газар, Засаг даргын дэргэдэх 22 агентлаг, 15 сумын бүх төрийн байгууллага и-оффис программыг нэвтрүүлсэн. Ингэснээр төрийн байгууллагуудын ажлын уялдаа холбоо сайжирч, цаг хугацаа, цаас хэмнэж, төрийн шийдвэр гаргах явц шуурхай болж, иргэдэд төрийн үйлчилгээг чирэгдэлгүй, шуурхай хүргэх боломж бүрдсэн. Мөн иргэдийн санал, гомдол,

хүсэлтийг цахимаар авдаг системд шилжлээ.

Өмнөговь аймаг уугуул иргэдээс гадна хөдөлгөөнт хүн ам, түр оршин суугч олонтой. Тэр ч утгаараа төрийн үйлчилгээний ачаалал их. Ялангуяа уул уурхайтай Ханбогд, Цогтцэций, Гурвантэс, Даланзадгад сумдад ачаалал өндөр. Аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрийн хүрээнд төрийн үйлчилгээг цахимжуулах, иргэдэд учирдаг хүндрэлбэрхшээлийг багасгах зорилгоор ихээхэн хөрөнгө оруулалт хийж байна. Тухайлбал, хамгийн их эрэлттэй газрын харилцааны үйлчилгээг хялбаршуулах зорилгоор 2022 онд орон нутгийн төсвийн 800 гаруй сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар хүн амын төвлөрөл ихтэй Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд, Баян-Овоо, Номгон, Манлай, Даланзадгад суманд найман цахим машин буюу киоск суурилуулсан. Энэ онд үлдсэн сумдад байрлуулахаар тендер зарлаад байна. Мөн баруун бүсийн Гурвантэс, Зүүн бүсийн Цогтцэций, Ханбогд суманд эд хөрөнгийн бүртгэлийн үйлчилгээг цахимаар авах боломжийг бүрдүүлсэн. Ингэснээр иргэд газрын харилцааны үйлчилгээг киоск машинаар хурдан шуурхай авч, эд хөрөнгийн бүртгэлийн үйлчилгээ авахын тулд аймгийн төв явах шаардлагагүй болсон.

“Алсын хараа-2050”, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын Цахим шилжилтийн хүрээнд өнгөрсөн гуравдугаар сард хамгийн олон хүн амтай Гашуунсухайт боомтод төрийн үйлчилгээний нэгдсэн төв байгуулж, нүүрс тээврийн жолооч, тухайн бүс нутгийн иргэд төрийн үйлчилгээ авах боломжтой болголоо. Мөн зургаадугаар сард Төрийн цахим үйлчилгээний хэлтэс байгуулж, Даланзадгад хотод “Хурдан” төв үйл ажиллагаагаа эхлүүлсэн. Тус төв өнөөдрийн байдлаар нийт 39 байгууллагын 440 орчим үйлчилгээг иргэн, хуулийн этгээдэд үзүүлж байна. Гашуунсухайт боомт, Даланзадгад хотын төрийн үйлчилгээний нэгдсэн төв, “Хурдан” ▶

Засаг даргын дэргэдэх 22 агентлаг, 15 сумын бүх төрийн байгууллага и-оффис программыг нэвтрүүлсэн

► төвийн үйл ажиллагааг эхлүүлэхэд аймгаас 100 гаруй сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийсэн.

-Аймгийн нийт нутаг дэвсгэрийн хэдэн хувь нь 4G сүлжээнд холбогдоод байна вэ?

-Өмнөговь бол Монгол Улсын хамгийн том газар нутагтай аймаг. Нийт 15 сумын төв, 59 багт үүрэн холбооны Мобиком, Юнител, Скайтел, Жи-мобайл компанийн 4G сүлжээ нэвтэрсэн. Иргэд “e-mongolia” төрийн үйлчилгээний цахим системээр дамжуулж төрийн үйлчилгээг цахимаар хурдан шуурхай авах боломжтой. Гэхдээ орон нутгийн зүгээс сумдын өрх бүрийг интернэтийн сүлжээнд холбох, интернэтийн хурдыг нэмэгдүүлэх, алслагдсан бүс нутагт үүрэн телефоны сүлжээний тархалтыг нэмэгдүүлэхээр ажиллаж байна. Мөн энэ онд шинээр 14 цэгт үүрэн телефоны 4G сүлжээ оруулна.

-“Цахим Өмнөговь” хөтөлбөрийн хэрэгжилт, үр дүнгийн талаар мэдээлэл өгнө үү?

-Засаг даргын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрт хүүхэд, залуус, иргэдийн цахим боловсролыг дэмжих “Цахим Өмнөговь” хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Мөн нээлттэй сургалтын системийг бий болгож, цахим болон зайн сургалтын нэгдсэн платформыг хөгжүүлэн бүх шатны боловсролын байгууллагыг цахим хэрэглээнд бүрэн шилжүүлнэ. Энэ хүрээнд бүх нийтийн цахим боловсролыг дэмжих зорилготой уялдуулан “Inspire 2021 Өмнөговь” төслийг хэрэгжүүлэхийн сацуу салбар бүрийн үйл ажиллагааг цахимжуулахаар хөрөнгө оруулалтуудыг тусган ажиллаж байна. Тухайлбал, 2023 онд орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар Даланзадгад суманд мэдээллийн технологийн төв, сургалт болон оффисын дата төв байгуулах, малчдад зориулсан и-малчин платформ, аялал жуулчлалын апп хөгжүүлэлт хийж байгаа.

-Цахим шилжилтийг хийхэд бүх нийтийн цахим боловсрол чухал. Энэ тал дээр ямар бодлого баримтлан ажиллаж байна вэ? Мөн мэдээллийн технологи, харилцаа холбооны мэдлэгтэй, мэргэжлийн ур чадвартай боловсон хүчин, хүний нөөцийн хүрэлцээ хэр вэ?

-2021 онд Өмнөговь аймгийн ЗДТГ, “Эмпасофт” ХХК-тай хамтран “Inspire 2021 Өмнөговь” арга хэмжээг зохион байгуулсан. Энэхүү арга хэмжээний үеэр мэдээллийн

Хүүхэд, залуус, иргэдийн цахим боловсролыг дэмжих “Цахим Өмнөговь” хөтөлбөрт энэ онд 1.6 тэрбум төгрөг төсөвлөв

технологид сонирхолтой хүүхдүүд, эцэг эхчүүд, багш нарт зориулсан “Цахим шилжилтийг хүн бүрд”, “Цахим ажилтны сургалт”, “Бизнесээ дараагийн түвшинд гаргах нь” өдөрлөг боллоо.

Мөн аймгийн төрийн албаны мэдээллийн технологийн мэргэжилтнүүд болон багш нарт зориулсан сургалт, Засаг захиргааны нэгж, хэлтэс, байгууллагуудтай хийх уулзалтууд гээд цогц арга хэмжээг зохион байгуулсан. Эдгээр арга хэмжээний хүрээнд иргэдээс цахим боловсролын түвшний судалгаа авч, үүний дагуу төлөвлөгөө боловсруулан ажиллаж байна. “Цахим-Өмнөговь” хөтөлбөрийн хүрээнд “Цахим аймаг” нэртэй платформ хөгжүүлэхээр 650 сая төгрөг төсөвлөсөн.

Өмнөговь аймгийн хэмжээнд мэдээллийн харилцаа холбоо, технологийн мэдлэгтэй мэргэжлийн ур чадвартай боловсон хүчний нөөц дутмаг. Орон нутгийн зүгээс энэ чиглэлээр суралцаж буй оюутнуудад сургалтын тэтгэлэг олгож, ажлын байраар хангаж байна. Манай аймагт ШУТИС-ийн салбар Технологийн дээд сургууль байгуулагдсанаар мэдээлэл, технологийн мэргэжилтнийг орон нутагтаа бэлтгэх бүрэн боломжтой боллоо.

-“Цахим Өмнөговь” хөтөлбөрийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай санхүүжилтийг хэрхэн бүрдүүлдэг вэ?

-Өмнөговь бол улсаас татаас авдаггүй, өөрийгөө санхүүжүүлэхийн зэрэгцээ улсад өндөр орлого төвлөрүүлдэг аймгуудын нэг. Орон нутгийн өмчит “Тавантолгой” компанийн 51 хувийг эзэмшиж, ноогдол ашгаар нь төсвийн орлогын ихэнхийг бүрдүүлж ирсэн.

Харин 2022 оноос Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэр түүний удирдлагын тухай шинэ хуулийн хэрэгжилтийн дагуу аж ахуйн нэгжийн татварын 40 хувь нь аймгийн төсөвт ордог болсноор орон нутгийн төсөв нэлээд нэмэгдсэн. Өнгөрсөн наймдугаар сард аймгийн ИТХ-аар төсөвт тодотгол хийж, орон нутгийн төсвийн нийт орлогыг 948 тэрбум төгрөг байхаар баталлаа. Үүнээс 456.4 тэрбум төгрөгийг улсын төсөвт төвлөрүүлж үлдсэн төсвийг орон нутгийн хөгжил, бүтээн байгуулалтад зарцуулна. Хүүхэд, залуус, иргэдийн цахим боловсролыг дэмжих “Цахим Өмнөговь” хөтөлбөрт энэ жил 1.6 тэрбум төгрөг төсөвлөсөн. ■

Өмнөговьд үйлдвэрлэв

2023 онд 26 аж
ахуйн нэгжид
3.1 тэрбум
төгрөгийн
хөнгөлөлттэй
зээл олгожээ

Өмнөговь аймагт бүртгэлтэй 4189 аж ахуйн нэгжээс 1967 нь тогтмол үйл ажиллагаа явуулж байна. Өнгөрсөн онд 12 үйлдвэрийг шинээр барьж, 30 үйлдвэрт өргөтгөл хийснээр 239 ажлын байр шинээр бий болжээ. Аж ахуйн нэгж, байгууллагын тоогоор 21 аймгаас эхний дөрөвт ордо, харин ажиллах хүчний хувьд хөдөлмөрийн насны 31 мянга гаруй иргэнтэй аймаг юм.

Уул уурхайн олборлолт, экспортын идэвхтэй бүс нутаг учраас бизнес эрхлэгчид, жижиг, дунд үйлдвэрлэл, ханган нийлүүлэгчдэд давуу талыг бий болгодог. Тухайлбал, “Оюу толгой” компани 2023 оны эхний хагаст Өмнөговь аймгийн 98 ханган нийлүүлэгчээс 136.4 сая ам.долларын бараа, үйлчилгээ худалдаж авчээ. Тус компани 2010 оноос хойш Өмнөговь аймгаас

нийт 1.285 тэрбум ам.долларын худалдан авалт хийсэн байна.

Өмнөговь аймгийн уул уурхайн компаниудад ханган нийлүүлэгчээр ажилладаг аж ахуйн нэгж олон бий. Тиймээс эдгээр ханган нийлүүлэгч компанийг үйлдвэр, оффисоо Өмнөговь аймагт байгуулах орчин, нөхцөлийг бий болгож, дэд бүтцээр хангах бодлогыг аймгийн удирдлага баримталж буй. Сүүлийн жилүүдэд уул уурхайг дагаад барилга, тээвэр ба агуулах, зочид буудал, ханган нийлүүлэлт, банк санхүү ба даатгал, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар эрчийг авч хөгжиж байна. Өмнөговь аймгийн ДНБ-ий тодорхой хувийг уул уурхайгаас гадна мал аж ахуй, аялал жуулчлал, бөөний болон жижиглэнгийн худалдааны салбар бүрдүүлдэг.

Аймгийн хэмжээнд хүнсний ▶

► бүтээгдэхүүний 60 гаруй үйлдвэр цех, хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний 160 гаруй нэгж, хүнсний худалдаа үйлчилгээний 350 гаруй иргэн, аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж, орон нутгийн хүн амын хүнсний хэрэгцээг хангаж байна.

Даланзадгад хотод 2019 онд “Бизнесийн инновац хөгжлийн төв” байгуулагдсан. Тус төв нь бизнесийн ёс зүй, ханган нийлүүлэлтийн сүлжээний менежмент зэрэг чиглэлээр сургалт, зөвлөгөөгөөр бизнес эрхлэгчдийг хангадаг.

2019 онд ЗДТГ, “Оюу толгой” компани, Бизнесийн инновац хөгжлийн төв хамтран жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн экспог “Өмнөговьд үйлдвэрлэе” уриан дор амжилттай зохион байгуулсан. “Оюу толгой” компани “Монголд үйлдвэрлэв” бодлогын хүрээнд Өмнөговийн есөн жижиг, дунд бизнес эрхлэгчтэй нийт 10.5 сая ам.доллар буюу 27.8 тэрбум төгрөгийн худалдан авалтын гэрээ байгуулжээ.

Мөн орон нутгийн баялаг бүтээгчдийг дэмжих, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх зорилгоор 2022 онд орон нутгийн төсвөөс таван тэрбум төгрөгийг Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих санд төвлөрүүлсэн байна. Энэ дагуу “Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас хөнгөлөлттэй зээл олгох, сонгон шалгаруулах, дамжуулан зээлдүүлэх, эргэн төлүүлэх, хяналт тавих журам”-ын дагуу жилийн гурван хувийн хүүтэй, тав

2022 онд орон нутгийн төсвөөс таван тэрбум төгрөгийг Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих санд төвлөрүүлсэн

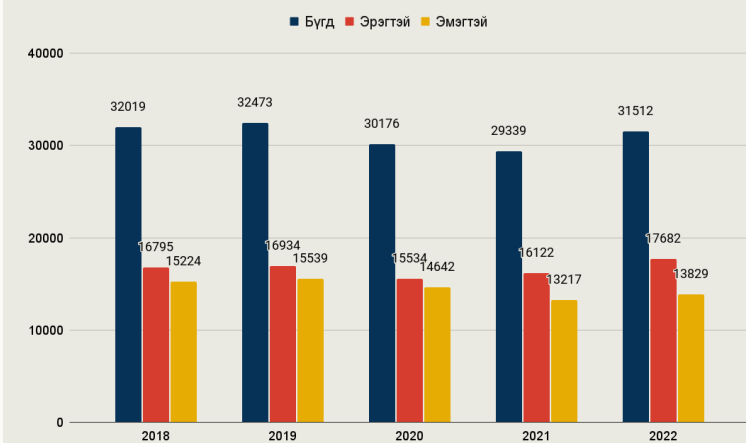
хүртэлх жилийн хугацаатай зээл олгох төслийн сонгон шалгаруулалтыг олон нийтэд нээлттэй зарласан. Энэ хугацаанд орон нутгийн үйлдвэрлэл эрхлэгч 118 аж ахуйн нэгжээс ирүүлсэн төсөлд сонгон шалгаруулалт хийжээ. 2022 онд 42 аж ахуйн нэгжид таван тэрбум төгрөгийн 2023 онд 26 аж ахуйн нэгжид 3.1 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгожээ. Үүний үр дүнд 12 үйлдвэр шинээр бий болж, 14 үйлдвэр өргөтгөл хийж, 145 ажлын байр шинээр бий болсон.

Мөн ЗДТГ-аас “Нутгийн үйлдвэрлэгч” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж байна. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд эхний ээлжинд аймгийн төвд “Үйлдвэр технологийн парк” байгуулж, долоон үйлдвэр нээхээр төлөвлөжээ. Цаашдаа сум бүрийн онцлог, түүхий эдэд нь тохирсон “Өмнөговьд үйлдвэрлэв” шошготой бүтээгдэхүүн гаргах юм байна.

Аялал жуулчлалын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжүүд аймгийн бизнесийн салбарт чухал байр суурь эзэлдэг. Аялал жуулчлал бол уул уурхайн дараа орох өмнийн говьд хөгжил авчрах эдийн засгийн чухал салбарын нэг. Тиймээс орон нутгийн зүгээс аялал жуулчлалыг бодлогоор дэмжиж, багагүй хөрөнгө оруулалт хийж буй. Тухайлбал, орон нутгийн иргэдийн орлогыг бодитоор дэмжихийн тулд иргэдийн оролцоонд тулгуурласан, говийн өвөрмөц онцлогийг харуулсан эвентүүд тогтмол зохион байгуулахаар төлөвлөж байна. Энэ хүрээнд “Түмэн тэмээний баяр”, “Алтан элс-Элсэн манхны баяр”, “Сайханы сарлагийн наадаан” зэрэг эвентийг “Гайхамшигт говь” аялал жуулчлалын холбоогоор гэрээний үндсэн дээр гүйцэтгүүлж байна. Мөн “Аялал жуулчлал- Өрхийн орлого” хөтөлбөр хэрэгжүүлж эхэлжээ. Эл хөтөлбөрийн хүрээнд малчид, иргэдийн гэр буудлыг зохион байгуулалтад оруулах зорилгоор “Монгол гэр ажиллуулах журам”-ыг хэрэгжүүлнэ.

Уул уурхай дагасан бизнесийг орон нутагт хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийг зохистой бодлогоор дэмжих, шаардлагатай санхүүжилтийг олгох, бизнес эрхлэгчдийн өнөөгийн байдал, цаашид үйл ажиллагааг нь өргөжүүлэх боломжийг тодорхойлох зэрэг олон ажлыг хэрэгжүүлж байна. ■

Ажиллах хүч

Эх сурвалж: Өмнөговь аймгийн ЗДТГ

Тавантолгой ХК

Д.Артаг: Өмнөговь аймгийн бүтээн байгуулалтад түүчээлэн оролцож байна

“Тавантолгой” ХК-ийн гүйцэтгэх захирал Д.Артагтай компани орон нутаг хоорондын хамтын ажиллагаа болон тус уурхайн цаашдын хөгжлийн талаар ярилцлаа.

-“Тавантолгой” ХК байгуулагдсан цагаасаа хойш аймаг, сумын эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд хэрхэн хувь нэмэр оруулж ирсэн бэ?

-“Тавантолгой” ХК нь 57 жилийн түүхтэй Монгол Улсын нүүрсний ууган компани бөгөөд Өмнөговь аймгийн бүтээн байгуулалт хөгжилд түүчээлэн оролцож, аймгийн нийт төсвийн 20 гаруй хувь, Цогтцэций сумын төсвийн 90 гаруй хувийг тус тус бүрдүүлж байна. Туслан гүйцэтгэгч, гэрээт 73 аж ахуйн нэгжийг оролцуулаад 5000 гаруй хүнийг шууд болон шууд бус ажлын байраар хангадаг.

Монгол Улсын нүүрсний экспортын 10 хувийг эзэлдэг, гадаад дотоодын 3000 гаруй хувьцаа эзэмшигчтэй, жил бүр улсад их хэмжээний татвар, төлбөр төвлөрүүлсээр ирлээ. Сүүлийн зургаан жилийг авч үзвэл, 755 тэрбум төгрөгийн

Сүүлийн зургаан жилд 755 тэрбум төгрөгийн татвар, хураамжийг улс, орон нутагт төлсөн

татвар, хураамжийг улс, орон нутагт төлсөн байна. 2007 оноос хойш Өмнөговь аймагт 356,5 тэрбум төгрөгийн ногдол ашиг төвлөрүүлсэн. Зөвхөн 2022 онд улс, орон нутгийн төсөвт 296.7 тэрбум төгрөгийн татвар, төлбөр төвлөрүүлсэн байна. Энэ бүхэн бол улс, орон нутгийн хөгжилд бидний оруулж байгаа хувь нэмэр юм.

Компанийн нэгж хувьцааны үнэ өнөөгийн байдлаар 11000 төгрөгт хүрсэн бөгөөд ногдол ашиг олголтоор Монголын хөрөнгийн зах зээлийн түүхэнд тэргүүлэх компанийн нэгээр шалгарч ирсэн. Өнгөрсөн онд 331 тэрбум төгрөгийн ашигтай ажиллаж, 291.3 тэрбум төгрөгийн ногдол ашиг тараасан нь нэгж хувьцаанд 5530 төгрөг ногдсон гэсэн үг юм. Түүнээс гадна Монгол Улсын ТОП-100 аж ахуй нэгжийн жагсаалтад тогтмол шалгардаг.

-Аймгийн удирлагатай хэрхэн хамтран ажиллаж байна вэ?

-Компанийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлийг (ТУЗ) хувьцаа эзэмшигчдийн хурлаас сонгодог. ТУЗ-ийн бүрэлдэхүүний олонх буюу таван гишүүн аймгийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал (ИТХ)-аас томилогддог. Энэ утгаараа аймгийн төлөөлөл оролцсон удирдлагын бүрэлдэхүүнээс Гүйцэтгэх захирлыг томилж, компанийн жил бүрийн бүтэц орон тоо, бизнес, төлөвлөгөөг батлан, түүний хэрэгжилтэнд хяналт тавьж, удирдлагаар ханган ажилладаг юм. Түүнчлэн компанийн ТУЗ ажлаа аймгийн ИТХ-д тайлагнадаг.

-Орон нутаг болон компанийн хамтын ажиллагааг та хэрхэн үнэлж байна вэ?

-Хэдийгээр нүүрсний зах зээлийн үнийн огцом өөрчлөлттэй цаг үе тохиосон ч бид УИХ-аас баталсан Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн тухай хууль, Засгийн газрын тогтоол, аймгийн ИТХ, ТУЗ-ийн шийдвэр, чиглэлийн дагуу 2023 оны бизнес төлөвлөгөөг биелүүлж ▶

► маш сайн хамтран ажиллаж байна. Үүний тод жишээ бол аймгийн Засаг даргын А/1467 тоот захирамжаар Ханбогд сумын Гашуунсухайт боомтын шалган нэвтрүүлэх бүс хүртэлх “Оюу Толгой” ХХК-ийн ашиглаж байсан 18.5 км сайжруулсан авто замыг “Тавантолгой” ХК-д ашиглуулахаар шийдвэрлэсэн явдал юм. Үүний үр дүнд нүүрсний экспорт нэмэгдэж, эдийн засгийн чадамж дээшлэх ба Өмнөговь аймгийн 75 мянган иргэдийн хүртэх үр өгөөжийг өсгөх ач холбогдолтой.

-Компанийн үйл ажиллагаанд өнөөдөр ямар сорилт тулгарч байна вэ?

-Манай компани сүүлийн жилүүдэд дараах сорилттой нүүр тулж, даван туулахаар ажиллаж байна. Юун түрүүнд, коронавирусийн цар тахлаас шалтгаалж БНХАУ-тай хийх гадаад худалдаа зогссон, ковидын дараах хүндрэл бүрэн арилаагүй байна. Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг цахим биржээр арилжаалах тухай хууль батлагдсанаар шинэ хуулийн орчинд ажиллах, энэ чиглэлээр худалдан авагч талтайгаа ойлголцох, хамтран ажиллах нөхцөл бий болсон. Манай компанийн оффис, ажилчдын байр буюу бидний хэлж заншсанаар тосгон нь “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-ийн ашиглалтын лицензтэй талбайд байрладаг. Их хэмжээний тоосжилттой орчин нь ажилчдын эрүүл мэнд, компанийн хэвийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж байна. Мөн компанийн техник, тоног төхөөрөмж орчин үеийн хэрэгцээ шаардлагыг хангахгүй байна.

-“Тавантолгой” ХК ойрын хугацаанд ямар төсөл, бүтээн байгуулалт хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байгаа талаар сонирхуулна уу?

-Ордын нөөцийг хаягдал, бохирдол багатай, эдийн засгийн үр ашигтай, бүрэн ашиглахад чиглэсэн уурхайн дунд болон богино хугацааны иж бүрэн төлөвлөлт хийлээ. Цаашид уурхайн нэгдсэн ТЭЗҮ болон урт хугацааны төлөвлөлтийн хүрээнд нүүрсний нөөцийн тооцоог нарийвчлан хийж, гурван хэмжээст нөөцийн блок модель үүсгэх, ордын хэмжээнд нүүрсний чанарыг бодитоор үнэлэх нарийвчилсан хайгуулын ажлыг эхлүүлээд байна.

Түүнчлэн олборлолтын ил тод байдлыг хангах, орчин үеийн уул уурхайн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх зорилтын хүрээнд “Pitram” хяналт удирдлагын системийг туршилтын байдлаар нэвтрүүлж, хоёр сар тутамд хөндлөнгийн

**Эрэн, Мандал
чиглэлд
төмөр замаар
тээвэрлэн
борлуулалт
хийх
шаардлагатай**

маркшейдэрийн хэмжилт хийлгэж, улирал, сар, долоо хоногээр төлөвлөгөө, тайлан гаргадаг болсон. Ингэснээр уулын ажлын гүйцэтгэлийг төлөвлөгөөний дагуу хянах боломж нэмэгдэхээс гадна түүхчилсэн дата архив бүрдэнэ. Мөн гаалийн хяналтын бүсийн зориулалтаар ашиглах 60 га талбайг бүрэн ашиглалтад оруулж, тус талбайд засварын газар, оффис, лабораторийн зориулалттай барилгыг ашиглалтад оруулна.

Нүүрс худалдан авагч аж ахуйн нэгжүүд өөрийн техникээр уурхайн мөргөцгөөс экспортын нүүрс ачилт хийдэг байсан тогтолцоог халж, уурхайн гаалийн хяналтын талбайд чанараар нь ангилан овоолго үүсгэн гадаад тээвэрлэлт хийж байна. Үүнээс гадна хөрс хуулалт, олборлолтын ажлыг шууд гэрээгээр гүйцэтгүүлж байсныг хуульд нийцүүлэн хоёр багцаар нээлттэй тендер зарлаж, гэрээ байгуулан ажиллаж байна.

“Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-ийн 2021 оны шинэчлэгдсэн ТЭЗҮ-ээс хамаарч уурхайн хөрсний овоолгын талбай, нүүрс экспортлох тээврийн замгүй болох эрсдэл үүссэнийг хоёр уурхайн хамтарсан ажлын хэсгийн хүрээнд шийдвэрлэсний үндсэн дээр нүүрс тээврийн 9.2 км шороон замыг туслан гүйцэтгэгч компаниудын техник, хүн хүчээр ажлын хөлс тооцолгүй гүйцэтгүүлснээр 1.2 тэрбум төгрөг хэмнэлээ.

Онцлууштай өөр нэг алхам бол шаталтад өртөж, акталсан 100 гаруй мянган тонн нүүрсийг хөндлөнгийн дүгнэлт гаргуулан баяжуулах үйлдвэрт борлуулахаар болсон. Мөн нүүрсний ул, таазанд хаягдсан нүүрсийг ялгаж, баяжуулах үйлдвэрүүдэд борлуулж байна.

Цаашид уурхайн үйл ажиллагааг сайжруулах, нэмүү өртөг шингээсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үүднээс баяжуулах үйлдвэр болон төмөр замаар нүүрс ачиж тээвэрлэх терминалын бүтээн байгуулалтын ТЭЗҮ-г тус тус боловсруулж, үндсэн үйлдвэрлэлийн өртөг зардлыг бууруулж урт хугацаанд тогтвортой ажиллах, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр конвейрын систем нэвтрүүлнэ. Түүнчлэн Эрэн, Мандал чиглэлд төмөр замаар нүүрс тээвэрлэн борлуулах нь одоогийн цөөн тооны худалдан авагчдаас хамаарах хамаарлыг бууруулах, хил боомтын нэвтрүүлэх чадамж, түүнтэй холбоотой эрсдэлийг тараан байршуулах, улмаар борлуулалтын орлого, ашигт ажиллагаа нэмэгдэх боломжийг бүрдүүлнэ гэж үзэж байна. ■

ГОВИЙН БАЯЛГИЙГ ГОВИЙНХОНД

Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа стратегийн гурван ордын нэг нь Оюу Толгой юм. Оюу Толгой бол Монгол Улсын Засгийн газар, “Рио Тинто” группийн хамтын түншлэл, хичээл зүтгэлийн үр дүнд урагшлан хөгжиж буй, дэлхийн эрдэс баялгийн салбарт томоохон байр суурь эзлэх зэсийн уурхай.

“Оюу толгой” ХХК Өмнөговь аймаг болон Ханбогд, Манлай, Баян-Овоо, Даланзадгад сумтай “Хамтын ажиллагааны гэрээ”-г 2015 онд байгуулсан. Тус хамтын ажиллагааны гэрээ нь орон нутгийн байгаль орчин, мал аж ахуй, бэлчээрийн менежментийг сайжруулах, үндэсний түүх, соёлын өвийг хамгаалах, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, орон нутгийн бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, тэдгээрээс бараа үйлчилгээ худалдан авах зэрэг үндсэн чиглэлээр дэмжлэг үзүүлэх, аймаг орон нутгийн зүгээс Оюу толгой төсөл, “Оюу толгой” ХХК-ийн үйл ажиллагааг дэмжиж ажиллахад талуудын баримтлах зарчим, нөхцөлийг тодорхойлсон баримт бичиг юм.

Энэ хүрээнд байгуулсан “Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан” (ГОХДС)-гаар дамжуулан жил бүр таван сая ам.долларыг Өмнөговь аймгийн тогтвортой хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн төсөл, хөтөлбөрүүдэд тус

Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 2023 онд өссөн дүнгээр 122 тэрбум төгрөгт хүрчээ

компани хөрөнгө оруулалт хийж байна.

“Оюу толгой” компани Өмнөговь аймагт бүртгэлтэй 98 ханган нийлүүлэгчээс энэ оны эхний хагас жилийн байдлаар 136.4 сая ам.долларын худалдан авалт хийжээ. Харин 2010 оноос хойш нийт 1.285 тэрбум ам.долларын бараа, үйлчилгээ авчээ. Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ энэ оны өссөн дүнгээр 122 тэрбум төгрөгт хүрч, уг санхүүжилтээр нийт 385 төсөл, хөтөлбөрийг санхүүжүүлсэн байна.

“Оюу толгой” компанийн хөрөнгө оруулалт нь орон нутгийн тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд бодитой хувь нэмэр оруулж, сургууль, цэцэрлэг, эмнэлэг, спортын ордон, музей, уурын зуух, ус цэвэршүүлэх байгууламж, хогийн цэг, үерийн далан, малчдын худаг зэрэг нийгмийн

дэд бүтцийн 90 төслийг санхүүжүүлжээ. Тухайлбал, өнгөрсөн онд 10.9 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтээр Даланзадгадад “Говийн байгаль, түүхийн музей” ашиглалтад орсон. Уг музей нь дэлхийн стандартад нийцсэн засал чимэглэл, тоног төхөөрөмжөөр тоноглогдсон танхимуудтай, 4000 гаруй үзмэр эд, өлгийн цуглуулгатай юм.

“Оюу толгой” компани цөл, цөлөрхөг бүс нутагт ургадаг байгалийн ургамлыг тарималжуулах, хамгаалах, үржүүлэх, уул уурхайн нөхөн сэргээлтэд ашиглах зорилгоор “Байгалийн ургамлын үржүүлгийн газар”-ыг Ханбогд суманд байгуулжээ. Тус үржүүлгийн газарт говийн 42 зүйлийн унаган мод, ургамлыг ургуулж, суулгац бэлтгэн 10 гаруй жил болж байна.

Мөн 2017 онд 6.9 сая ►

► ам.долларын хөрөнгө оруулалтаар Ханбогд сумыг орчин үеийн технологитой цэвэр усан хангамжийн нэгдсэн системийн байгууламжтай болгосон. Энэ нь орон нутагт төдийгүй Монгол Улсын анхны иж бүрэн автоматжсан, лабораторийн бүрэн хяналттай, бие даасан цэвэр ус хангамжийн цогцолбор юм.

Өмнөговь аймгийн Засаг даргын “Нутгийн хишиг” хөтөлбөрт уул уурхай, аж үйлдвэрлэлийг түшиглэн Ханбогд, Цогтцэций, Гурвантэс сумын төвийг хот болгон хөгжүүлэх төсөл баталсан. Эдгээрээс Ханбогд сумыг “Оюу толгой” компанийн хөрөнгө оруулалтаар хөгжүүлэхээр төлөвлөж ТЭЗҮ-ийг гаргаад байгаа. Мөн тус суманд Ханбумбат нисэх буудлыг 2012 онд байгуулсан.

“Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан” ирэх таван жилд 50 сая ам.долларын хөрөнгө оруулалтыг Ханбогд сумын бүтээн байгуулалтад зориулах юм.

“Оюу толгой” ХХК-ийн 10.9 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар “Говийн байгаль, түүхийн музей”-г ашиглалтад оруулав, Даланзадгад сум

Өнгөрсөн онд Өмнөговь аймгийн ЗДТГ, Эрүүл мэндийн газрын санаачилгаар “Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан”-гийн санхүүжилтээр хэрэгжүүлсэн эрүүл мэндийн төслийн хүрээнд хүүхдийн ходоодны дуран, хүчилтөрөгчийн хамгийн сүүлийн үеийн иж бүрэн аппараттай болжээ.

“Оюу толгой” компани боловсрол, хүний хөгжилд чиглэсэн үйл ажиллагааг сургууль, цэцэрлэгийн барилга барьж, тохижуулахаас эхлээд сургалтын хөтөлбөр хамтран боловсруулах, тэтгэлэгт хамруулах зэргээр өргөн хүрээнд зохион байгуулдаг.

Боловсролын тэтгэлэгт хөтөлбөрүүд нь ахлах ангийн сурагчийн ширээнээс ажлын талбарт гарах хүртэлх бүхий л түвшнийг хамардаг онцлогтой. 2010 оноос хойш өнөөг хүртэл нийтдээ 3,732 гаруй оюутан, залуусыг ийм хөтөлбөрүүдэд хамруулжээ. Мөн “Говийн оюу-оюутны тэтгэлэг” хөтөлбөрийн хүрээнд 405 оюутанд сургалтын бүрэн тэтгэлэг, аймгийн 75 жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийг дэмжсэн 2.5 тэрбум төгрөгийн

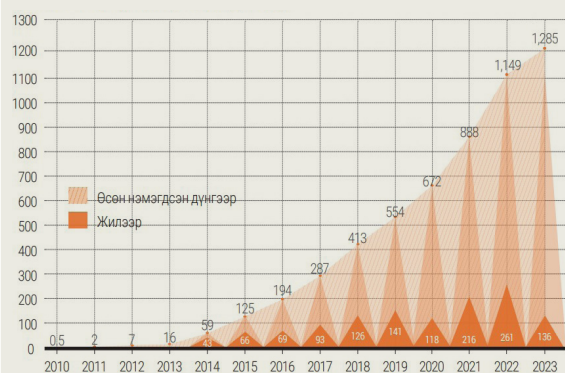
хөнгөлөлттэй зээл, гурван тэрбум төгрөгийн орон нутгийн хандив зэргээр Өмнөговь аймгийн иргэдийн сайн, сайхан байдлыг дэмжих ажлуудад хөрөнгө оруулсан нь давхардсан тоогоор 780 мянган хүнд үр өгөөжөө өгч, 484 байнгын ажлын байр бий болгов.

Өмнөговь аймгийн ирээдүй хойч үе болсон хүүхэд, залуусын боловсролыг дэмжиж мөнгөн хуримтлал үүсгэхэд зориулж “Оюу толгой” компани жил бүр нийт санхүүжилтийн хоёр хувийг арван жилийн хугацаатай хадгаламжинд байршуулжээ. Уг хадгаламжийг 2016 онд нээснээс хойш одоогийн байдлаар 2.3 тэрбум төгрөг хуримтлагдсан байна.

Оюу толгой төслөөс Өмнөговь аймаг, цаашлаад Монгол Улсын хөгжил цэцэглэлтэд оруулсан хөрөнгө оруулалтыг бодит ажил хэрэг болгож буй “Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан” цаашид ч нийгмийн сайн, сайхны төлөө олон төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр төлөвлөжээ. Оюу Толгой төсөл амжилттай хэрэгжсэнээр Өмнөговь аймгийн хөгжилд тогтвортой, бодит нөлөө үзүүлсээр буй олон жишээг товч дурдахад ийм юм. Тус уурхай 2030 он гэхэд бүрэн хүчин чадлаараа ажиллаж эхэлснээр орон нутгийн хөгжилд “Оюу толгой” компанийн оруулах хувь нэмэр, ач холбогдол, хамтын ажиллагаа, нэр хүнд, худалдан авалт, эдийн засаг-нийгмийн нөлөө тэр хэрээр нэмэгдэх гэгээлэг ирээдүй харагдаж байна. ■

Өмнөговь аймгийн хэмжээнд хийсэн худалдан авалт

(2010-2023/II улирал, сая ам.доллар)

Эх судрвалж: "Оюу толгой" ХХК

Жуулчны бааз

Ж.Уянга: Давтагдашгүй тансаг мэдрэмжийг өмнийн говиос л авна

“Ханбогд” жуулчны баазын гүйцэтгэх захирал Ж.Уянгатай ярилцлаа. Тэрбээр аялал жуулчлалын салбарт 12 жил ажиллаж буй энэ салбарын туршлагатай удирдлагуудын нэг юм.

-“Ханбогд” жуулчны баазын талаар манай уншигчдад товч танилцуулна уу?

Манай жуулчны бааз нь 1991 онд байгуулагдсан Монголын хамгийн анхны хувийн хэвшлийн бааз. Өмнөговь аймгийн Ханхонгор сумын Мандах багт орших Хавцгайтын дэнж, Говь Гурвансайхан уулын Дунд сайханы энгэрт говийн хангай гэж хэлж болохоор газарт байрладаг онцлогтой. Ид халууны улиралд сэрүүн, сэвэлзүүр салхитай болохоор жуулчид, амрагч нарт их тааламжтай байдаг. Мөн Ёлын амтай хамгийн ойр байрлах жуулчны бааз. Нэг ээлжиндээ 80-90 хүн хүлээн авч, үйлчлэх хүчин чадалтай.

Манай хамт олон мэргэжлийн үйлчилгээ, чанар, цэвэр тухтай орчин, хүртээмжтэй байдлыг чухалчилж өдөр тутамдаа мөрдөж ажилладаг, үүгээрээ бусад баазаас ялгарч үйлчлүүлэгчээ татахыг зорьдог. Ер нь нэг ирсэн хүн дахин ирж байх нь бидний ажлын үзүүлэлт байх ёстой.

-Аялал жуулчлалын салбар ковидын хүнд үеийг давж, өдгөө сэргэж байна. Цаашид тогтвортой, өсөлттэй үйл ажиллагаа явуулахад ямар саад бэрхшээл мөн боломж байна вэ?

Цар тахлын улмаас аялал жуулчлалын салбар уналтад орсон хүнд жилүүд өнгөрлөө. Салбар маань одоо харьцангуй сэргэж байгаа ч төрөөс жуулчны бааз, зочид буудал, гэйст хаус зэрэг жижиг сегментээ анхаарахгүй байна.

Бид ковидын үеийн татварын өр, НДШ-ийн өр, газрын өр төлбөр гэх мэт маш олон татвар татаасаас эрвийх дэргийхээрээ зүтгэж байж одоо л нэг гарч байна. Бид адаглаад ширээ сандал, цагаан хэрэглээ солих гэхэд банкууд биднийг орлогогүй, эрсдэлтэй гэдэг үүднээс зээл өгөөгүй. Мөн төрөөс 55 тэрбумын зээл олгоно гэж яригдаад л намжлаа.

Гэхдээ манай аймгийн Засаг дарга, төрийн байгууллагууд ковидын үеэр аж ахуйн нэгжүүдэд сайн дэмжиж ажилласан. Ер нь манай аймаг аялал жуулчлалыг дэмжиж, хамтарч ажиллах бодлогын нэг бичиг баримттай, төр болон хувийн хэвшил маш сайн хамтарч ажилладаг давуу талтай. Энэ завшааныг ашиглаад аймгийн Засаг дарга Р.Сэддорж, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газар, ►

Нэг ирсэн хүн дахин ирж байх нь бидний ажлын үзүүлэлт байх ёстой

► бусад салбар нэгж, сумдын дарга нартаа баярлаж явдгаа нийт баазуудын өмнөөс илэрхийлье.

Цар тахлын дараа аялал жуулчлалын салбар ихээхэн сургамж, туршлага хуримтлууллаа. Бид өмнө нь ажлыг их сунжруу, төвөгтэй хийдэг байж. Ковид бидэнд дижитал орчин руу шилжих, бизнесээ хэрхэн хялбар байдлаар явуулах зэргийг зааж өглөө. Харин хүний нөөцийн асуудал маш хүнд болж ирсэн. Аж ахуйн нэгжүүд сайн ажилтнаа өөр салбарт алдсанаар хүний нөөцийн хомсдолд салбараараа ороод байна. Үүнээс үүдээд Монголыг зорин ирж буй жуулчин дахиж ирэх үү, Монголд очихыг бусдадаа санал болгох уу гэдэг асуудал гарч ирж байгаа юм. Мэргэжлийн биш болоод байна гэсэн үг л дээ. Гэхдээ бүх зүйл эргээд сайхан хэвэндээ орно гэсэн дэврүүн бодолтой ажиллаж байна.

-Өмнөговь аймаг бол аялал жуулчлалыг амжилттай хөгжүүлж буй жишиг аймгуудын нэг. Бусад аймгийн аялал жуулчлалын салбарынхан танай аймгаас юуг сурах ёстой гэж боддог вэ?

-Өмнөговь аймаг маш сонирхолтой байгаль, экосистемтэй. Монголд ирж буй жуулчдын дийлэнх нь Өмнөговийг, тэр тусмаа Ёлын ам, Хонгорын гол, Баянзагийг үзэхээр ирдэг. Сүүлийн жилүүдэд Хэрмэн цав, Наран даац зэрэг газрыг зорих нь нэмэгдэж байна.

Аймгийн аялал жуулчлалын бодлого нь байгалийн унаган төрх, экосистемийг хадгалах, байгальд ээлтэй байх, ан амьтан, ургамлын төлөв байдлыг устгахгүй, гэмтээхгүй байхад чиглэдэг. Өмнө хэлсэнчлэн төр, хувийн хэвشلүүд маш нягт хамтран ажилладаг, салбарынхаа хүмүүсийг ойлгож, дэмждэг. Үүнээс болон говийн баазуудын цэвэрч байдал, хүндээ хүрсэн үйлчилгээнээс бусад аймаг суралцаасай гэж хүсдэг. Мэдээж бидэнд ч бусад аймгаас суралцах зүйл их бий.

Монголын говь, ялангуяа өмнийн говиос амьдралын өчүүхэн зүйлсээс таашаал авч баясдаг, байгаадаа талархаж чаддаг хүмүүс л хамгийн их таашаалыг хүртэнэ гэж би хэлэх дуртай. Маш өвөрмөц, давтагдашгүй тансаг мэдрэмжийг өмнийн говиос л авна. Энэ ташрамд, манай "Гайхамшигт говь аялал жуулчлалын холбоо" хувийн хэвشلээ төртэй маш сайн холбож, дэмжиж ажилладагыг онцлон дурдъя.

-Засгийн газраас 2023-2025 оныг "Монголд зочлох жил"-ээр зарласан. Жуулчдад үзүүлэх үйлчилгээ, чанар, стандартыг сайжруулахын тулд юунд анхаарах ёстой байна вэ?

Говийн баазуудын цэвэрч байдал, хүндээ хүрсэн үйлчилгээнээс бусад аймаг суралцаасай гэж хүсдэг

-Бид эдийн засгийн хамгийн чухал салбарын нэгээр аялал жуулчлалыг зайлшгүй зарлах ёстой. Жуулчдаа сайхан амрааж, аялуулаад буцаах юмсан гэсэн чин сэтгэлтэйгээр тур оператор, жуулчны бааз, зочид буудал, ресторан, жолооч, хөтөч, сумын дэлгүүрийн эгч гээд хүн бүхэн хичээж байна. Гэхдээ Монгол Улс үнэхээр бэлтгэлгүй байгаа нь энэ улиралд харагдлаа. Нислэг, тээвэр нь жуулчдыг ядрааж, гайхшралд оруулсан. Бид нэг сая жуулчин авах гэж байгаа бол саваа бэлдэх хэрэгтэй байна.

Жорлон, хог, үйлчилгээний стандарт, боловсон хүчин, зам тээвэр ч үнэхээр том асуудал. Өмнөговь руу зунжингаа эвдэрхий замаар гаднын жуулчдыг зөөхөд нэг ч том дарга анхаарал хандуулсангүй. Юм жижиг зүйлээс үнэлгээ авч, урагш хөгждөг. Хамгийн хүндрэлтэй нь дотоодын нислэг байлаа. Нислэгийг хүссэн үедээ цуцалж жуулчдыг хохироох явдал олон гарлаа. Тэр бүхэнд хувийн хэвшил төдийгүй маш олон хүн дам дамаа эд хөрөнгө, сэтгэл санаагаар хохирсон.

Жуулчдыг Монголд ирүүлмээр л байгаа бол 2024, 2025 онд бид бүх зүйлээ чанаржуулах хэрэгтэй. Олзуурхууштай нь, манай салбарынхан шинэ хуультай болсон. Миний бодлоор олон шинэ заалт орж, бизнесийн ээлтэй орчин бүрдсэн. Хууль хүн бүхэнд таалагдах албагүй ч бүгд дагаж мөрдөж, хичээх хэрэгтэй байна.

Төрөөс дэмжээд өгвөл аялал жуулчлалын салбарыг хувийн хэвшлийн бид зовохгүй аваад явна. Аялал жуулчлал бол маш олон сегментэд үр ашгаа өгч, орлого нь олон салаа замаар тарж байдаг хамгийн эрүүл салбар. Хөдөөний тэмэчин Болд хүртэл хишгийг нь хүртдэг сайхан салбар.

-Орон нутагт аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд ямар хөшүүрэг шаардлагатай байна вэ?

-Дэд бүтэц, аялал жуулчлалын талаарх иргэдийн мэдлэг боловсролыг сайжруулах, аялал жуулчлал нь ямар эрүүл салбар вэ гэдгийг ойлгуулж таниулах нь чухал байна. Байгальд хайртай, байгальтай зөв зохистой харьцдаг, бусдад тус дэмтэй байдаг эрүүл, ухаалаг монгол хүнийг цэцэрлэгээс нь бэлдмээр санагддаг.

Түүнчлэн мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвүүдэд аялал жуулчлалын анги нээж өгөхийг аймгийн удирдлагуудаас хүсье. Энэ чиглэлийн мэргэжилтэн маш их хэрэгцээтэй байгаа учраас МСҮТ-д боловсон хүчин бэлтгэх нь тухайн орон нутгийн аялал жуулчлалын салбарт том дэм болно. ■

Жуулчны бааз

С.Өнөрбат: Манайх цөөн жуулчинд чанартай үйлчилгээ үзүүлэхийг зорьдог

Өмнөговь аймгийн Ханхонгор сумын нутаг Улаан эргийн Цагаан толгойд байрлах “Говь мираж лодж” жуулчны бааз нь “хоёр цэцэг”-ийн зэрэгтэлтэй, салбартаа тэргүүлэгч хамт олон юм. Тус баазын гүйцэтгэх захирал С.Өнөрбаттай ярилцлаа.

-Та анх бизнесээ хэрхэн эхлүүлж байв? Баазынхаа талаар товч танилцуулна уу?

-2005 онд бизнесээ эхлүүлж байхад Өмнөговь аймагт арав хүрэхээргүй жуулчны бааз байсан. Энэ салбарт 18 жил ажиллахдаа бид олон бартаа давааг туулж өдий зэрэгт хүрчээ.

Жуулчид жилээс жилд нэмэгдсээр л байна. 2019 он жуулчдын хамгийн оргил үе байсан. Ковидоос өмнө 1000-2000 жуулчин авдаг байлаа. Харин Ковидын дараа манай жуулчны бааз хоёр жил ажиллаагүй. 2022 онд хэвийн үйл ажиллагаа явуулж эхлэхэд жуулчид харьцангуй их ирсэн. Гэхдээ жуулчид элбэг байсан үетэй харьцуулбал цөөхөн. Харин энэ жилээс сэргэж, 2019 онтой харьцуулахад тоо нь давж байна. Бидэнтэй хамтран ажилладаг аялал жуулчлалын компаниуд Европоос жуулчид авчирдаг байсан бол Ковидын дараа Монголын говьд ирж байгаа жуулчдын ихэнх нь солонгосчууд болсон. Түүнчлэн Тайвань, Сингапур, Вьетнам зэрэг Азийн улсуудын жуулчид нэмэгдэж байлаа.

Манай бааз хоногтоо дээд тал нь 100 орчим жуулчин хүлээн авах хүчин чадалтай

Манай бааз хоногтоо дээд тал нь 100 орчим жуулчин хүлээн авах хүчин чадалтай. Ер нь жилдээ 2000-3000 гаднын жуулчин хүлээж авах хэмжээндээ хүрч ажиллаж байгаа.

-Аялал жуулчлалын салбарт олон жил ажилласан хүний хувьд Ази болон Европын жуулчдын хоорондын соёлын ялгааны талаар сонирхуулна уу?

-Азийн жуулчид олуулаа ирдэг бол европчууд гэр бүл, найз нөхөд гээд цөөхүүлээ аялдаг. Тэд илүү тав тух, чимээгүй орчныг эрэлхийлж, хүсэж байдаг нь анзаарагддаг. Харин солонгосчууд од харна, зураг авна гээд оройн цагаар түүдэг гал асааж сууна. Залуучууд голдуу ирдэг учраас наргиж, шуугих үе ч бий. Ийм ялгаатай зүйл анзаарагддаг.

Манайх голдуу гадаадын жуулчдыг хүлээж авдаг. Мөн гэр бүлээрээ амрахаар ирсэн монголчуудаа авдаг.

-Ер нь жуулчдын сэтгэгдэл ямар байдаг вэ?

-Жуулчдын санал хүсэлтийг авдаг дэвтэр байдаг. Бүх жуулчдаасаа үйлчилгээнийхээ юун дээр анхаарах шаардлагатай, засаж залруулах юу байна гэх зэргээр санаа оноо авдаг. “Сайхан байлаа, баярлалаа” гэж бичсэн нь дийлэнх байдаг. Мөн санаа авахаар зүйлсийг хэлж, бичиж үлдээдэг.

-Танай баазын цаашдын зорилго, төлөвлөгөө юу вэ?

► -Сүүлийн үеийн жуулчдын хандлагыг ажиглахад аль болох тав тухтай орчныг хүсдэг болжээ. Тиймээс бид хүнийхээ тоог нэмэх биш илүү чанартай үйлчилгээ үзүүлдэг болох зорилготой. Манайх одоогийн байдлаар гурван өөр зэрэглэлийн гэртэй. Арван люкс гэртэй. Дотроо нойл, душтай. Аль болох тав тухтай орчныг бүрдүүлж монгол хэв маягийг нь алдагдуулахгүй байх бодлого барьсан. Ковидын хоёр жилд бид зүгээр суулгүй ихээхэн өөрчлөлт шинэчлэлт хийлээ. Энгийн гэрүүдээ илүү тав тухтай болгосон. Цаашид энгийн гэрүүдээ цөөлж, люкс болгох бодолтой байна.

-Аялал жуулчлалын салбарт бизнес эрхлэхэд та бүхэнд ямар асуудал тулгамдаж байна вэ?

-Бидэнд тулгамдаж байгаа гол асуудал бол боловсон хүчин. Уул уурхайн үйл ажиллагаанаас болоод жуулчны баазад ажиллах хүн олдохоо больсон. Оюутнууд л биднийг тоож ирж байна. Аялал жуулчлалын чиглэлээр сурдаг оюутнуудыг дадлагаар ажиллуулахаас өөр аргагүй тохиолдол гарч байна.

-Өмнөговь аймгийн аялал жуулчлалын ирээдүйг та хэрхэн харж байна вэ?

-Манай улсын хөгжлийн хандлага уул уурхай руу чиглэж байна. Гэтэл аялал жуулчлал хамгийн ирээдүйтэй салбар болоод байна шүү дээ. Бидэнд боломж их байна. Үүнийг сайтар ойлгосны үндсэн дээр манай аймаг аялал жуулчлалын салбартаа маш их хөрөнгө зориулж байгаа. Жуулчдын зорин очих газруудын менежментийн төлөвлөгөөг гаргаж, ээлж дараагаар хэрэгжүүлж эхэлсэн. Жишээ нь, үлэг гүрвэлээр алдаршсан Баянзагт бүтээн байгуулалтууд хийж байна.

Сайны хажуугаар саар гэгчээр сүүлийн үед малчид 10-20 гэр бариад жуулчин хүлээж авдаг

Уул уурхайгаас шалтгаалж жуулчны баазад ажиллах хүн олдохоо байсан

болжээ. Хэрэв ийм явдал олшроод ирвэл аялал жуулчлалын салбарт муугаар нөлөөлнө. Ийм гэрүүдэд ямар ч стандарт байхгүй, салбарын нэр хүндийг унагахаар байна. Хууль эрх зүйн орчин муутай учраас ямар нэгэн арга хэмжээ авч чадахгүй байх шиг.

Орон нутгаас Өмнөговь аймгийн хүүхдийн зуслан руу цахилгааны шугам татсан юм. Гэтэл цахилгааны шугамын дагуу хүмүүс битүү гэр бариад буучихсан стандарт, шаардлага хангаагүй гэрт жуулчдыг хоноглуулж байгаа нь санаа зовоосон асуудал болоод байна. Манай холбоо энэ асуудлыг байнга сөхөж ярьж, яаманд хүртэл санал тавьдаг. Тодорхой алхам, ажлууд хийгдэхгүй л байна.

-Жуулчны баазуудад ямар стандарт шаардлага тавьдаг вэ?

-Нэг цэцэгтэй, хоёр цэцэгтэй гэсэн зэрэглэл байдаг. Цэцэггүй гэсэн зэрэглэл ч бий. Манайх 2009 онд хоёр цэцэгтэй болсон. Энэ стандартын дагуу жуулчдаа хүлээж авдаг бол аялал жуулчлалын салбарын нэр хүнд сэвтэхгүй.

-Аялал жуулчлалын салбар шинэ хуультай болсон. Энэ хууль амьдралд ойр болж чадсан уу? Сайн тал болон сул талыг нь та хэрхэн харж байна вэ?

-Жуулчны баазууд өөрсдөө гаднаас жуулчин авдаг болох ёстой юм. Заавал дунд нь тур компаниар дамжихгүйгээр жуулчдаа авдаг байх хэрэгтэй. Ямар ч жуулчин ирэхээсээ өмнө “Товь мираж лодж” гэдэг жуулчны баазыг сонгоод ирдэг байх хэрэгтэй. Үүнд зориулсан зохицуулалтыг л хийх шаардлагатай байгаа юм. Гэхдээ өөрсдөө зориод ирдэг жуулчид ч бий. Ер нь хуулиар тур оператор компаниудын зөвшөөрлийг хаанаас олгох, ямар хугацаатай байх гэдгийг зохицуулж өгсөн. ■

Бүтээн байгуулалт

Үлэг гүрвэлийн мөрөөр

Үлэг гүрвэлийн өлгий нутаг, байгалийн өвөрмөц тогтоц бүхий Баянзаг-Улалзах цонжийн хөндий галын дөл мэт улайран харагдана. Баянзаг нь Өмнөговь аймгийн Булган сумын төвөөс зүүн зүгт хол саахалтын зайд оршино. Эрт цагт нутгийн хүмүүс мянган тэмээ туугаад ороход тэмээний бараа харагддаггүй байсан хэмээн хуучилдаг байж. Хамгийн гайхалтай нь наран жаргах үед улалзах гал мэт улайран харагддаг учраас “Улалзах цонж” хэмээн нэрийджээ. Олон сая жилийн түүхийг агуулсан уг сүнслэг газарт үлэг гүрвэл сүргээр амьдарч байсан гэхээр гайхалтай санагдана.

Баянзагт үлэг гүрвэл амьдарч байсныг анх гэрчилсэн хүн бол АНУ-ын археологич Рой Чэпман

**Хүчтэй
салхилах, хур
бороо их орох
үеэр чулуужсан
өндөг ил гарч
ирдэг**

Эндрюс. Тэрбээр 1923 оны долдугаар сарын 14-ний өдөр Баянзагаас үлэг гүрвэлийн өндөг олжээ. Дэлхийд анх удаа үлэг гүрвэлийн өндөг олдсон нь энэ. Уг нээлт дэлхий дахинаа шуугиан дэгдээж, үүнээс хойш гадаадын судлаачид Баянзаг руу цуварч эхэлсэн байдаг. Түүнчлэн үлэг гүрвэлийн үүрийг дэлхийд анх удаа эндээс олжээ. Үүнээс гадна велоцираптор, олон арван сүүн тэжээлтэн, эвэрт үлэг гүрвэл, хуягт үлэг гүрвэл, цэрдийн үеийн хөхтөн амьтны олдворууд маш их байдаг. Мөн доторх хөврөл нь дөнгөж гараад царцаж үлдсэн үлэг гүрвэлийн өндөгнүүд олдсон нь шинжлэх ухааны түүхэнд томоохон нээлт болжээ. Одоо ч хүчтэй салхилах, хур бороо их орох үеэр чулуужсан өндөг ил гарч ирдэг аж.

Тиймээс Баянзаг орчмын түүхэн олдворт бүс нутгийг соёлын өвийн хамгаалалтад аваад багагүй хугацаа өнгөрсөн. Бас ч үгүй тус газарт хөрөнгө мөнгө зарцуулж, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх эхлэлийг тавьжээ. Өөдлөх айл үүднээсээ гэдэг. Өмнөговь аймгийн байгаль орчин, аялал жуулчлал, амьтан ургамал болон археолог, палеонтологийн маш чухал олдворуудын талаарх мэдээлэл агуулсан төв Улалзах цонжид ирсэн зочдыг угтдаг. Рой Чапмэн Эндрюсийн түүхэн аяллын тухай киног тус төвийн кино театрт үзэж болно. Бараг Улаанбаатарт байхгүй орчин үеийн шийдэлтэй тус байгууламжийг Өмнөговь аймгаас хөрөнгө гарган байгуулжээ. ►

Баянзаг-Улалзах цонж төвийн мэдээллийн танхим

► “Баянзаг-Улалзах цонж” төвийн гүйцэтгэх захирал С.Мөнхсайхан “Манай төв гадаад аялагчаас 10000, дотоодын аялагчдаас 3000 төгрөгийн хураамж авдаг. 2022 онд дотоодын 1128, гадаадын 5114 жуулчин ирээд буцсан. Энэ жилээс Ази номхон далайн бүс нутгийн аялагчид олноор ирж, энэ тоо ихээхэн нэмэгдсэн. Тэр дундаа Өмнөд Солонгосын аялагчид сонирхон ирж байна” хэмээн ярьсан юм.

“Баянзаг-Улалзах цонж” төв Баянзагийг дэлхийн жишигт нийцсэн тусгай хамгаалалттай газар болгох, палеонтологийн олдворыг хамгаалж байгальд үзмэр бий болгох, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн тогтвортой аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхээр зорьж байна. Тус төв нь Монгол Улсад анх удаа аялагчдын хураамжаар санхүүждэг, нийгэмд үйлчлэх ашгийн бус байгууллага юм. Өмнөговь аймгийн зүгээс 2022 онд 749 сая төгрөгийн санхүүжилт тус төвд хийсэн бол 2023 онд тодорхой хэмжээний төсөв төлөвлөөд, бүтээн байгуулалтын ажлуудаа хийж байна.

Тус төв нь боловсон бие засах газар, кофе шоп, үлэг гүрвэлийн зураг, хэлбэртэй бэлэг дурсгалын дэлгүүртэй. Бие засах газар нь ариун цэврийн цаас,

үнэртүүлэгчтэй бөгөөд ямар ч үнэргүй, ялаагүй болохоор жуулчдад тун таатай санагддаг гэнэ. Хөрөнгө мөнгөнөөс гадна сэтгэл зүтгэл байвал жуулчдын сонирхлыг татах газруудаа ийм маягаар хөгжүүлж болох нь эндээс харагдана.

Үлэг гүрвэлийн олдворуудаас гадна эртний Цайны зам жуулчдын сонирхлыг ихээхэн татна. Цайны зам нь БНХАУ-ын Бээжин хотоос гарч Хөх хотыг дайран өнөөгийн Гашуун сухайт боомт орчмоор Монгол Улсад нэвтэрч, Өмнөговь аймгийн Ханбогд, Баян-Овоо, Ханхонгор, Булган сумын нутгаар дамжин Хархорин, цаашлаад Ховд, Улиастайгаар дайрч Түркистан, Кашгар хүртэл аялдаг байсан түүхэн баримт бий. Өмнөговь аймгийн нутгаар Цайны замын ул мөр өнөөг хүртэл маш тод үлдсэн байдаг бөгөөд Баянзагийн баруун дэнж дээр ойролцоогоор дөрвөн метр өргөнтэй засаж янзалсан урт зам одоог хүртэл байдаг аж. Тиймээс тус түүхэн газрыг тодотгохын тулд Баянзагт тэмээн жингийн цуваа бүхий хөшөө дурсгалын цогцолбор байгуулж эхэлжээ. Тус цогцолборыг байгуулснаар Баянзаг аялал жуулчлалын томоохон түшиц газар болох юм. ■

Хөрөнгө мөнгөнөөс гадна сэтгэл зүтгэл байвал жуулчдын сонирхлыг татах газруудаа ийм маягаар хөгжүүлж болох нь эндээс харагдана

Цайны зам дагуух тэмээн жингийн цуваа бүхий хөшөө дурсгал. Булган сум, Баянзаг